

Bárka 1998. 4.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Gál Sándor: A hívás ígézetében	3
Rott József Megszállók és megszállottak	4
Nagy Mihály Tibor. Kinyílt ölében elmerülve	11
Németh Gábor: Én is megyek az alvázon	14
Tandori Dezső: Báger Gusztávról	18
Báger Gusztáv: Versek	23
Balla D. Károly: Machinák fölött	26
Szüret előtt, dombtetőn	27
Harcos Bálint: Szabadulás, Az Öv alatt	28
Napóleon embere	29
Bernát Nándor: Árnyékban	30
Sztojcsev Szvetoszláv: Zárójeles töredékek	32
Hullámvölgy	33
Hollósvölgyi Iván: Saigon esti song	34
Honfoglalás	35
Magyar Barna: Mosolyodtól moccan a mérleg	36
Gyönyör a satuban	36
Összeillesztett vörös sílécek	37
Nyilas Attila: Szónoklat	38
Bálint Péter: Leuveni naplójegyzet (részlet)	39
Horváth Lívia. Az ezernyi szálból szőtt szövet (Hermann Hesse: Sziddhárta)	53
Bohár András: Majdnemkritikák (Teve Könyvek)	63
Witold Gombrowicz: Napló (részlet) (Fordította: Pályi András)	67
Paul Auster: Egy láthatatlan ember portréja (Fordította: Pete Klára és Sudár Balázs)	77
Rupert Brooke: Fordított Szonett	84
John Wain: Bocsánatkérés a szerény dicséretért	85
Ismeretlen költő: Estampida	86
R. S Thomas: Gyermekek dala	87
Elisabeth Jennings: Angyali üdvözlés (Fordította: Képes Júlia)	88
John Updike: Apám a szégyen peremén (Fordította: M. Lászlóné Portörő Edit)	89
Bertrand Poirot-Delpech: Évforduló	99
Guy Gofette: Takatam Blues 102 (Fordította: Takács M. József)	102
Molnár Miklós: Liszt noteszlapjai elé	104
Liszt Ferenc: Noteszlapok (Napló két hangra)	106
Szilágyi András: A konstruktív „szellemtestek” magánmitológiája (Oroján István világa)	111
KÉPEK: Oroján István grafikái	

Gál Sándor

A hívás ígézetében

ha most a tenger felébredne
ott állnál-e hullámai előtt

benned volna-é a morajlás
a tarajos szétporló sós áradat
mely akárha fél madárszárny
megérinti a fövenyt
a nedves homokot a fekete
erezetű köveket és a hengergő
dudvás növény szárak tetemét
elmosott lábnyomod a parton
se emlék se jelen
bárha ott volt a mindenség-idő
valamely pillanatában akár a szerelem
a felemelkedő égi pirosban
vagy az alkony
megcsendesült leheletében
s még mintha az ízek is visszaáradnának
abból a távolságból s láthatón
mint felhőárny a tapinthatatlan
valóság lidérces közegében
ott állsz a hívás igézetében
és nincs semmi bizonyosság
csak az örök várakozás töviskoronája

Rott József

Megszállók és megszállottak

Belelépett a vékony talpú utcai cipőjébe, és ügyet sem vetve a bár üvegfala mögül integető Gazdára, átvette a vállán a zakóját. Az összenyitott ajtók és sarkig tárt ablakok dacára meg se mozdult a dohányfüst, a mennyezetről szitáló lámpafény elmocskolt terítékekre esett, melyeket az asztalos pincérek változó hevedű csörömpölés közepette, görnyedezve gyűjtöttek tálcára, a mosogatóból zsír- és lúgszagot árasztva terjedt a gőz, a vézna takarító fiú orrhangon énekelt valami csúf kis dallamot. Joris kilépett a nyári éjszakába.

A kávéház előtt ekkor ültek terepjáróba az utolsó, boldoggá részegedett német tiszt. A fényszóró végigkaszálta a kiapadt szökőkutat és a teret határoló palota zárt ablakos, vasalt kapus falát, az üvöltő nótázás beleveszett a keréknyikorgásba, a tiszt fogódzó után kaptak, s az autó eltűnt a tengerpartra vezető lejtőn.

Joris, az Alpokból származó félolasz pincér még ismerkedőfélben volt a középkori városfalat tiszteletben tartó körkörös utcákkal és az ódon lakóépületek tövében meghúzódó sikátorokkal, már amennyit a párás reggeleken és a nesztelen, csillagfényes estéken megtapasztalhatott belőlük. Harmadfél hónapja vezényelték át a hegyekből, miután az előző személyzetből néhány embert kémkedés és szervezkedés gyanújával falhoz állítottak a németek. A Gazda azóta folyvást a nyomukban van, utána töröl az evőeszközöknek, emelgeti a fedőket, rendezti az étlapokat, s ha valami késve kerül tálcára, menten rángatózni kezd a szájsarka. Valaha kövér lehetett, mohó és adakozó, máskor durcás elutasító, most puffadt, ijedt, hamis és alázatos.

A levegő már hűvös volt a nap által fölhevített kövekhez és házfalakhoz képest. A zsaluréseken, melyeken a háziak kedvükre kiláltak, kiszivárgott a fény, ám az utcáról következtetni se lehetett a bentiek mozgására, életére. Joris számára nem volt idegen ez az érzés: délolasz, hirtelen haragú apjától is akkor kellett leginkább tartani, amikor nem ágált és nem fenyegetőzött.

A helybéli öregek alighanem ugyanúgy, mint máskor, délelőttönként kiültek a kávézó teraszára,

a tér túloldalán iszogató német katonákkal szemben. Sötét felöltőjük és nyakban laza, fehér ingük csak az öregségükhöz mértén látszott elnyühetetlennek. A tőlük szokatlan kásás, monoton beszéd és visszafogottság akár komikusnak is tűnhetett volna, ha mozdulataikat nem uralja izommerevség. Joris eleinte nem értette, miért fordítják a fejüket a tenger felé, amikor a térről nem látni a víztükröt, aztán, ahogy a szabadnapjain néhányszor maga is végigsétált a parton, rájött, anélkül is látják, hogy a szemük előtt lenne: elég ahhoz egy-egy elvitorlázó sirály a vörös zsindelek és szürke palatetők fölött, a halászbárkák matrózainak rikkantása, a szél által elragadott hullámmoraj és a levegő sós illata. A fiatal német tisztak szeme a poharukon, s ez sokat elárult a jövőjükéről.

Az elpöckölt cigaretta füstje még ott felhőzött az orra alatt, amikor megrendítette a koppantót. A kétszintes épületet egy terménykereskedő emeltette a századfordulón, melyet a gyermekei és unokái az elkövetkezendő évtizedek során az utolsó zugig benépesítettek és lelaktak, hogy aztán a közelgő front elől menekülve mindent egy aggszűz nővére, s annak rokkant féltestvére bizzanak. A valaha díszes, faragott homlokzat részben már lemállott; a vakolattörmelék gáztól fölverve, kupacokban állt a lépcsőfölgáró mentén. Eltelt néhány perc, mire Joris zajt hallott odabentről. Szállásadónője az ajtó árnyékából figyelte, hogy fölsiet az emeletre.

Az oszlopos csarnok és a széles lépcsősorok után valósággal fullasztotta a padlástér áporodott, portól terhes levegője. Fölkattintotta a villanyt: a szobában színehagyott törülkőző és langyos mosdóvíz várta. A rokkant báty felkőhögött a hallban, Agnes fojtott hangon mondott neki valamit. Második hete lakott náluk, amikor Joris új kartont bontva rájött, hogy módszeresen megdézsmálják a cigarettáját. Az egész házban annak a vékony szárú, német tisztak számára fönntartott cigarettának a kesernyés füstje érződött, amit a kantinban árultak.

Agnes szikár, taplólelkű teremtés volt a bűnbánatra való hajlam legcsekélyebb jele nélkül. Megkopott szépsége a múltba kergette a képzeletet: bőre, izmai esztendőök óta csak vesztek a ruganyosságukból, szeme szürkés színezetű, tekintete lemondó; ritka igyekezetében fanyar, fáradt testszagot árasztott. Csupán követeléseik voltak az élettel szemben; mind-mind behajthatatlan. Nem mintha alkalmatlan lett volna a szerelemre: néhány csattanós pofon vagy egy kupa bor által feltűzelhetőnek látszott, s annyi ital alighanem a legtöbb velekorú férfiben is vágyat szított volna az irányába.

Joris fölnézett a mosdóállványról, a tükör igazat adott szappanos ujjainak: hosszúkás, beesett arcát fölverte a borosta reggel óta. Elfeküdt az ágyon, és rágyújtott az illesztésnél gondosan megnyálazott cigarettára.

Akkor, a reggeli kapunyitáskor becsúsztatott egy dobozzal Agnes zsebébe. Este unott megszokással a fiókhoz lépett, s megállapította, hogy ugyanúgy hiányzik a cigarettából.

Langyos esővíz paskolta a köveket, beszivárgott az évszázados repedésekbe, dobogott az ereszcatornákon és csorgott, csobogott lefelé a tengerpartra vezető csorba lépcsőkön. Joris nedves arccal rőtta a zegzugos utcákat. Az első napokban még feszengett, ha nem tudott kitérni a kereszteződésben feltűnő német járőr elől, ahogy a helyiek is elkerülték őt, ha módjukban állt; most egykedvűen gyalogolt el bárki mellett, legfőljebb az bosszantotta, hogy cigarettája szétázott a markában.

A kantinban még nem lézengett vendég. Zsákos zöldségek, lédús Pó-alföldi paradicsom, vajbab és padlizsán illatozott a folyosón a hurka, kolbász, hal és rák meg borjúhús tengervíztől és vértől csöpögő farekeszei mellett.

Kipótolta a pohárkészleteket a bárpultnál, közben elhajolt, ha a szeme felé szállt a füst, s csupán rágyújtáskor és a csikk elnyomásakor illette ujjával a cigarettát. A Gazda lapos, gyanakvó tekintettel többször is átsietett a termen, tapssal ösztökélte a folyosón vitázó szakácsokat, legorombította Toniót, a takarító fiút, végül lecövekelte a kávégépnél, és ingerülten szürcsölte a friss főzet elejét.

Az asztalos pincérek mintha bizarr táncot járnának, egymásnak hátat fordítva, leszegett fejfel kerülgették az asztalokat: a magas, őszülő halántékú, kissé ütődött Alfredo bamba félmosollyal tette szalvétára az evőeszközöket, Alessandro, akit a Gazda most sem tévesztett szem elől, s akiről Joris

is kételkedés nélkül elhitte volna, hogy kommunista, szótlán enerváltsággal mozgott a tányérokkal.

Joris eligazította a téren a nádfonatú székeket, és lecsapkodta a kendővel az asztalokat. A ráérős olaszok meg a csonkabonka újságos fiú már a szemközti kávéház teraszán tanyáztak. Több újságárus is járta a környéket, ám a helybéliek a jobbát veszített, sánta fiúhoz ragaszkodtak, aki vigyorogva, szemtelen szókimondással kínálta a lapokat.

Joris még segédkezett a kristály hamutartók kihelyezésében, aztán egyszer csak elkezdődött. Itallapot kértek a hatos asztalhoz, a pultos konyakkal megrakott tálcat csúsztatott eléje, whisky, gin, vodka és törkölypálinka hamisítatlan illata keveredett a bodorodó füstbe, a téren újabb motorkerékpárok és terepjárók fékeztek.

A szakácsok kilökték a tálalóablakon az első frissensülteket, a talpas poharakban remegett az ital. A Gazda kövér veritékcsöppökkel a homlokán bólogatott a személyzeti bejáróban, a németek minden ital után harsányabbak és rámenősebbek lettek. Harcoló alakulat szabadságolt tisztjei voltak, nem egy közülük magán viselte a frontharc nyomait. Gyermeki örömmel fordultak az élvezetek felé, füttyögettek, tapsolták és ölelgették a táncosnőket, arany cigarettatárcákból kínálták egymást, ékszereket csereberéltek és az asztalt csapkodva rendeltek. Az őrnagyuk elgáncsolta Alfredót, aki ostobán nézett föl az üvegcserepekről a Gazdára.

A tiszték hahotáztak és a becsípett, hajukat dobáló lányok a fogukat mutatva vihogtak. Joris fölvette az őrnagy pálcáját és megtörölte, csak utána segítette föl Alfredót.

A németek tapsoltak.

- Nyugodt!

- Nyugodt fickó!

Újabb rendeléseket vett föl, körbeegyensúlyozott a tálcával, a gramofonnal daloló tiszték arrébb taszították, mert zavarta a rálátást a színpadra, a háta mögül a Gazda veritékszagú közelségét érezte, elhagyott asztalokat törölt le, kávékat szolgált föl és pohárperemen túlhabzó sört, Alessandro fásult arccal sietett el mellette, a bejáratnál felbőgött egy motor, tépett szoknyájú bártündérek lavíroztak az ajtó felé, alábbhagyott a nótás kedv, hirtelen éjszaka lett, és a tiszték fölkerelkedtek.

A nyiszorgó lengőajtó megpihent.

Joris felszökkent a bárpultra, bontatlan dobozt vett ki a mellényzsebéből, föltépte, s addig veregette a mutatóujjával, míg elő nem csúsztak az aranyozott szűrőjű cigaretták. Hús tengeri fuvallat talált be az ablakokon, Tonio szótlánul hordta kupacba a terasz székeit, Alessandro szalvétával törölgette a homlokát.

Egyetlen lány maradt a helyiségben, a lompos Loretta. Átizzadt, mályvaszínű ruhája kiégett a hasán, léptei aprók és bizonytalanok voltak. Megállt Joris előtt, és megmutatta ragacsos melleit.

- Valamelyik disznó leöntött likőrrel.

- Cherryvel - mondta Joris kieresztve a füstöt.

- Meddig tart még ez az irtózat?

A Gazda lökte be az ajtót a konyha felől, mire szánalmas igyekezettel kitípegett a térre.

- Signor Joris - szólította meg a mosófával közelítő Tonio. - Szabad lesz?

Elrugaszkodott a pultról.

Az elhanyagolt szökőkút siralmas látványt nyújtott a néptelen téren. A fűszerbolt kirakatában zárlatos lámpa vibrált, aztán elpukkant, és még sötétebb lett.

Joris nesztelen léptekkel haladt a villanegyed felé, elvászott cipője alatt nem maradtak titokban a gránitkövek egyenetlenségei és a repedések mentén szélesedő csorgók, kátyúk. Az ablakrésekben megülő fények szuronyhegyeknek látszottak az éjszakában.

Sandro madárkereskedése fölül vitatkozás nyers hangjai szűrődtek ki, a szemközti házban valaki tüszentett, aztán megint a testetlen csönd méterei következtek, a boltokra és műhelyekre telepedő padlásteres lakások hosszú sorfala, majd a sarkon túl meglátta azt a nyitva feledett kaput.

Néhány pillanatig tétovázott, mielőtt belépett volna a szűk belső udvarra. Enyv és zsír barátságos szaga uralkodott a falak között. Gyufát kotort elő; az ugrálva megerősödő fény német föliratú ládák glédáira esett.

Fékcsikorgás zúzta össze az utca csöndjét, ő megfordult, és szembe találta magát a terepjáróból

kiugráló katonákkal. Egy kiugró pofacsontú, borostás altiszt világított az arcába, mögötte géppisztolyos katonák cipeltek egy lepecsételt faládát.

- Ki ez? - kérdezte a fölzárkózó százados.
- Ismerem - mondta az altiszt. - A kantinban pincér.
- Lódulj!

Megbotlott a küszöbben, ám alighogy kilépett az utcára, túl volt az egészen.

A ház szokatlannak, idegennek hatott a homálylepelbe burkolózó pihenőkkel, bársony kárpitozású ülőbútorokkal és benyílókkal; élettelennek és haszontalannak a maga konok csönd-mázában.

Joris tapogatózva meglelte az éjjeliszekrényre készített dobozt, s keresztbe vetett lábbal a tetőablak felé fújta a füstöt. Álmat és ébrenlétet, nappalt és éjt tompa bódulat választotta el egymástól.

Borotválkozás, mosdás hideg vízben, az arcához nyomott törülköző kesernyés szaga, a keményített ingnyak éle, gépies mozdulatok a vakfoltos tükör előtt, lefelé a sötét lépcsősoron, Agnes kialvatlan, puffadt arcának látványa, a keblénél összefogott, seszínű hálóruga, az utcán lobbanó lángcsóva, rezgő üvegtáblák, Agnes elfojtott sikolya, a német járőr sípszava, több irányba tartó csattogó léptek, egy vaktában leadott sortűz, a terepjáró felbőgő motorja és a reflektorfény cikázása a göcsös falakról a súlyos kapukra, majd ismét a falakra, mint karámba zárt vad tombolása, fölfelé a kitenyerelt karfa tapintása a dohos lépcsőfordulóban, surranó macskák, álmatlan, zaklatott éjszaka, savanyú, lepedékes reggel, az idő hol megáll, hol nekilendül, órák, napszakok és hetek tapadnak egymásra képlékeny-torzón, náciellenes jelszavak öles, kapkodva felrótt betűkkel a falakon, a Gazda a tarkóját törölgetve rohangál a kantin előtt, Tonio elszántan vakarja a szénnel bemocskolt falat, a Gazda már Alfredóval pöröl, a teraszon tiszt rivall rá Tonióra, pofon csattan, ők kisietnek: a fiú munkája nyomán a fölirat elvesztette bántó színét, ám még mélyebben vésődött a habarcsba. Gin, whisky, a lámpákat körbelengő füst, a világítótorony felől érkező tompa robbanás kilöki az ágyból, hosszú, erőszakos géppuskasortűz rá a válasz, az elülő visszhang nyomatékossá teszi a csöndet, a csillagok veszítenek a fényükből a hajnal közeledtével, a város fölött felhőfoszlányok úsznak. Talpalás a tálcán csúszkáló poharakkal, sajgó ízületek, kaparó torok, aztán megint hazafelé, Agnes félszeg közeledése, a tántorgás lét-nemlét határán, úgy látszik, a józan elméket is kikezdi, egyetlen lassú, hússzagú ölelés, az ágyból kinyúló, csontos láb találkozása a szőnyeggel, eső veri a tetőt, beszivárog és terjedő foltot hagy a padlón. Az utcákról fölszáll a pára, a halászbárkák elhagyják a kikötőt, a kantinban összenéz a személyzet, Alessandro ujja a rádiógombon, a Gazda eltessékeli, belefojtja a szót a hírmondóba, s lohol a teraszra, vizesen lefésült, gyér haja a fejbőréhez tapad, zakója ráncosan fölhúzódik a vállára, a derekánál kilátszik izzadó, olajos fényű bőre, ahogy az új föliratot igyekszik eltüntetni. Lövés dörren, a szemközti kávézó teraszán fölemelkednek az öregek, a csonkabonka újságos fiú a lépcsőre bukik, a szétszóródott napilapokba belekap a szél.

A tenger fölött felhőtlen volt az ég, a töredezett víztükör ezüstösen szikrázott, a sirályok vitorlázva kísérték a halászbárkákat. Giuseppe felsőruházati boltjában valamikor félbemaradt a kirakatrendezés: a kopasz fabábok csupaszon, üres tekintettel bámultak a járókelőkre.

A korai óra ellenére sokan tartózkodtak az utcákon, Joris olasz zászlót látott egy fiatalokból álló, lármás csoportnál. A szószólójuk, egy sállal körbetekert nyakú, lányos arcú, kerek szemüveglencsés fiatalember éppen fölkapaszkodott egy oldalára döntött furgonra, hogy beszédet mondjon, a többiek rikoltoztak. Önámító harsányságukkal félbízó, zavart mosolyokat és elképedt arcokat fordítottak maguk felé; az utca népe nem mert hinni nekik, s valóban, túlságosan éberek voltak a pásztázó tekintetükkel, gépkocsizajra és dörrenésekre hegyezett fülükkel, hogy akár csak magukat is önfeledt mámorba lovalják. Joris úgy érezte, elég lenne egyetlen rohamsisak fölbukkanása ahhoz, hogy szétszóródjanak.

A kantin falán újra ott feketélltek a náciellenes föliratok. A szakácsok és pincérek a bárban gyülekeztek, Alessandro a rádiót babrálta, a papagájok csirregve röpködtek a pénztárgép fölé akasztott kalitkában; mozgatták, rázták az ezüstözött csengettyüket.

Joris láblógázva dohányzott a pulton, amikor a Gazda zaklatott arccal megérkezett a német parancsnokságról. A téren egy repedt szélvédőjű terepjáró fölvezetésével leponyvázott teherautók

vonultak át.

- A falakat! Alfredo! Mondanom kell, hogy takarítsátok le a falakat?

Alfredo engedelmesen elindult, ám Alessandro elkapta a karját, mire elvigyorodott, és maradt. A nap betűzött az ablakokon, a székek mennyezetnek meredő lábbal pihentek az asztalokon, a húsos ládákából vér csöpögött a kövezetre.

Oldalkocsis német motorkerékpár állt meg a téren, az altiszt poros arccal és gyér olaszszággal tudakolta, milyen irányba távozott a menetoszlop, majd a vonakodásuk láttán belelőtt a visító rádióba.

Kedvtelven nézelődött a csillagfényes utcán: a házakban több helyütt égtek a lámpák, s mintha a zsalurések is tágultak volna tegnap óta. A várakozás csöndje volt ez; fölemelő, feszült és gondolatébresztő.

Tenyérnyi, tapogatózó fényfoltra figyelt föl, elpöckölte a cigarettát, és oldalra lépett, hogy nagyobb rálátása legyen az élelmiszerraktárra, a parázs bukdácsolva sziporkázott a köveken. Csúszó-csoszogó neszezést hallott a félig nyitott kapu mögül, mintha ládát vonszolnának, suttogó utasításokkal kísért durva, nyugtalanító nyiszorgást, amit duruzsolás kebelezett magába; egy meggyötört benzinmotor morgása, lihegése. Már kivehetővé vált a kerekek nyöszörgése is, és azok, a kőfalak árnyékában nem tudtak, nem tudhattak semmiről.

Futásnak eredt, a kanyarban fölbukkanó terepjáró fénycsóvája a hátát érte, s meglátta a teste falra vetülő, groteszk, kicsavarodott mását. Beordított a kapun, s már ugrott is oldalra a terepjáró elöl.

Sötét, penészszagú sikátorban találta magát. A falhoz lapulva figyelte, hogy a fosztogatók egymást segítve átugrálják a hátsó falon, a csizmával berúgott kapu rázkódva nekivágódott egy fémhordónak, s két eszelősen kereplő géppisztoly ordította világgá az üldözés kezdetét. A fosztogatók cipőkopogása a tengerpartra vezető utcában visszhangzott, a köveken elejtett konzervdobozok zörögtek, bukdácsoltak.

Joris már föllélegzett, amikor másodszor is megállapodott rajta a fényszóró. Nekilódult a lejtőnek, a feje fölött becsapódó töltények habarcsot és kötörmeléket fröcsköltek a hátára. A lámpafények eltűntek a zsalurésekből, szinte vakon ugrált lefelé a lépcsősorokon, egy rossz lépésnél megrándult a bokája, a falnak rogyott, feszülten fülelt, aztán összeszorított foggal menekült tovább.

A terepjáró döcögve ereszkedett lefelé a lejtőn, a németek kiáltoztak, ő közben kiért egy térre, átvergődött az alacsonyra nyírt sövényen, s az épületek takarásában a tenger felé sántikált, kifícamodott bokájába bele-belehasított a fájdalom.

Megállt, fülelt, ám mivel a zihálása elnyomott minden más zajt, görnyedten igyekezett tovább a középkori városfal oltalmában, vállá neki-nekiütődött a simára kopott köveknek. Bukdácsolva rátért a parti sétányra.

Léptei neszét elnyelte a puha főveny, a hullámmoraj, mint távoli suttogás, a pálmafák holdárnyéka felé csalogatta. Torkolattűz villant előtte, térdre rogyott, a dörrenés már el se jutott a tudatáig, arccal a homokba bukott.

Nagy Mihály Tibor

Kinyílt ölében elmerülve

1.

Belép, szobám homályba hűlt terét
betölti suttogással és meleggel.
Beszél, s nem érdekes, miről beszél,
mindig is azt beszéli, hogy szeressem.

Szemembe néz, talán egy pillanat,
megérzi máris, mit tegyen velem:
levetkezik, csupán egy ing marad
a vállain, világít meztelen.
Fölém hajol, világos bőre éget,
és földobog szívem fölött a szíve,
lassú ringatása hús ölének
férfivágyam fölcsigázza, s íme,
betölti égten-égő éjjelem
a tiszta lángolású végtelen.

2.

Az óceán, a tompa fényű ének,
sötét madár, lehullik, fenn marad,
a lassú tánc, hullám hullámba mélyed,
villám-erek, felhőszövet szakad,
sötét madár, lehullik, fenn marad,
az óceán, a tompa fényű ének,
a lassú tánc, hullám hullámba mélyed,
villám-erek, felhőszövet szakad,
a lassú tánc, hullám hullámba mélyed,
az óceán, a tompa fényű ének,
villám-erek, felhőszövet szakad,
sötét madár, lehullik, fenn marad,
a kék idő magasan lebegő -
és izzadt teste, gyűrött lepedőnk...

3.

Elnézem őt, az ágyon heverészve
tökéletes, akár egy karcsú állat.
Sötét haja lehull üres szemére,
ahonnan nem jelez öröm, se bánat.
És sima combja résnyire kitérve,
pihés ölen pihen a lámpa fénye.
Ha alszik is, álomtalan az álma,
ha éber is, sehogy se venne észre.
Csak nézem őt: talál, és nem keres,
mindent elintéz, semmit sem akar,
egyszerre vakmerő és semleges,
egyszerre altat el és felkavar
a kép. Pedig csak létezik, ahogy
az öntudatlan fényű csillagok.

4.

Keresve őt, magamban rátalálva,
harcolva érte életre-halálra,
remélve még az el nem érhetőt,
a pillanattal elfeledve őt,
a karja közt zokogva és kacagva,

mindig vele, mindig is elhagyatva,
kitáruló kezére fölfeszítve,
az életem örökre elveszítve,
szaladva hozzá, szökve tőle messze,
gyűlölve, zárva lassuló szívembe,
tagadva őt és tőle megtagadva,
szétesve benne millió darabra,
ölelve őt, ha még szeret, ha már nem,
kinyílt ölében elmerülve, ámen.

5.

Hajamba túr. Mohón ölelni kezd,
magára húz, az ajkaimba vérez,
letépdési ruháimat az édes -
egymásba rejtezik két póre test.
Amíg szorít, hogy körme fölszakad,
tekintetembe mélyedő szemében
a véghetetlen tisztaságot érzem,
amely megítél engem hallgatag;
amely föloldoz, megbocsátja már
az életet: az elveszített édent
a kék örömben visszaadja nékem, s
gyöngéd akár a zajtalan halál;
amely ragyog és elenyészik lassan
a semmiségbe hulló pillanatban...

6.

Szeretem őt, olyan önkéntelen,
akár saját magát a kisgyerek.
Szeretem azt, hogy itt marad velem,
s szeretem úgy, ahogyan ő szeret.
Szeretem bőre tengerillatát,
babráló ujjait a testemen,
arcomba hulló éjsötét haját,
ha hallgatag szeretkezik velem.
Szeretem hamvas alma melleit,
ha bennük arcom sírva rejtezik,
szeretem volt, s az eljövő szerelmét,
szeretem, hogyha érte ég, a lázat,
az ébredést, ha ránk talál a másnap,
szeretem hűvös távozása csendjét.

Németh Gábor

Én is megyek az alvázon

Szerdzsónak, szívből

Már vagy ötszáz változatban megfestettem a süllyedő Titanicot. Hatalmas nagy téma ez. Csak ezek az igaz gondolatok: a hajótöröttek gondolatai, a többi: retorika, póz, önáltatás. A nyelvezet mindenképpen szomorúan nevetséges - nem ám tragikomikus -, ezt elkerülni nem, csak feledtetni lehet. Legvégül az ember tetőtől vállig tételszerűen gazemberré mállik: arra gondolnék a fejemmel, hogy én vagyok Garaczi Laci, heverek az ágyamban, és atomcirkálónak képzelem magam.

Inkább elütöm az időt.

Mint elszabadult kötél az álmos hajósinast.

Minden napom egy-egy gyümölcs, fogalmazzunk pontosan, szívesen gondolkodom ebben a mondatban a vérnarancsra. Egyetlenegy feladat maradt: felbontani a narancsot, ami lehet édes, de lehet savanyú is: itt valahogy nincs középút, a héj lehántása után kiválasztani egy gerezdet és beleharapni. Kettő darab metafora néha már túl sok, azaz éppen kettővel több a megengedhetőnél.

A fiumei egyes számú tengerész szeretetotthon teraszáról a belvárosra látni, kopott bádogtetők, a villamos vaspályájának kanyargó sávja, odébb az erdő, vagy inkább, ami egyáltalán megmaradt belőle, abból hazudtak közparkot, nem mondom, hogy tehetségtelenül.

A fémmunkások üdülőjéről jutott eszembe először a Titanic, a földrengés után idehívtak egy belga dekonstruktort, ő pofozta helyre ilyen izgalmasan. A Titanic a süllyedés előtti pillanatban hirtelen vigyázzba állt, azaz éppen derékszöveget zárt be a tengerrel, és csak aztán nyelte el, ahogy mondani szokás, az úgynevezett hullámsír. Például a moziba el se mernék menni, ha bírnék se, minek, csak befolyásolna, azt meg igazán nem szeretem, a befolyásolva levést.

Nyilván el lehetne gondolkodni ezen-azon.

A tengert a fekete mosogatóból lehetne látni, ha olyan kurvára akarnám, na, szóval ki kellene nyitni a kis szellőzőablakot. Az úgy megy, hogy lepakolni hokedliről, odacipelni, lepakolni pókhálós befőttes párkányról, konyharuhába csavart mérlegsúllyal basztatni a berozsdált kilincset, pipiskedve, mert nagyon magasan van, aztán föl húzódkodni, hogy a horgony kisimuljon a ráncos bicepszen, kicsit belekóstolni a poros vakolatba, és csak akkor látszik a tenger, vadul és elég hülyén vigyorgok, pontosan nem tudom, miért, de az a tény, hogy a tenger jól ki van dolgozva. Egyébként a faszom tele van a tengerrel, néztem ezer évig, talán már mondtam, inkább festegetek.

Véletlenül bezártak ide a költözéskor, mert mikor indult a busz, éppen szájjáram volt, mert dióévés közben ültem le szarni, szerencsére. A telefont kikapcsolták, az összekötött lepedőkhöz öreg vagyok, a festéstől meg elment a hangom, le se tudok kiabálni, ezért festegetek. Volna még, hogy palackposta, de ha ledobom, rögtön szétmegy a cementen, a papírost meg elviszi a szél. Ez egy vicc, hogy tényleg úgy jártam, mint kibaszott firsza a cseresnyéskertben.

Kétszersült van elég, meg gyakran esik, kitoltam egy üres műanyagbordót a teraszra, abban gyűjtöttem az ivóvizet. Két-szer-sült, ezt a szót nagyon bírtam gyerekkoromban, olyan pedánsan vagány, nem?, zabálni a furnérlemezt, egy hosszú életen át. A kétszersült Doktor Skorbut, kék zsírpapírba csomagolták, a távolba réved azon valami hosszúszakállas hajótörött, pálmafa alatt, és naná, hogy mellé van festve egy láda.

Volt ez a tiltakozás, hogy nem látni innen a tengert, megírta az újság, és akkor valami érzelmes, gazdag barom megépítette a kettes számút, de tényleg, semmi perc alatt, mint a mérgezett egér. Ez hogy semmi perc alatt meg hogy mérgezett egér, egy újságpapíron volt, az van széttépve

vécépapírnak, persze közben olvasok is, mert bármennyi esővizet iszom, a kétszersült megfog, odagörnyeszt félórakra.

Kezd a dolog megtetszeni.

Most látom, hogy a dolog így félreérthető, azt hihetné valaki, a hanyagságomnak köszönhetően, vagyishogy hát nem köszönhetően, ezt úgy idézőjelbe mondanám, tehát úgy, hogy „köszönhetően”, és így belekarmolnék két ujjal a levegőbe, hogy a végében élek, pedig csak trehányul fogalmaztam az előbb. Bár az esővízből talán rá lehetett jönni.

Pajszerral törtem föl a raktárt, mert a kutyámat úgy hívják, hogy Pajszer, vagyis hívták, amíg meg nem döglött a kétszersülttől, és át nem kellett dobni a korláton, így lettek meg a konzervek, és Ingmárnát, az öreg kormányosnál, a polcon meg volt egy könyv Antonello da Messináról.

Hidegen sajtolt étolaj, extra vergine, vagy kétszáz üveg, akkor a paradicsom hámozva, egészben, mustár, torma, majonéz tubusban, szardellapaszta, orosházi szárnyaskrém libamájjal, makréla dán mártásban, és persze különböző lekvárok. Nutella, fűzfa, az a kétszínű! Azt írja a könyv, hogy régen a digók ürüléket is használtak a festékhez. Nem írja, hogy milyet. Inkább nem erőltetem a dolgot.

Eleinte azt találtam ki, hogy közeledek.

Volt az ebédlőben egy hatalmas kép, le akartam meszelni, de aztán eszembe jutott a gyengélkedő. Jó, fehér, magyar leukoplaszt, először a szemét takartam le a Titónak, mintha ártatlan bérnyilkos volna, aztán szépen, válogatás nélkül becsíkoztam az egészet ragtapasszal, hogy elkerüljem a szóismétlést. Arra még ráment vagy negyed kiló sűrített tej, megbolondítottam egy kis olajjal, hogy jobban fusson az öreg disznóecset, amivel Ramirez borotválkozott, míg élt.

Ujjal festek különben.

Tessék, akkor ez hány jé? Kettő, kötőjel, és még egy? Kikeverem az anyagot, mondjuk a legtöbb baj a paradicsommal van, meg kell passzírozni, arra mondjuk ott a Vacláv teniszütője, milyen érdekes, hogy mindenki itt felejtett valami fontosat, ami pont jól jön a következő bekezdésben.

Közeledek, mintha Oleg szemüvegén át nézném az egészet.

Először az egész egyetlen, nagy, szürke felület, ég és a tenger háta, mintha irdatlan bálna volna, olvad össze. Néha ilyen költőien egyből fogalmazok. Arra ráment tizenkét doboz hering. Hallal festeni tengert, ez tetszene az öreg Ludwignak, gyakran mondogatta, hogy a kép bármit ábrázolhat, csak az ábrázolás módját nem, az lehetetlen. Igaz, azt is olvastam mostanában, hogy rájöttek, orosz kém volt, eszem-faszom megáll, komolyan mondom.

Mostanában úgy olvasok, hogy van a Jerzy messzelátója, meg szemben, a fémmunkásüdüdő teraszán az a dalmát figura, aki mindennap kiül, háttal a fénynek, és elolvassa a Svenska Dagblattert, svédül meg véletlenül pont tudok, unalomból megtanultam Burton tankönyvből, és a dalmát fémmunkás, persze az is lehet, hogy gondnok, igaz, valószínűleg rokkantnyugdíjas fémmunkást alkalmaznak gondoknak, bár miért pont dalmátot, na mindegy, szóval pont olyan lassan olvas a gondnokként alkalmazott rokkantnyugdíjas dalmát fémmunkás svédül közelről, amilyen gyorsan én messziről a Jerzy kukkerével.

Meg van oldva az élet.

Visszakanyarodok a bálna hátára.

Volt egy ilyen aranymetszési pont, sectio aurea, oda dolgoztam be egy elégett gyufát a nagyujjammal, abból lesz majd a Titanic, gondoltam akkor, majd ha közelebb megyek. Kiszámoltam, hogy egy másodperc a híradóban huszonnégy kocka, mennyire kéne rohanni, mondjuk fél perc, míg odaszaladok a vízben a süllyedő első hegedős bal szeméig, harmincszor huszonnégy kép, az éppen hétszázharminckettő, ha jól számolom. Úgy ötszáznál vagyok, az mondjuk szar, hogy egymáson vannak, de mindegy, ennyi telik a Titótól. A magyar leukoplaszt sajna elfogyott, most abesszint használok, ki hinné, abesszin leukoplaszt, még jó, hogy Wilhelm benne felejtette az íróasztalában.

De ettől, az ettől, az azt jelenti, hogy először leragasztom a leuval, aztán rá az olajos tej, utána meg kajával a részletek, szóval ettől, így jön így előre a kép, tényleg, mindegyik fél centi vastag, hétszázhusz kép, mert az előbb rosszul számoltam, az ennek megfelelően háromszázhatvan centi, a szobám meg nincs négy méter, és hiába vannak a hokedlik alátolva, a végén ki fog a Tito lökni az ablakon. Mintha előbb megszöném, á, a szart, mint a kisvakond a gatyájával, vinném ide-oda a cuccot, tenném a jót és könyörögnék, tehát mintha előbb megszöném a kötelet, amivel majd föl

fogom akasztani magam egy váratlan, rossz pillanatomban, aztán persze nekiállnék a sámlinak is, ültetnék mondjuk egy diófát, jó diófasámlit, egy darab diófagyökérből kifaragva, de nem ám az a kicsi kényelmetlen, hanem amin bőven lehet toporogni, na, az szól igazán, ha majd egyszer kirúgom magam alól, igaz, addigra már a kötelet megeszi a rosseb, kezdhetem előlről az egészet.

Tandori Dezső

Báger Gusztávról

(Az Iker-képek című könyve ürügyén)

1. „Levél”

Drága Jó Barátom!

Hol is kezdjem? Véletlenül, bár nem szeretem, „aug” kb. szem. Na, németül. De egyszer csináltam én ilyen iker-képet, madárral. Döbbenet nézem szépséges, kiolvashatatlanul gazdag kötetének címét. Azaz hát, Kedves Költőtárs, kötetedét.

Csak én sem szeretek tolakodni, ezért írom ezt így tovább: aug. 20. körül, ez már pontosabb meghatározás, kint leszek az engem épp elborító mindenféléből, és telefonálok. De talán addig is. Vagy küldök Jolikával megint rajzot. Pár napot Bécsben voltam, de mi fért volna egy képeslapra?

Kedves Báger Gusztáv, ahogy a kötetet megkaptam, valahol a Báthory utca körül nyomban olvasgatni kezdtem, leülve egy kúthoz, szemközt az a mezőgazd. bolt van, ahol Szpéro madaram érkezete után, 1977-ben, egy szépséges könyvet vettem, a szövőmadarokról. Merthogy a veréb az.

Szóval, nem rossz helyen találok a legérdemibb Báger Gusztávval. Hadd mondjam el: a kiemelkedő pénzügyi szakember Báger Gusztávhoz ismeretlenül is oly szálak fűznek, hogy apám, viszonylag egyszerű sorból felszármazván, a 20-as években lassan M. o. egyik vezető pénzügyesévé „nőtte ki magát”, aztán MÁV kertek. igazgató lett, szerencsére 1941-ben ez a kapcsolat (kirúgatásával stb.) megszakadt. Mázli (tekintve a háborús szállítmányokat). Az ostrom után ismét a Pénzügy. Gerőékig. Akkor terv. o. vez., nyugdíj az én „provokálásom” után, 1962. A pénzügy benn van a családban nálunk. Nem is merek tovább dicsekedni a papával.

Engem ő részben féltett is e pályától (az írói), másrészt nagyon drukolt nekem, s az ő titkos vágyait látta valósulgatni. Hitt bennem.

Ezt írtam ide a lap élére. Buta dolog, mégis.

Mármost. Báger Gusztáv nem szorul az én jó baráti hitemre, mert ezzel a kötetel A Költő: megvan. Hogyan kezdtem olvasni a könyvet ama helyen? Persze, hátul-valahol. Ahol az iker-kompozíciók kifejlett állagban állnak. Nézegettem, hogyan helyez át hangsúlyokat, gondolok itt a Két víz c. versre (s ma reggel látom, hogy a „kertes” versek mennyire tartják a rokonságot a gyökérső üggyel!). Aztán a víz-falakra írt jelek, a madárcsontú, fehér kezek... S hogy ott ülök a mezőgazd. bolt előtt. Evidenciatorténünk lett, kedves B. G. költőtárs, ezzel máris. A legnagyobb rendszer működésénél gondoltam először a hangsúlyáthelyezések fontosságára.

De arra is, ahogy a versek egymást variálják, alkotván így is egy bizonyos sort (körgyűrűzést), ld. Öntörvényűen.

A párhuzamosok tánca és a Tigris következett. Nagyon jó itt a felnőtt játék bevallása. Tudja, kérem, kedves B. G., milyen önlegyőzésbe, szégyenérzet-félretelődésbe került nekem, hogy a koalákról, a kártyabajnokságról, a gombfociról mesélni merjek a 70-es években? El nem hiszi!!

Mennyi mesélni valóm van! Bár ihletné B. G.-t prózaírásra a Dömiék históriája? Szabadítaná fel ezt a játékát is. Ma reggel az Iker...-t olvasva bennem is ihletődések mozdultak: T. D. uracskám, tesszen magának megírnia ezt, amit a Báger Gusztávnak odalevelez, megírni pl. a Hírlapnak, a

Népszavának, csak röviden. Hogyan is volt.

B. G.-ről hogyan jött elő a líra? Ennyire kész állapotban? Nyilván nem keddről szerdára. Érdeemes volt várni.

Ám hát, ugye, még egy szakszerű dolgozatban sem szoktuk/tudjuk a kedves jó Szerző minden művét megemlíteni. A versek nagy megértésére van szükség (a versek részéről jövő megértésre), meg ne sértődjenek, hogy nem őket említjük, hanem társukat.

De a versek jóféle lények.

Báger Gusztáv versei igazi Lények! Mint a Dömiék, a madárkánk stb. Tessék írni! Báger Gusztáv jó költő lett!!

Ma reggel, hogy egyelőre befejezzem, s még a telefonig lesz egy küldeményem, Jolika révén nekem is lehet rajzot küldeni addig stb. - mellesleg: kezdek kijönni én is a gödörből, ahová nagy hübrisz után zuhantam, egy hónapja úgy éreztem, prózáíróként megcsináltam mindent, ami rám bízott... zutty, erre a depresszió... és egy autó elé is beléptem, vagy az rám szaladt... majdnem nagy baj lett... s mindez a házuk kapuja előtt, két és fél hete... majd írok belőle novellát, ha lesz erőm... szóval, ma reggel nekiestem a kertés dolgoznak? Hát ezek elbűvölő munkák! Ott vagyok ebben/ezekben a kert(ek)ben. Egyszerűen leemelem a sapkám. S a Szép Ernő-játék! S így tovább.

Utórózsa!!!

A város-táj versek!

Kedveli B. G. Londont? Hú, jaj, nekem elmegy a semmibe megint az utazás. Van egy új nagy-szeretet madaram. (Meg a Rudi a 14. évébe lépett.) A madarak: egyforma értékű-érvű lények vagyunk a Földön, nem értem, mi olyan extra van akkor ebben, mit nem értenek rajta oly sokan? Báger Gusztáv érti. Tudom már, fix. Ne legyen azonban sok betű (betű... csak ékezet...) - GRATULÁLOK. Barátian átölelem B. G. vállát (épp valami ilyen medvés könyvet fordítok, bagatell) - nagy ajándékot kaptam az Iker-képekkel. Hogyan gondolt rám? Szeretettel várva jeleket.

2 „Utórózsa”

A magunkon-kívül: a vissza-legbelülre!

Az isteni kegyelmű költőt két ilyen sorról nyomban föl lehet ismerni: „Bár égi kezek öntözik, / a rózsza jégbe öltözik." A vers címe az én új-nekirugaszkodás utószócímem.

De ahogy a hold az egyedüli ablaknyitó a zenélő tücsökhátra (a tücsök ily hátára): szintén mindent elmond.

Báger a tárgyköltészet művésze, de a szövegalakításban is jócskán elől tart.

Mi lesz tovább, az égi kezeken is múlik. De hogy még ennél is nagyobb csodák vannak: ő tudja, tudja ő, erre bízom költő-sorsát magamban.

Az Őszi dal Verlaine-Apollinaire között és (fordításirodalmunk révén) után helyezkedik el: „Még kibújnak virágai a napnak - dombokon / a tehenek még virágba harapnak."

A Belvárosi vihar jó érzéssel került a kötet élére. Vörösmarty állja, a mottó szerint „a centrumot". Még akkor nem volt arra robbanás, de a költészet, higgyük el, állja.

A mélyen bevérző tejszem, a Nemes Nagy Ágnes emlékére írt „álom"-versben a „gyümölcs, szerszám" - ugyanolyan hiteles önmagában, mint a sors nemes tréfája folytán a szemközti oldalon ott tündöklő „fűtésszerelő". De örülne az én tanárom, N. N. Á.!

A nagytestű állat Erdély Miklósig nyit.

Tessék végigmenni a kötetben. Csöndes rejtélyeivel, végső tökéletességig árnyaszerűen vitt futamaival: a költő számára pillanatnyilag véges-végtelen tudatosság és a teljes átfeledkezés, álmohullás stációsora. Az ég adná, hogy magam lelkén segíthetne. Másutt folytatom.

Miért ne itt folytatnám. Elképzelem ezt a kristály-álmú embert (sosem találkoztunk még), hogyan van neki a dolog? A szerkesztő, s a kiváló Kabdebó már megírta róla a filozofikusan foghatót (filozofikus költészetfogalmakkal). Én itten csak járok a kötetben, mint a magánosan éjt-csavargó Szép Ernő.

„Magadnak kell kitalálnod / nő-e föléd új emelet”, írja épp a Szép Ernő-játék apa-gyermek ajánlóversében. Amit Báger felvállal: a vers-teljesség. Gondolom, biztatandó kis „csapatom” fix tagja: kell mondanom neki, írja napra-hétre-rendre, ami így jön. Jó lesz. Nincs vele még tele a piac.

Elkél nekünk, nagyon elkél az ilyen költészet. Persze, a találkozás szerencsés, mert engem épp efféle óhajításaimban talált.

Azért nem szabad cikkben agyonidézni a költészetet, mert saját maga vette fel a mértéktartás egységeit - a túlfeszítő erők küllemeként.

A hold ölében sístergő mészke azért érdekes, mert a sötéten izzó hegy ellentéte, benseje? Nem csupán. Azért, mert egy költő megint erre az „útra” lépett. Hála az égnek! El kell fogadnunk a kínálkozó lekereküléseket. Ólomszékre hulló „kedvünk”... „Ruhákon nincs hely a foltnak”, és hogy erre, a „mi rosszabbak vagyunk magunknál”-versben az „itt emelnek vagy félretolnak” rímrel, sokat mond. A tartás: ha tömött buszról utat adni leszáll - és gyakran lenn marad.

Na, gyerünk akkor, megbeszéljük a könyvet egy teraszon. Épp így találkozunk majd. Miért ne? Gyalog jövök. (Tevan Kiadó, 1998)

Tandori Dezső

Válaszok

B. G-nak

Miféle életnap van,
miféle halánap,
vagy maradjunk csak abban,
hogy egy madárnak

ki kell vedlenie idén is?
Bár segíthetnék én is!
Csak szívét hallgatom,
csőrét, és fájdalom:

hogy pattog, hogy zihál,
már volt ilyen halál,
milyen halánap van ma,
Mokkát, Icsit: ne hagyja...!

kérem, nap holtait,
ha lehet, még ne várják;
öklömnyi sajdulását
alszom bal mellkasomnak itt,

s felébredek, kijózanít,
élet, halál, nap, de mikor,
s hol az, hogy itt?
Etetem őket, ez összekotor.

30 éve halt meg Duchamp, még mindig

I. A tér és az idő problémájának megoldása, vagy fel

SENKIT
SEHOL
SEMMIKOR
SEMMIVEL
 ha velem

II. „Mint parlagfű, virul”

 valaki
 valahol
MAJD CSAK LESZ
 valamikor
 valamivel

DE NÉLKÜLEM

Báger Gusztáv

Új óceánok

Expo '98

Pálmák fölött ring a fekete óceán,
mélyén egyenlítő-telefonzsínór;
halai fűszoknyában lejtnek,
fáraók feje: bólintó bálna-fő.

Korállon ring a sárga óceán -
túrósái szülnek plankton-chipeket.
Sárkányvonatot repít a völgy
hulláma új kupolákat emel.

Érméken ring a fehér óceán.
Amphora: vízben kihűlt múmia.
Kincses mélyben bűvárok:
műhalakra kopoltyút szerelnek.

A legnagyobb éhség

Ahogy minden repülőtéren érkezésnél
végignézem váró kezek kártyaneveit

s nem találok rám-ismerős nevet

Ahogy az utca szőtt forгатagában
névtelen jobбом fényesítve arcokat
válasz-mosolyt hiába vár

Ahogy élénkülő szemem
télből kivetkőző térdeket simít -
a fényt egy kéz-árnyék fedi

Csak írom tovább a verset
hol a betűk rámnevetnek
hol a válasz arca fénylik
s a kéz árnyéka lassan
árterébe visszatér

Felségárulások

1
Nem raktam össze játékaimat.
nem néztem a mesét.

Nem aludtam el szépen,
a paplan alatt zseblámpa égett.

2
Tegnap meg elájultam:
elárultam magam.

A méshéj mögött fény dobog.
Idegen fészkekbe hullt?

Hiány-etűd a Goethe-házban

Máté Imrének

Freudot szeretem, de mért?
„Yes Sir, no Sir” a világ!

E száj Frankfurt utcáin
kőtorlaszokban kiált.

A kidőlt szobafalnál:
egy zongora - fölöttem.

Goethet szeretem, de mért?
Még játszani se jöttem.

Kocsma-gitár

Kettő van, hogy az egyik szóljon;
másikon egy húr hiánya pendül;
egyikük örökké csak kontráz,
árnyéka követi végig a dalt.

Akár a munkalovak teste,
a forma zárt karéja öblös -
de mért csak az a kilenc dal:
bezárult szerelmet siratók...

S mikor az otthagytott csendben
az estét hosszan kibeszélik,
mocskos padokon másnap
slágerek toplistája fénylik.

Balla D. Károly

Machinák fölött

a téren az érkezettek
jól látható sorokban
megvásárolt koordináták szerint
alakzattá rendeződve
mint akik valamit várnak
mint akiknek lehetne bármi keresnivalójuk

falak mögött az izgatottra festett bábok
mintha döntési helyzetben lennének
mintha megtehetnék hogy nem
vagy hogy igen
és mintha bármi is függene igentől nemtől
ha választhatnának

árokban a serény zúgolódók
elfutó foszlányoknak kapnak utána
lehangolódnak
felhangolódnak
ápolják a menthetetlenül feldarabolt egészet
melyet csak a csoda ránthat össze
vagy a mester hanyag legyintése

a lyukban ott lapul az összes szó
mondat monológ és párbeszéd

és mintha minden mindegy lenne
uzsonnájával szöszmötöl
aki majd suttogássá ébresztheti őket

ám valaki még hiányzik valakire várni kell
nála vannak
hogya a káoszból kieroítessék a rendet
a legfőbb rendező elvek
igen erre mindenki emlékszik
legutóbb ő vitte magával valamennyit
talán azt is fogja tudni
mikor kell húzni a bársonyt

de érdemes-e várni rá vagy bármi másra

mikor a szín fölött
machinák fölött
a zsinórpádlás félhomályában
az arctalan felvilágosítók
már felkészültek a leszámolásra

Szüret előtt, dombtetőn

Haladék szava szól, hidegek belelengik a szélbe:
- Még szüretelni ne hívjad e tájra a vérvörös őszt! -
Itt a halom tetején adakozva ma még elidőz
a tétova esteli nyári kusza-szép terebélye.

Ide járnak az égből a mennybeli bús seregélyek;
angyali árnyuk oson, hol a hajdani ház falain
megrepedt unt szavak éke. A nyár kegyeit ma a kín
s a bánat előszele így kaparintja kezébe.

Remeték hona ez? Kinek itt ma felizzik erénye,
holnap a földre teríti a kénköves szomjú halál?
Fekszem a fűben, elalszom. A pír szele fagyva talál.
Jöhet szüret: Újboron ott pezseg éltem egésze.

Harcos Bálint

Szabadulás

„A nevem * * * * *, Olyan vagyok, mint egy ember. Születésem óta egyetlen porcikámat sem tudom megmozdítani vagy behajlítani; eddig egy ujjal sem értem magamhoz, így nem vagyok biztos a nememben. Szent Antal a kedvencének nevez; felajánlkozom neki, és ő azt mondja: - Méltó vagy említésre, barátocskám. - Ekkor vért könnyezek.”

Születésem óta annyi csomó és áttét van bennem, hogy anyám nélkül nem tudok magamhoz érni. - Ügyelek, hogy ne keveredjek ellentmondásokba. - Üvöltök, ha magamhoz térek, tíz körömmel kaparom a falat. - Ekkor az anyám az, akinek mondom, és én önébresztéssel élek.

Az Öv alatt

Alázatosan köszönöm a fehérenemüket, hogy odaadást tanúsíthatok ott, ahol a különös kegy kellő udvariasságra szólít föl engem. Törekszem továbbra is méltónak maradni nem szűnő igyekezetéhez, úgy megfeledekni rólam, hogy közelemben egy kóbor kutya ne gondoljon az éhségére. Ha megüt, olyan az arcom, mint egy emberé; és ez merhető sírásra kötelez. De ha emlékezetem nem csal, azóta viselem terhét, hogy Ő magához nyúl és már a maga ura. Ezért rendkívüli figyelme alá való hálám ellenére ezt már be tudom fejezni. Hogy a legteljesebb megadással a magaménak nevezhetem, az csak alkalom nekem az alázatra.

Ünnepnapokon megtalál az Öv alatt.

Napóleon embere

Napóleon embere vagyok, van egy társam és ölnöm kell.

Az emlékeztetőn egy szemüveges nő járkal föl-alá, hozzá beszél. Követem a szememmel, ide-oda mozog. Egy hegyes kanalat szorongatok; lekapcsolom a nőt, mert ide-oda mozog. A váratlan logikával fölállok, odalépek, beleszúrom a kanalat a hasfalába, elmerül benne, akár a vajban, de megakad a gerincében. - Kísérőmmel ekkor kisietünk.

A továbbiakban a szúrások és ütések után hátraugrom, és a továbbiaknak titkárom néz utána. Amit nem teszek meg, az ő. - Ha az vagy, amit megteszel, mehetsz haza, egy Központba - mondja. - És vége.

A Központhoz vezető bokrok közt meglátok egy empire kutyát. A közelébe lopakodok. - Az Bonaparte kutyája, ne nyúlj hozzá - szól a társam. Várom, hogy megmozduljon. Minden porcikámmal figyelem, mert tudom, hogy csak úgy tesz, mintha nem élne. Azért vagyok Napóleon legjobb embere, mert ismerem ezt: csak én tudok ennyire félni. De erre sem mozdul meg; át akar verni, tudja, hogyha megmozdul: megölöm.

Hirtelen beszűkül a tudatom: ütöm a műanyag kutyát. Nem hagyom abba.

Bernát Nándor

Árnyékban

Délután volt, a nap kissé megdőlt, nyugovóra készült, de még erőteljesen ontotta sugarait. A középkorú férfi a rádiónál lévő széken ült, arcát a tenyerébe temette. Várt. A délutáni híreket várta, az utóbbi időben csak a híreket hallgatta. Az országban feszült volt a helyzet, a polgárháború előszele beárnyékolta a nyarat. Félt. Tudta, hogy a bekövetkező öldöklésben nem őrizheti meg semlegességét. Az ember a polgárháborúban lehet barát vagy ellenség, csak semleges nem. Hiába is bizonygatná ártatlanságát, esetleg győzködne: neki nem kell hatalom, rang, föld, hagyják őt békén. Lehetetlen egy helyzet, Amíg elmélkedett, arcizma egy kissé elernyed, egyszeriben azonban

feszültté vált. A rádióban híreket mondtak, kezét ölébe eresztve, tördelni kezdte; figyelmét a készülékre helyezte. Kezdetben nem az országát érintő újdonságokat olvasta fel a bemondó, igaz, azok is öldöklésekről tudósítottak, de tőle távolabbi helyeken zajlottak, ezért nem érintette, nem is nagyon érdekelte; Egyszerre fehér pontok kezdtek ugrálni a szeme előtt, egy meleg hullám pedig végigfutott a testén, fejétől a talpáig, majd vissza. Megszédült. Tenyerét a szekrénynek támasztotta, rekedtes hangon a szobában tartózkodó feleségéhez szólt.

- Hallottad?

- Igen - mondta a felesége is, tőle szokatlan idegességgel.

- Ez szinte hihetetlen, hogy már Palicson meg Adán is lövöldöztek.

- Hol van a lány? - kérdezte a férfi, tenyerét még mindig a szekrénynek támasztva.

- De hát te is jól tudod, a keresztanyjáékkal lement a fürdőbe. Ne idegeskedj feleslegesen - nyugtatgatta a felesége. - Nem lesz semmi baj.

- Én azonnal elmegyek hozzájuk - ugrott fel hirtelen székéről a férfi; majd gyors léptekkel kiment az emeleti lakásból.

Már az utcán járt, keményen nyomta a kerékpár pedálját, amikor hirtelen megértett egy olyan dolgot, amely már régóta foglalkoztatta, amelyet szere tett volna nagyon megérteni: anyai nagyapja hihetetlen, szinte abnormális érzékenységgel, idegességgel reagált az élet baljós dolgaira, de a mások számára kevésbé kellemetlen, lesújtó tényekre is. Például sohasem tudott napirendre térni afölött, hogy a szomszédja, egy temetkezési vállalkozó, miért rakja ki a koporsó fedelét, véleménye szerint jóval időnap előtt, a háza elé. Egykoron ezt ő megmosolyogta, de most, hogy a félelem szinte semmivel sem fogható, bénító hatása alatt kerékpározott a hűgáékhoz, egyszerre mindent megértett. Mégsem örült ennek a felfedezésnek, csak tompán nyomta a kerékpár pedálját, Amikor a hűgáék házához ért, riadtan állapította meg, hogy a kapu zárva van. Nem tudta eldönteni, hogy mit is csináljon, idegesen topogott egy helyben. A múló percek óráknak tűntek. Megrettent, ha meglátott valakit, de akkor is idegeskedett, amikor üres volt az utca. Aztán nagy sokára megjött a húga és családja, a férje és két lánya. A saját lányát viszont nem látta.

- Hol van Ráchel? - kérdezte a hűgát minden köszönés helyett.

- Hát hol lenne, hazament - válaszolt a húga unott közömbösséggel. - De gyere már be, ne ácsorogj a kapuban.

Bement. A szobában a gyerekek vidám beszélgetésétől sokáig nem jutott szóhoz, többször is belekezdett mondókájába, de a zaj elnyomta suttogását. Egy hirtelen támadt csendben kiszakadt belőle:

- Hallottátok, kitört a polgárháború, már Palicson és Adán is lövöldöztek, ti érzékeltetek valamit?

- Kérsz fagyaltot? - kérdezte tőle a sógora válasz helyett.

Ő még egyszer, szinte tagoltan, elmondta az előbbi információt.

- Nem kell mindjárt berezeln, majd meglátod, nem lesz az egészszről semmi, a nagyhatalmak úgysem engednek itt, Európában háborút - mondta a sógora, és közben egy kiskanálnyi fagyaltot emelt a szájához.

Ő nem kért fagyaltot, felkelt a székről, köszönt, kisétált a házból, kerékpárjára szállt és hazakarikázott.

A sógora ezúttal tévedett, a polgárháború tovább folytatódott, sőt kiszélesedett és mind több emberáldozatot követelt. És mivel a háború egyetlen, kizárólagos nyersanyaga az ember, hamarosan a behívókat kikézbésítő vészjósló árnyai tűntek fel az egyre néptelenebb utcákban. Az állomány toborzása egyre kegyetlenebb lett. A félelem szinte tapinthatóvá vált, sem nyugtató, sem cigaretta, sem pedig alkohol nem tudta ellensúlyozni, nem észrevehetővé tenni. A határforgalom megélénkült.

Az egyik nap délutánján a Nap erőteljesen ontotta sugarait, a férfi egy kis, penészes falú, sötét pincelakásból a verőfényes udvarra sétált. Arca sápadt, borostás volt, a kánikula ellenére fázósan megborzongott, hunyorgott, a szemét is bántotta a fény, ezért visszament a pincelakásba. Az árnyékba vegyülő alakján nem látszott, hogy esetleg egy győztes fél délceg katonája lehetett volna.

Zárójeles töredékek

(öncenzúrázott nosztalgiák)

(Hamlet-idők jártak akkoriban, és a kételkedés szülte gyilkos másnaposság minden hajnalon - szétrobbantotta az Ofélia-álmokat; minden áldott nap új bizonytalanságokba sodorta a halhatatlannak vélt trónörökösöket; minden télen a mozdulatlanságban keresték a kiutat, a cselekvés igazolását... közben az idő kizökkent, a virágok elhervadtak, a koronák a történelem martalékává váltak, a meggyógyult Ofélia hájas háziasszony lett, és a herceg, mire elszánta magát, már sehol sem lelte bosszúja alanyait - már csak magát ölhetette volna meg, hisz csak önmagának volt gyermeke-nemzője.)

(...ezer város között ingáztam reggel induló vonatokba kapaszkodva, ezer idegen nyelven álmodtam ködös pályaudvarok várótermeiben; sehol sem vártak, és mindenütt egy nő fogadott otthonába egy-egy hallgató éjszakára; még azt sem kérdezték, honnan jöttem... most már nem utazom többé, hisz megérkezett álmaim megfejtője, hogy együtt ébredjünk a távozó vonatok zakatoló némaságában.)

(a nyári zápor elmosta szemed feketeségét, és már nem látom arcomat benned - elvesztem örökre, mint homokszem a tenger mélyén; a szivárvány színei megbomlottak, szénrajzokkal díszítem a nyugalom színtelen falait; betűim fellázadtak, mindegyik más-más nyelven szól - madáralakot ölt a gondolatom, és már nem tudom emberivé varázsolni)

(hideg fényű gyémántok után kotorászom éjente, és csak törött tükördarabokra akadnak az ujjaim...)

Hullámvölgy

Karanténba zárt tengerszínű emlékem, hova lett a születő kísértethajó?

Elsüllyedtek a kincses ládák, s a hajótörött násznép a terméketlen erőszak földjén ébredt a leprásálmokból.

Ajándékkal kopogtam a palota aranykapuján, és a sziget istennője kegyeibe fogadott. Lábaihoz borultam, és mindenemet odaadtam: a széttároló tudatom, a kígyómarta lelkiismeretem, a vakvégzet önmarcangoló gyönyörét, a tengerészsapkák borította hullámvölgy múlt felszínén felbukkanó fény-árnyék játék látványát.

Éjszakánként fohászkodtam: ne jöjjön a hajnal, hogy végtelen legyen a kezdet...! Reggelente a néma szolgák új ágyat vetettek, és a lepedőkkel tüzet gyújtottak a kemencében. Kihült testembe a világítótorony őrei leheltek életet.

Sodródtam megvadult rabok tengerében, és a fullasztó körforgásban erőm megsokszorozódott.

Naplemente után a halálszigetre evezünk, ám mindig visszatértem királynőmhöz, aki idegenként fogadott.

...Ha egyszer majd megismeri visszatérő álomvoltageomat, tán elenged utamra, és feltámasztja halva született társaimat a homályból.

Egy darab föld, egy korty tengeri víz, szétfolyó medúzalé az átlátszó teremtésben.

Saigon esti song

Álmomban Graham Green-
regényt olvastam, mondhatom,
kigombolt ballonkabátban volt
a nő,
a férfi persze mentőcsónakon
most éppen elhaladt vele:
vízből kimentett nők fedélzetén
sirály a nagykövet szép, könnyelmű neje.

Dél-vietnami bozóttüzek felett
csikorgó Saigon esti szomj
az életem veled.

Álmomban Graham Green-
regényt olvastam, írtam,
éltem - nem tudom,
csak annyi biztos, mint a kém,
észrevétlen voltunk egy tömött buszon.
Félelem sirály-feje:
inkognitóban én,
és a részeg nagykövet szép, könnyelmű neje.

A reggel kémünket Saigon-ban érte be,
és mondhatom, lelepleződtem én;
fehér pihék fedetlen melleken,
sirály fejek nagy díszszemlék egén.

Dél-vietnami bozóttüzek felett
csikorgó Saigon esti szomj
az életem veled.

Honfoglalás

Balkézzről ott a Brit-sziget,
fömládozom a tisztikart.
Kisasszony, hozza whiskymet,
gyerünk a légitaxival.

Jobb kéz felől az Antillák,
sötét, akár a tiszti klub;
választom éjjel Angliát,
egy főre mennyi whisky jut.

A gép alatt a nagy szívet

lavórban hívják: Anglia,
körülveszik a Csapvizek,
ez működésére kihat.

Hátunk mögött a Kontinens.
A Gyarmatok bal oldalát,
kisasszony, mint lakott szívet,
úgy zaklatom; lakom magát.

Magyari Barna

Mosolyodtól moccan a mérleg

a tűzhöz túl közel mentünk
a rímek rózsáitól szétporladt a szoknyád
most egy metafora-motelben ülünk
a csend hexameter-hálóinget ad rád

számomra kemény drog vagy
lelkemben mosolyodtól moccan a patikamérleg
mondataimban ultraibolya-lámpák égnek
s a szonett-szoláriumban naponta megújul a fényed

az idill partján ketten pecázunk
nézd a hal a horgot már lenyelte
valami húzza a szívem
érzelmeim hosszú damilján rángatózik a világegyetem

Gyönyör a satuban

a kozmikus konyhában megterít a rím
combodon gondolat garnitúra
versemben egyre stabilabb a gyönyör
harisnyád satujába fogva

a forró tájon ragyog a szíved
árnyékban is tikkadok az éden-fánál
milyen mozgalmas ma a melled
ösztönök ösvényén jambus járkál

vázámban hófehér a szóvirág
de szoknyád alatt fekete a sziget
néhány domesztikálható jövőkép
ajkam pereméről feléd siet

Összeillesztett vörös sílécek

furcsa domborzat a múzsa
köldököd gödrével opponál melleid orma
ledér lélegzet járja át a látványt
mellkasod mintha perpetuum mobile volna

Ámor árnyékában pihen az est
az éden-ereszről gyönyör csepeg
két pár összeillesztett vörös síléc a csókolózás
a világegyetem ajkaiddal jelölt meg

szobámban mágikus mozdulatok
a franciaágyról mámor-masni leng
testünk spulnijáról bomlik a nász
s hajlatainkban hintázik a happy end

Nyilas Attila

Szónoklat

állhatatlan tőlem kardnyújtásnyira
maradhatsz csak ne lovald bele magad
ne hivatkozz egykori virágháborúkra
befűztelek de nem bírtad cérnával
meg hogy nem ellenemre voltál ellenem
nem békéltet semmi tárgyalás
hiába az alapozó gyomromban arcodon
illatárban örvénylő dekoltázs
combtőig kínálkozó sliccelés
praktikáiddal csak fölpraprikázol
ne is álmodj újabb expozícióról
védelmi díjadra sem támasztok igényt
szétesett identitáscsomagoddal inkább
a szedd magad-mozgalomhoz csatlakozz
az is valami aztán vigyázz nem kell
mindent felvenni vagy úgy képzelted
az agyküretre szintén elkísérlek naná
majd hívlak lehet de biztos hogy nem
szóval találkozóra várnod önáltatás
és ne fenyegetőzz érvágással kiugrással
élesztőért többé nem szalajtasz
hogy ördög vinné a tamagocsit
a fürdőszobába még bedobom utánad
a törülközőt de ne ablakomból
bámuld a fáklyás menetet

Leuveni naplójegyzet

- részlet -

1996. szeptember 5.

Marguerite Yourcenar írja valahol - talán éppen Goethe nyomán -, negyvenéves kora előtt semmi fontosat nem tud megírni egy író, legalább p hatvanéves koráig kell élnie, hogy végül is azzá válhasson, amivé lennie kellett, s ha az Isten valóban úgy akarja, hogy íróvá is váljon, megadja ezt a kort a kiszemeltnek. Igen, Isten tenyerében vagyunk, miként oly megrendítő egyszerűséggel ábrázolta ezt Rodin, aki tudta, nem lehet más menedékünk, mint Isten tenyerébe helyezni az életünket, s hagyni, hogy a Mester szeretete és kegyelme által vezessen bennünket azon az úton, melynek állomásait, buktatóit és magaslatait nem láthatjuk előre, mert az Úr nem akar megterhelni bennünket a ránk váró kínszenvedések és örömök tudásával, nehogy visszariadjunk.

Sohasem éreztem oly közel magamhoz a halál gondolatát, mint azután, hogy megírtam a negyedik könyvemet is; talán megbocsáthatatlan elbizakodottság a részemről, de itt, távol az otthontól, nem tudom elhessegetni magamtól azt a gondolatot, hogy amit kamaszok hetykéségével elterveztem, azt Isten segítségével valamiképpen meg is valósítottam. Elszorul a torkom, ha arra gondolok, hogy szegény barátaim közül mily sokan és mily hamar távoztak ebből a földi nyomorúságból, s önégetésükért szinte semmit sem kaptak viszonzásul: sem művészi sikert, sem egyéni és családi boldogságot, mert nem hittek Isten ígérésében. Nekem megadatott belekóstolnom az irodalomba, ezen felül ösztöndíjas lehettem Párizsban és itt Leuvenben is: „Mais que tu veux...?” - írta szegény Van Gogh a bátyjának, utolsó levelében: hát igen: mit akarsz még? Rimbaud és Van Gogh, akik szülőföldjüktől éppoly messze kényszerültek a számvetésre, mint én, s Yourcenar Zénonja, aki cellájában éppoly magányosan merengett a létezés titkain, akárcsak jómagam, csendesen társul szegődnek hozzám és ismeretlen flamand szavakat suttoznak vigaszként.

Leuveni szobám csöndjében felrémlik egy holland teológus szellemes és maliciózus megállapítása: a mennyországot már azáltal is kiérdemeltük, hogy hajlandók vagyunk egyáltalán élni ezen a földön -, milyen igaz!

Esténként írom a naplómát; az önfeledt olvasás, a szív rendellenes ritmusait: olykori kihagyásait és heves megdobbanásait idéző írás és ismeretlen utcákon barangolás fáradalmi után, olykor a sokadik pohár sört fölhörpintve de elhatároztam, lehetőleg csak stilisztikailag javítok a szövegen, hogy eredeti formájában őrizsem meg a naplómát arra az időre, amikor majd a regényemet írom. Még sohasem vezettem efféle „nyers” munkanaplót egy készülő mű reményében, ezért néha túlbecsülöm a benne rejlő lehetőségeket, néha léha fecsegésnek, az írás előli menekülésnek vélem a jegyzetelést, néha pedig eltűnődöm azon, mi mindre is képes az ember, hogy meg- és átmentse magát jövőnek! Mégsem tudok ellenállni a folyamatos javítás, betoldás és átírás belső kényszerének, úgy tűnik, hogy számomra az írás a megtépzott méltóságon megőrzésének egyetlen esélye és egyfajta kényszerképzet, mely nem engedi abba hagynom az írást, a már elkészültnek hitt részeknél, s állandó éberségre is int, mintha csak azt erősítgetné bennem: nem írni, hanem át- és újraírni művészet.

Nem győzöm eléggé áldani az eszemet, amiért magammal hoztam a szövegszerkesztőmet, mert így, hogy „gépesítve” vagyok, s reggelente nyugodtan olvashatom és javíthatom az előző napi hevenyészett formában hagyott „kéziratot”, mely szinte állandó zaklatottságomról vagy időnkénti elernyedésemről árulkodik, semmiféle aggály és berzenkedés nincs bennem az újraírást illetően. A mondatszerkesztés egyébként is játék, a szómágia és az egyéni ízlés törvényei szerint alakítja, szabdalja szét és illeszti össze újra az ember a tagmondatokat. Miként Van Gogh a festés révén

tartott fönn meghitt kapcsolatot és folyamatos párbeszédet az Istennel, én az írás révén teszem ugyanezt; az önmagunkban és önmagunkkal folytatott párbeszéd az alfája és ómegája egyre hitelesebbé és árnyaltabbá váló portréfestésnek.

Eszembe jut sokszor az a frivol gondolat, mi lett volna, ha mondjuk Tolsztojn, Balzacnak, Dickensnek vagy Proustnak szövegszerkesztője lehetett volna -; még elképzelni is hátborzongató, miként módosult vagy bővült volna egyébként is terjedelmes életművük. Arról nem is beszélve, hogy milyen fokú elszántságot és kitartást igényelne egy szorgos filológustól vagy irodalmártól az a feladat, hogy hangyaszorgalommal rágja át magát az egészen, hogy életének alkonyán néhány oldalnyit írhasson vizsgálódása alanyáról és tárgyáról. Azt hiszem, ez esetben az irodalmárok és kritikusok valóban megismernék a sokat emlegetett „szertzesi életmódot”, ami persze legalább azzal az előnnyel járna, hogy megfontoltabbak, belátóbbak s lényegre törőbbek volnának, vagyis olyan erényekkel ruházná fel őket ez az emberpróbáló feladat, melyek mostanság jobbára hiányoznak belőlük.

Az is meglehet persze, hogy a világirodalomnak és a mára felhalmozott irdatlan mennyiségű könyvnek időnként jót tenne egy-egy tűzvész, mint amilyen Alexandriában ütötte fel a fejét, egyszerre pusztítva és múlhatatlanná téve bizonyos értékeket: a válogatás sajátos és véletlen törvényszerűsége szerint.

Életemben először érzem saját bőrömön az idegenséget. Mily kegyetlen dolog lehet egy életen át idegennek lenni valahol, bárhol -; emlékezetemben felrémlenek azok az '56-os magyar emigránsok, akikkel Franciaországban találkoztam az előző években. Három-négy évtized után is mind erre az „idegenségre” panaszkodtak a leginkább. Önemésztő és jellemformáló létállapot idegennek lenni -; mindegy bármekkora tehetséged, kitartásod, munkabírásod és tisztességod van is, a születés jogán bármikor a képedbe röhöghet egy talmi ember, bármikor a fejedhez vághatja, hogy megtúrt vagy csupán, s jó ha ezt tudomásul veszed. Bele sem merek gondolni azok életébe, akiknek, a történelem forgószínpadán az a sorslehetőség jutott, hogy szülőhazájukban idegenként, megtúrtként létezzenek, az egyiptomi fogság, vagy a pusztában vándorlás örök törvénye szerint.

szeptember 6. péntek

Ebéd után elmegyek a postára a levelekkel, s útközben néhány diát készítek a szokásos útvonalamon haladva, egészen az Universum sörözőig a Tiensestraatton; amolyan „munkafényképeket” csinállok, különösebb művészi igény nélkül, hogy később is emlékezzem olyan részletekre, amelyek idővel elhomályosodnak a város képéből. Bár tudom, Proust és más írók szerint is legjobb fényképező szerkezet az ember emlékezete, mégsem árt résen lenni vele kapcsolatban, mert többnyire szeszélyesen, kizárólag önnön törvényeinek engedelmességgel működik, s alakítja át a dolgokat olyanná, mint amilyennek szeretné látni őket; egyszóval nem egészen megbízható, noha mindig kifogástalanul működik, csak éppen a képzelet segítségével „kiszínezi” a dolgokat. Hányszor estem fellegjáró képzeletem csapdájába, úristen!, némelykor már nem is tudtam másmilyennek látni a dolgokat vagy az élményeket, mint amilyené az emlékezet és képzelet alakította át őket együttes erővel; s bárhányszor is éreztem, hogy valami mégsincs rendjén a múltfaggatás során, mindig tehetetlennek bizonyultam az „igézzettel”, a „bűvölettel” szemben.

A rádió megállás nélkül a Marc Dutroux-ügyről ad híreket, s amint az újságírók jelentik, már egész Európában - mármint a nyugati felén: Németországtól Svájcig, Angliától Franciaországig, Spanyolországtól Itáliáig elkezdtek a komolyabb nyomozást az elmúlt években eltűnt gyerekek után. Európának meg kellett élnie ezt a szégyent, hogy komolyan vegye azt, amiről eddig is tudott, ám szégyenlősen, vagy saját jól felfogott érdekében hallgatott, s mivel eddig többnyire csak kelet-európai, vagy távol-keleti gyerekeket becstelenítették meg a „ferdehajlamú” gonosztevők, nemigen foglalkoztak az ügygel. Most, mintha felébredt volna a művelt és gazdag „Nyugat” lelkiismerete, a sűrű bocsánatkérés mellett hozzáfogott a hivatalos lépések megtételéhez is, bár a korrupció és megvesztegethetőség átjárja az egész hatalmat. (Hányszor jut eszembe mostanában Ortega elképesztően pontos sejtése? Láttele? intuíciója a „tömegek uralmáról”, s arról a társadalmat mételyező kórságról, melyet a szellemtelenség, a durva erőszak és debil pozőrök terjesztenek...)

Egymás után mondják vissza az ügyvédek a „pedofil”-Dutroux és bandájának védelmét; ebben a visszautasításban egyfajta félelmet és hipokrita magatartást is felfedezni vélek. Az egyik ügyvéd, aki a felkérés után sokáig habozott, mitévő legyen, egyik nyilatkozatában elárulja, hogy erkölcsileg bármily felháborító is a történet, mégiscsak az évszázad ügyéről van szó, amely évekig is elhúzódhat, s a védőügyvéd, függetlenül a végkifejlettől, mindenképpen beírja magát a jogtörténetbe. Ennek ellenére, a köznyomásnak és erkölcsi érzékének engedve, mégis jobbnak látta visszalépni a feladattól; a közharagtól való félelem olykor a pénzhétségnél is nagyobb úr tud lenni: igaz, ehhez elengedhetetlen a demokrácia bizonyos foka.

Úristen, ha belegondolok, hogy az arab kisfiúk nyújtotta kéjben örömet lelő André Gide is pedofil volt, egy csapásra eláll a lélegzetem -; mindazt, amit elítélünk egy alantas csirkefogóban, egy veszélyes banditában, könnyű szívvel megbocsátjuk egy általunk szeretett embernek, kiváltképpen is, ha az egy elhíresült művész. Villon sora jut eszembe az elfogott kalózról, aki Nagy Sándor szemébe meri mondani: „Mért nevezel, Mi jogon nevezel kalóznak? Csak mert egy nagyobbacska csónak Röpít prédára a vizen? Kísérne, mint téged, hajóhad, Hát császár volna a nevem.”

szeptember 7. szombat

Korán ébredek -; miután megfőztem a kávémat, csak úgy melegítőben, ahogy aludni szoktam, elszaladtam az utca végében lévő újságoshoz, megvenni a Le Soir mai számát, amelyben az újabb letartóztatásokról, és a két lány, An és Eefje haaselti temetéséről adtak hírt az egymással is kegyetlen versenyben lévő újságírók: a „hiénák”, ahogy mifelénk is nevezik őket. Miközben kortyolgattam a kávémat, szép sorjában átböngésztem a terjedelmes cikkeket, ráadásul egymás után többször is meghallgattam a rádióban a francia nyelvű híreket, amelyek, hogy a botrány még nagyobb és hangosabb legyen, az egykori minisztert, Van de Biestet is gyilkossággal vádolják. A flamand újságírók persze, kihasználva az alkalmat s a nemzetközi felháborodást, mely a maffiózók földjének tartja Belgiumot s kiváltképpen annak két francia városát: Liege-t és Charleroi-t, nekiestek a vallonoknak, politikai korrupcióval, bírói tehetetlenséggel, az erkölcsi fertő fölötti szemhunyással, banditizmussal, a rendőrök és nyomozók, a csendőrök és ügyészek közötti torzsalkodással, az igazságszolgáltatás megbénulásával, iratok és vallomások eltüntetésével s felsorolni is nehéz lenne, mi mindennel vádolják még őket.

Mindennek a háttérben, mondják a külföldiek, az ország elképzelhetetlen nyelvi, kulturális és gazdasági megosztottsága, a két népcsoport egymásra acsarkodása, s a francia terület gazdasági hanyatlása, nagyarányú munkanélkülisége áll. A baloldali vallon politikusok hevesen utasítják vissza a flamand támadásokat, s azt vetik a vádlók szemére, hogy az országot a jobboldal karjába akarják hajtani. Milyen ismerős ez az érvelés, miként a támadás mögött álló manipulált szándék is az, akárha otthon lennének! Az acsarkodást hallván mosoly szalad az ajkamra, s felrémlik emlékezetemben az irodalomórakon oly sokszor emlegetett Ady-sor: „Örök, magyar határ-pör, meg nem szakadott.” Miközben Európa nyugati féltekén kíméletlenül bírálják a keletiek kisebbségi politikáját - tegyük hozzá nyomban, olykor teljes joggal persze -, szívesen megfeledeknek az ír, a baszk, a flamand kérdésről, amely lassan éppoly égetővé és akuttá vált, mint a kelet-európai kisebbségek megoldatlan sorsa, és még tucatnyi más ügy.

Hazugság és képmutatás, szenny és mocsok mindenütt. Az utóbbi évtizedek egyik szomorú tanúsága az, hogy a baloldal - amin nem feltétlenül a kommunistákat kell érteni -, tisztesség, szociális érzékenység, igazságosság és jogalkalmazás terén semmivel sem mutatott külön példát, mint az általuk gyakorta „lefasisztázott” jobboldal; a keresztény-nemzeti erők pedig semmivel sem állnak közelebb a szolidaritás és egyenlőség, a jogbiztonság és polgári szabadság eszményéhez, mint az általuk „lekommunistázott” baloldal.

Minderről újra és újra Brueghel nevezetes képe jut az eszembe: La lutte de Careme et Mardi Gras tablóján, a disznó és a hal szimbólumával ábrázolt kétfajta létminőség, mely között alig is fedezhető fel különbség, jól mutatja, mi várható az egyik féltől vagy a másiktól. Bolondnak vagy bohócnak kell lenni ahhoz, hogy az ember elviselhesse a vezeklésként ráért sorsot, mert bárhogy is legyen, e két létminőség között őrlődve, a felgyülemlett szennyből és hazugságtól körülbástyázva kell élnie: etikusan, időnként toronyszobába zárkozva.

Végtelen magányosságom ellenére is, egyre határozottabban érzem, hogy szeretek itt lenni, s hála az ösztöndíjammak, azzal foglalkozhatok, amivel akarok: az irodalommal. Hány éven át vágytam arra, hogy ne legyen semmi más kötelességem, mint az írás és az olvasás, a nyelvvel bíbelődés és a szigorú önfaggyatás. Bár boldogabb lennék, ha az íráskényszer erősebb volna bennem, mint most, és éppoly rendszerességgel rónám iskolai irkámba a sorokat - rendszerint kihagyva egyet, hogy a javításnak és a betoldásoknak is maradjon hely -, mint otthon szoktam, reggelente nyolctól délig, de hát istenem -; senki sem kéri rajtam számon, hány oldalt írtam, miként azt sem, mit olvastam, elsősorban is magamnak tartozom felelősséggel. Elvagyok a magam csendességében: egész nap kedvemre olvasgatok, jegyzetek és szivarozatok, élvezem a gondolkodás szabadságát. Kell ennél több? - kérdezem újra és újra.

Ma is vettem egy Yourcenar könyvet: a „Quoi? L'Éternité" címűt, és Céline híres Voyage au bout de la nuit-jét; azt hiszem, a már meglévő könyvekkel együtt lesz miben csemegéznem. Bár módfelett bosszant, hogy elzúli protestáns születésű kedvencemtől, Jean Schlumberger-től és persze róla, sehol sem talállok semmit -; ennyire feledésbe merült volna az egykoron híres NRF szerkesztő? Elképesztő, hogy még saját hazájában sem kelt semmiféle visszhangot életműve az utóbbi évtizedekben. Ha eddig az volt a vágyam, hogy írjak róla, most megerősítettem e szándékomat.

szeptember 8. vasárnap

Meg kell próbálnom rendszeresebb munkára fognom magam. Talán Yourcenar regényéből, a Quoi? L'Éternité -ből kellene fordítanom néhány részletet; a fordítás mindig kellő összpontosítást és nyelvi éberséget kíván tőlem, s persze mástól is. Egyszer, Kosztolányi bravúros stílusáról beszélgetésünk közben, mesterem utalt a mindkettőnk által nagyra becsült író azon kijelentésére, miszerint azt a mondatot, melyet nem lehet lefordítani franciára, az bizonyára magyarul is rosszul van megszerkesztve. Esetleg Yourcenar levelezéséből kellene összeállítani egy csokorra valót a magyar olvasónak, amúgy is ennek a magával ragadó műveltségű és csöndes töprengésre készítő íróé az életművét tanulmányozni jöttem ide. De lehetne akár Alain-Fournier-ről is írni egy kisebb esszét, hogy legyen mit hazavinnem a tarsolyomban.

Telefonáltam haza a feleségemnek, de a beszélgetés sem csökkentette szorongásaimat; sőt, épp ellenkezőleg, a hangját hallva a messzeségből, valami nagy-nagy távolságot éreztem ittlétem és az otthoni nem-létem között.

Ez a tudathasadásos állapot csak erősítette bennem mindazt, amiről a készülő regényemben írni szeretnék: a magány „sokizületi gyulladásos" állapotát, melyet nem könnyű kezelni, s gyógyítani. Az elmagányosodás elsősorban nem pszichológiai kérdés, a politika tehetetlenségét látva, úgy tetszik, nem is szociológiai vagy közgazdasági. Ha nem ismerném talán a kellenél is jobban az egyházak és papjaik működését, azt mondanám, az elmagányosodást egyedül a közösségben feloldódás képes sikeresen megállítani, ha megszüntetni nem is. De sajnos, úgy tűnik, papnak lenni ma már éppúgy csak hivatás, mint mondjuk autóbusszofőrnek vagy tanárnak lenni; mindegyik felelős egy rábizott kis közösségért - melynek tagjai éppoly váratlanul bukkannak föl és tűnnek el, mint a le- s felszálló utasok a helyi járatokon -, mégsem tesznek mást, mint sofőrként nyitogatják és csukogatják az ajtókat előttük.

Hitem szerint Van Gogh vagy Beckett többet tett azért, hogy elviselhetetlen magányunk állapotának természetére ráébredjünk és Istenhez közelebb kerüljünk, mint bármely politikus vagy egyházi méltóság. Bár megoldást nem kínáltak, de a válság tudatosítása, mint mondani szokták, fél gyógyulás. Kár, hogy „embertelen kiáltásaikat", a műkereskedők, a színigazgatók és általában a művészet „iparosai", „élvezhető", „fogyasztható" csevellyé igyekeznek lefokozni. Nem elképesztő, hogy Van Gogh istenkereső és úrszóló festészete azon kalmárok gyűjtőszendvedélyét és vagyonszerzését elégíti ki, akik ellenében fogant az életmű? Nem megmosolyogni való tény, hogy Beckett nyomoroncainak „párbeszédeit" ma már jól fizetett, jól öltözött és jól lakott hölgyek és urak élvezik leginkább a színházakban, elemzik folyóiratok és monográfiák hasábjain?

szeptember 9. hétfő

Reggel iparkodtam rendesen felöltözni, ahogy egy „tisztesleges ösztöndíjashoz” illik az én koromban, s az újságosnál megvéve az elmaradhatatlan Le Soir-omat és a feleségemnek szánt Time-ot, a postára mentem, hogy a leveletem és az újságot hazaküldjem.

Ezután a rendőrségre igyekeztem bejelentkezni, de onnan a munstraati „flamandok hivatalába” küldtek a hivatalos okmányokért; felmérgeelvén magam a kálváriajáráson, e felesleges formaságok elintézését délutánra halasztottam, s a könyvtárba siettem beiratkozni. Az igazgató titkárnője, ugyanaz a kedves idős hölgy, akivel már egy hónappal korábban is beszéltem, nagyon barátságosan fogadott; amolyan csendes, áhítatos és feltűnően udvarias beszédű „kegyesnővért” ismertem meg benne. Végigkísért az olvasótermen, segítségemre volt a beiratkozásnál - egy olyan olvasójegyet, úgynevezett „zöld kártyát” kaptam, mellyel ingyen látogathatom a város valamennyi könyvtárát, s korlátlan mennyiségű könyvet kölcsönözhetek egy egész hónapra.

Az útbaigazítás után átmentem a Centralbibliotheek mögött lévő irodalmi és nyelvi fakultás könyvtárába, ahol a francia, angol, német s holland irodalom labirintusában egy japán könyvtárosnő segítette eligazodni. Háborgás nélkül, a keletiektől megszokott udvariassággal, többször is elmagyarázta, miként tudok tájékozódni a komputer-keresőben, s ha elakadtam, félbehagyva kötelességét, mellém lépett és mosolyogva segítette rátalálni a kívánt névre. Legnagyobb csodálkozásomra alig találtam valamit abból, amit kerestem; Yourcenarról például nem volt a könyvtárban egyetlen olyan kiadvány sem, amely ne lett volna meg magángyűjteményemben, csupán Alain-Fournier-ről találtam négy könyvet, de például Schlumberger-ről egyet sem.

Majdnem két teljes órán át olvastam a csöndes könyvtárban, ahol nyári szünet lévén, csak néhányan, talán az utóvizsgázók készültek szorgalmasan; miután kiderült, hogy haza is vihetem a könyveket, nyomban kikölcsönöztem négyet, hogy majd itthon, gondtalan pöfékelés és jegyzetelgetés közben dolgozhassam fel őket.

Hónom alá csaptam zsákmányomat, s akárcsak egyetemistaként, szökdécselve ugráltam le a lépcsőkön, s korgó gyomorral igyekeztem a diákmenzára, ahol az ínycsiklandozó és valóban bőséges kínálatból valamiféle fehér mártással leöntött „nomád módra” elkészített tengeri halat választottam, s az asztal mellett szivarozva pihentem egy kicsit. Majd sorra végigjártam azokat a könyvesboltokat, melyeket a központi könyvtárban ajánlottak a beiratkozásakor; az egyikben igazi csemegére, az évszázad monográfiájaként beharangozott, angol nyelvű Joyce-monográfiára bukkantam (éppen jó lesz a feleségemnek ajándékba, gondoltam), ám pénz hiányában csak félretettni tudtam az eladóval; a másik könyvesboltban is elrakattam három könyvet: Van Gogh leveleit, egy Proustról szóló esszékötetet és egy Klee naplót, s őszintén szólva alig vártam a másnapot, hogy a magaménak tudjam valamennyit.

A „flamand hivatalban”, ahol be kellett jelentkezni a tartózkodási engedély miatt, félórás várakozás után került rám a sor - elképesztő, mennyi bevándorolt néger és távol-keleti ember él a városban, jelentős részük nem is egyetemista, mindenféle „alantas” munkából él -; a fiatal hivatalnok akkurátusan elmagyarázza jogaimat és azt, hogy csak addig tartózkodhatok Belgiában, amíg az ösztöndíjam szól.

Ez volt az első olyan nap, amilyenek előzetesen képzeltem valamennyit itt-tartózkodásom idejére; azt hiszem, elsősorban én vagyok a hibás, amiért ilyen sokáig vártam, hogy bekapcsolódjak a szellemi életbe, s magányosan „szenvedtem” itthon.

Késő este holtfáradtan átugrottam a szomszédos kocsmába meginni néhány pohár Stella Artois-t, amit itt helyben főznek; szórakozottan figyeltem két férfi biliárdozását, s újra csak magányosságom tudata erősödött fel bennem.

Lefekvés előtt még beleolvastam Guiomar Fournier-monográfiájába, ami élvezetes csemegét kínált másnapra. Sorokat, mondatokat kanyarítottam jegyzeteimbe Alain-Fournier-ről, meseszövegéről és vallomásairól. „Az én érzékiségem: nem ismerem nagyobb gyönyört, mint ezt: érezni, a legellenségesebb és legkülönfélébb helyzetekben is; a szívem mélyéről a magasba emelni egy új emléket (még ha az oly bizonytalan is, hogy nem is lehet más, mint egy érzet,

melyet a hajdani életünkből őriztünk meg, vagy megsejtettünk), még ha oly bonyolult is, hogy kifejezhetetlennek érezzük egységét. Néha oly magaslatokba emeljük, míg el nem veszíti bonyolultságát, mely teljesen szokatlan kifejezhetetlenségét okozta. Máskor pedig a szívemben marad, és csordultig tölti, majd szétveti -, és mindez szenvedélyesebb és ismeretlenebb a legnagyobb szerelemnél is.

Imádok szivarozni, talán azért is maradtam még fent egy ideig, hogy elszívhasak egy rudacsát, ami, tudom jól, cseppet sem használ a szívemnek, de hát negyvenen innen az ember ne gondoljon mindig a szívére, ráér majd aggastyánként panaszkodni -, persze csak ha megéri azt a kort, vethetné a szememre bárki is. Na ja!

szeptember 11.

Egész délelőtt és kora délután is a Fournier-ről szóló monográfiákat olvastam és kottáztam - majd, ha lefénymásolom a Guiomar és Meclaeen könyvét, kiradírozom a lapjaik margójára tett apró kis ceruzajeleimet, mondogatom magamnak -; majd újra és újra belelapoztam a Nagy Meaulnes-ba, hogy ellenőrizzek bizonyos teóriákat, amelyek gyanúsak, vagy túlságosan is elméleti „agyalmányoknak” tűnnek a számomra. Nekem, az egykori nagy álmodozónak és könyvfalónak, olykor egészen másféle emlékeim rögzültek a regényről, mint amilyenekkel e monográfiákban hirtelen szembesülnöm kellett. De miként is gondolhattam komolyan, hogy a hajdani kamasz, aki Jean Barois-ért, a Pénzhamisítókért, A Vatikán pincéjéért, Az összeesküvőkért, A vásott kölykökért, Maldoror énekéért, Egy vezér gyermekkoráért rajongott, ugyanazt olvasta ezekben a regényekben, mint az irodalmi és filozófiai elméletektől és elmésségektől megfertőzött felnőtt! Bár Isten látja lelkemet, nem tudom melyikünknek volt mélyebb, őszintébb s irodalmibb a benyomása: a kamasz ugyanis a bőrén és lelkében érezte mindazt, mégpedig halálosan komolyan, amit ezek a regények sugároztak magukból; a felnőtt pedig, olykor csalódottan, vagy éppen korábbi benyomásaiban megerősödve látta viszont egykori olvasmányélményeit, amelyek hosszú éveken át éltették benne az irodalom és a művészet iránti rajongást.

szeptember 12.

Magamtól ébredtem reggel hétkor; a meleg szoba, mely megédesítette az álmomat és az ébredésemet is, arra csábított, hogy még órákig az ágyban fekve olvasgassak; majd az asztalhoz ültem, s mindazokat a részeket, melyeket egy leendő Fournier-esszéhez bejelöltem, lefordítottam és beírtam a szövegszerkesztőmbe. Az idő nem csábított bóklászásra, hiszen újra és újra csepegni kezdett, olykor a napsütés közben is szitált, úgyhogy az őszi hangulat inkább az írásra ösztökélt.

Fél háromkor mégis úgy döntöttem, hogy elmegyek kenyeret venni az ebédhez, de a váratlan napsütés becsalt a belvárosba, s azzal sem törődve, hogy egyre hangosabban korog a gyomrom, az egyik, Bondgenotenlaanon lévő könyvesboltban majd' egy órán át kutattam az új kiadású és használt francia könyvek között, minek következtében kisebb vagyont hagytam a pénztárban. „Jobb lesz szigorúbb beosztással élnem, mert a mai napon közel egy heti zsebpénzemet költöttem el, s ha ez így megy, nem jövök ki a hónap végéig a fizetésemből” - intettem magam nagyobb önfegyelemre, s egy kicsit pironkodtam is szeleburdiságom miatt, de ha könyvesboltba megyek, valami ópiumos igézet és beteges gyöngeség vesz erőt rajtam mindig is, akárcsak kamaszkoromban, amikor napokig nem ettem a menzán, csakhogy könyvet vehessek. Ebből a szempontból úgy tűnik, semmivel sem lettem komolyabb és megfontoltabb, ráadásul szegény anyám költségek mániáját örököltem, aminek a jelen esetben megvan az a veszélye, hogy nincs kitől kölcsönkérnem, vagy fel kell élnem a vésztartalékomat is a következő fizetésig.

Hazafelé kicsit szomorkásan köszöntem Azamnak, az arab benzinkutasnak - ennek a bohókás természetű és mindig mosolygós fiúnak, aki minden pillanatban a kliensei kegyét keresi, s valamennyi előtte elhaladó ismerősnek jó előre köszön, nem restell még az utca túlsó oldalára is átintegetni -; miként is mondjam el neki, aki már itt-tartózkodásom másnapján úgy köszöntött franciául, mintha évek óta hozzá járnék tankolni, hogy nem jöhetek egyhamar hozzá, ugyanis

örülök, ha a kosztra és a szivarjaimra futja, nemhogy kirándulni menjek.

Öt órakerestebédeztam, s kettőzött erővel fogtam újból az íráshoz, s hajsoltam, kínoztam magam, mint a flagellánsok, hogy levezekeljem könnyelműségemből fakadó bűnömöt.

Minél jobban megy az írás, annál kevesebb szükségét érzem a naplóírásnak, amely egyébként is csak felemészti az ember erejét és idejét; talán ezt belátva nem írtam eddig intim naplót, vagy munkanaplót. Bár olykor egy-egy iskolai füzetbe írtam jegyzetfélét és töredékeket, de valamennyinek hasznát láttam később valamelyik könyvem kidolgozásakor.

szeptember 14.

Ébredés után Boisdeffre könyvében lapozgattam, és sokáig töprengtem egy Gide-ről szóló megállapításon, mely elem idézte kamaszkoromat. „Gide minden biztonnyal egy tehetséges fiatal író, s nagyon művelt is, de fiziológiailag és lélektanilag megmarad kamasznak, aki egyszerre »szűz és romlott«”.

Cseppet sem nyugtatott meg az egykori kamasz, hajdani énemre való emlékezés; a szüntelenül változó és változó heveségű érzések okozta fájdalom, mely hol levert, hol munkára ösztökélt, mintha újra belém sajdukt volna, hullámrezgésekbe kezdett, s egyre-másra közvetítette felém régi szeretőim emlékét, megszeppent vagy kéjtől eltorzult arcukat, becéző vagy a gyönyör fokozásáért hörgő hangjukat, libbenő vagy verejtéktől csatakos hajukat, s mezítelenségüket, melyet hol egy erdő fái között, hol egy kollégiumi szobában véltem újra látni, s egyszeriben megértettem mit jelent egyszerre „szűz és romlott” kamasznak lenni, illetve annak maradni. Voltaképpen az írás közbeni múltfaggatás és lélekbúvárlás valamennyi íróat „örök kamasszá” varázsolja.

Azért írok esszéket, hogy megmutassam, miként írnék én kritikát, ha az volna a hivatásom; író lévén mindig mást és másképpen érzékelek egy regény esetében, mint a kritikusok: ez nem érdem, sokkal inkább annak a szándéknak a megmutatása, hogy így is és sokféleképpen másként is lehet egy műről gondolkozni. Azt hiszem, csak egyféleképpen nem lehet hosszú távon irodalmat és irodalmi kritikát művelni: az értékeket durván megtagadva, becsmélve, elhallgatva.

Bár úgy döntöttem, csak stilisztikailag javítok a naplójegyzeteimen, mégis újra és újra erős csábítást érzek arra, hogy átfussam az előző napokban írtakat és kiegészítsem soraimat. Ennek egyik eredménye az, hogy e jegyzetekben a jelen és a múlt idő rendszeresen keveredik egymással; s ez éppen így van jól, mert a gondolat születésének és az élmény föllávázásának frissességét és szertelenségét a nyelvi éberség ellenőrzi, kordában tartani és javítani képes: az ihlet és az éberség együttesen hozzák létre a formát.

Az utóbbi napokban túl sokat szivaroztam írás közben és néha megijedek attól, hogy a szívem körül hol gyengébb, hol erősebb szorító fájdalmakat érzek; mindkét végéről egyszerre égetem a gyertyát, ahogy a közmondás tartja; pedig minden nap elhatározom, hogy vigyázok az egészségemre. Az írás a magánéletre megy, pontosabban felemészti az egészségemet, de valahányszor elkezdek írni, megfedekezem magamról, s egyik „bűzrudat” a másik után veszem a számba, s mire észbe kapok, már csak a szívtáji fájdalmakat tudom konstatálni.

Haza kéne menni -, egyvégtében ezt hajtogatom magamban, de az írás és szemlélődés vágya, más szóval az önzőség minduntalan felülkerekedik bennem, és maradok. Sehol másutt nem adatott meg eleddig ez a tökéletes szabadság, amely itt, Leuvenben, lehetővé teszi számomra azt, hogy gondtalanul feloldódhassak az írók és kritikusok szövegeinek varázsában, és a nap bármely szakában az íróasztalomhoz ülhessek, saját írásaimat kedvemre bővíteni és javítani. A megfeszített munka és a töprengés időbeli korlátlanlansága enyhíti a magányosság elviselhetetlenségét. Úgy tetszik, mégsem vagyok "szerzetes fajta" író, akit teljességgel kielégítenek a magányban fogant gondolatai és a léten való töprengés, hiszen a műhelymunka után mindig is vágyakozom mások társaságára, az utcán bóklászásra és kávéházi teraszon üldögélésre. Pontosabban a cella csöndjét, zavartalan töprengésre és belső párbeszédre indító nyugalmit, a lélek és a képzelet szárnyalásának „tág teret” nyújtó áhítatát az írás idejére

mindvégig igénylem, mert hiszen el sem tudom képzelni a meghitt merengést másként, mint a házi könyvtárban időzve.

Javíthatatlanul önző és megszállott „skribomániás” vagyok; olyasfajta szerzet, aki a francia postás, Ferdinand Cheval szent örületével hordja össze nap nap után termésköveit egy készülődő, s talán soha be sem fejezhető „műhöz”. Ám aki azt hiszi, hogy a kőhordás, a malterkeverés, a szüntelen toldozgatás, az éveken át tartó újra- és továbbépítés számomra olyasféle teher, amely szükséges és nélkülözhetetlen rossz a „katedrális” elkészítéséhez, az nem ismer engem. A kész mű már csöppet sem izgat, olyan, mintha nem is tartozna hozzám. Az építészek hosszadalmas rajzolgatása, vonalhúzogatója, méretkottázása sosem tudott lázba hozni, különösen nem egy regény esetében, mivel sosem terveztem meg előre „építményeim”; sokkal inkább a rossz szabó, vagy hóbotos divatdiktátor módjára, mindig csak átszabtam és újraformáztam azt, amit ösztönösen elkezdtem valahol, s mivel nem győzött meg maradéktalanul egy változat, újra és újra nekiveselkedtem, míg végül egy amorf alakzat rajzolódott ki előttem, ami látszólagos rendtelenségével megtermékenyítette képzeletemet.

szeptember 15.

Vasárnap van; ébredés után a Fournier-monográfiákat olvasgatom a fekhelyemen, majd lázas kedvel írok egészen fél egyig. Egyre elképesztőbb számomra az a következetesség, elszántság, ahogyan Guiomar magyarázza Fournier minden fejezetét, valamennyi sorát és „kulcsszavát”. Régóta az a meggyőződés, hogy amennyit segítenek a pszichológusok egy-egy művész alkotásának, naplójának, pszichéjének az elemzésével, legalább annyit ártnak is a kritikusoknak és az íróknak, akik renyheségből vagy hiányos műveltségük s rossz megfigyelő-képességük okán, egyre inkább szeretnének megfelelni e „sarlatánok” elvárásainak, mert elfeledték vagy talán soha nem is tudták azt, hogy az írók hamarabb ismerték az emberi jellemet, a tudatalattit és „tudatfelettit”, mint bármely lélekbúvár.

Mindmáig tiszteltem Freudban azt, hogy volt bátorsága elismerni mindazt, amit a lélek és a tudatalatti rejtelméből feltárt, a művészeknek köszönhetette: ne feledjük, Freud maga is örült volt egykoron?

A napsütés, mint mindig, a városba csábít, s nem bírok ellenállni a „hívásnak”; útközben jut eszembe, hogy ma még semmit sem ettem, betérek egy elegáns pékségbe, ahol egy csipkézett szegélyű tányérkára hasonlító szilvás süteményt veszek, s az utcán pillanatok alatt befalom.

Az állomásra vezető Bondgenotenlaanon - ahol a legelegánsabb és persze legdrágább boltok találhatóak - találok meg az egyetlen, legalábbis tudtommal az egyetlen nyitva lévő újságost, ahol szivart és egy Magazine littéraire-t veszek. Zsákmányaimmal a tarsolyomban sietek haza, s lélegzet-visszafojtva olvasom ez egyes cikkeket a Mann-családról; különösen Thomasról, aki leendő apósa elképesztő gazdagsággal és ízléstelenséggel berendezett berlini lakásáról, s az abban folyó társasági életről, mint a felkapaszkodott zsidók sznobizmusáról és gyökértelenségéről ír kegyetlenül, nem is oly sokkal házassága előtt.

Megelégetve a heverészést, Alain-Fournier-ről írok széljegyzeteket, melyek annak ellenére is fontosak és értékesek a számomra, hogy töredékesek s ennek következtében hiányosak is; miként valamelyik híres filmszínészért rajongónak is szinte felbecsülhetetlen értéket jelentenek azok a kockák, melyeket a mozigépész metszett ki számára a szalagból.

szeptember 16. hétfő

Közel egy óras könyvbúvárlás után, a Centralbibliothek mögötti kis parkban emelkedő, hétemeletes Irodalmi Intézet francia könyvtárába megyek könyvekért; a Blijde-Inkomstraat-on lévő épület, mely méretei ellenére sem tűnik nyomasztó „toronyháznak”, s bármennyire is ellentmondásosnak hat is az ige, valósággal „megbúvik” a magas kőfallal körülvett park fáinak, cserjéinek és szobrainak a csöndjében.

A modern épület bejárata előtt egy térdre rogyó bronzló vonja újfent magára a tekintetemet; most, hogy másodjára látom ezt a szobrot, azon tűnődöm, vajon miért e szokatlan póz? Netán a szellem

megzabolázhatatlan száguldása, évezredek óta elrettenthetetlen szilajsága kényszeríti térdre a lovat? Vagy épp ellenkezőleg, arra akar inteni, hogy a mégoly szilajul nyargalászó szellem is képes olykor megbotlani; olykor az erős és erényes szellemek sincsenek híján bizonyos ficamoknak? Netán ez a bordáit mutató lovacska, Sterne Tristram Shandy-jének „csorvasz gebéje” lenne, melyet aligha bírhatna bárki is ügetésre, hiszen a szapora nógatás ellenére is szép komótosan bandukol, akár a leszegett fejtartású professzor urak Leuven utcáin? Esetleg Don Quijoténak, ennek a reménytelen álmodozónak és letűnt erények bajnokának lenne a hűséges társa, aki belefáradva gazdája rengeteg „szélmalomharcába”, kapitulál az újkor haszonelvű erkölcsi előtt, miként az irodalom, a filozófia, a filológia, az orientalisztika: vagyis a letűnt korok világát és szellemóriásait idéző tudományok is szemérmesen kénytelenek tudomásul venni, hogy a gazdaságtanok és „marketing”-elméletek vették át sokévszázados szerepüket? Ki tudja, hogy szellemes fricska-e, avagy korunk szomorú láttelete-e ez a térdre rogyó lovacska.

A könyvtárban Montherlant-ról szóló könyveket keresek; előbb a komputerben tárolt adatok között bogarászok, de belátva, hogy a japán könyvtárolásny kedves és türelmes okításai ellenére is minduntalan elvesztem a „közlekedési irányt” a file-okban, ügyetlenségemet szégyellve otthagytam a gépet és a polcok között az M-betűnél keresgetek. Találok is szép számmal monográfiákat Montherlant-ról s hozzájuk csapva még Barthes Essais critiques-jét, egy órácskát olvasgatok, majd hónom alatt a fél tucatnyi könyvel, igyekszem haza olvasni és írni (restellem, de soha életemben nem szerettem könyvtárban olvasni, zavart mások jelenléte, no és az, hogy nem lehet cigarettázni és kényelmesen hátradőlve, vagy éppen fekvé olvasni), mert a megkezdett esszék, mint az álmomban megjelenő szeretők, ígésző erővel csábítanak.

Egyszerre négy íráson is dolgozom, s ha belefáradok valamelyikbe, pihentetőként a másikat folytatom, javítgatom. Meglepetésemre valóban fel is üdülök ettől a változatosságtól, noha korábban azt hittem, belegabalyodok vagy beleőrülök ebbe a sokféleségen-töprengésbe.

Eszembe jut, nem is tudom honnan - talán Brüsszel közelsége, esetleg a kegyetlen magány, netán a francia újságokban olvasott filmfesztivál, vagy éppen a szombaton este az egyik hentesnél mosogató magyar barátom, Ákos panaszai okán -, az a régen látott, kedves és okos fiú, aki Debrecenben végezte a francia szakot, talán egy-két évet tanított is a tanszéken, majd különös kalandvágynak és művészi ambíciójának engedve, egy ösztöndíja során, Brüsszelben ragadt évekre. Éjjelente kávéházakban és éttermekben mosogatót, s eközben a filmrendezői szakot igyekezett elvégezni, ám a sikertelenség és magány miatt csapot-papot hátrahagyva menekült haza, ahol eltűnt a „süllyesztőben”. Példája nyomán azon töprengök, vajon ki készítheti az embert a „megfutamodásra”. A honvágy? az idegenség és magányosság érzete? az önbecsület és méltóság lázadása a „néger-mosogatófiúk” sorsa ellen? a kudarc bevallása? Ki tudja.

Egész nap kedvemre írok és olvasok, s igyekszem egyetlen percnyi időt sem engedni a magányosságon és idegenségen töprengésnek; mégis, amikor az esti órákban holtfáradtan kapcsolom ki a szövegszerkesztőt és iszom egy pohár sört, szivarral a kezemben hallgatom a francia nyelvű híreket, mindig kísértésbe ejt a gondolat, hogy nyomban pakoljak össze és másnap kora reggel induljak haza.

Pedig az én esetemben szó sincs arról, hogy méltánytalan vagy alantas munkát kellene vállalnom a megélhetésemért; épp ellenkezőleg, az egyetemi könyvtárban „professzorként” kezelnek, az egyik francia földön ragadt költő barátom kedves és elismerő hangú levelet küld nekem, tisztességes beosztással élve jobban kijövök az ösztöndíjamból, mint otthon a tanári fizetésemből, ami mégiscsak elképesztő, nemde. Miért esem hát újra és újra kísértésbe? Talán mert mindmáig nem állt szóba velem egyetlen flamand diák sem a házban? Vagy talán azért, mert otthoni barátaim társaságára vágyom? De hiszen az utóbbi időben mindegyikük éjt-nappallá téve hajtja magát és egyre fáradtabban, fásultabban tudunk már csak csevegni: leggyakrabban az érvényesülés elnehezülő esélyeiről, a pénzről, az adóról és az áremelkedésről.

Egyvégtében arról faggatom magam, mi vonz hát akkor haza? Előbb-utóbb majdcsak megtalálom erre is a feleletet...

Horváth Lívia

Az ezernyi szálból szőtt szövet*

- Hermann Hesse: Sziddhárta -

„Ember vagyok. No de mit jelent ez?”
Carl Gustav Jung

Az élet azért van, hogy irtózatossá szomjúság legyen bennünk a lényeges létezésre - mondja Hamvas Béla. Érezzük, hogy így van. Mindnyájan, kivétel nélkül, ha nem is egyforma mértékben. Van, akiben csak halványan dereng fel néha, azokban a kegyelmi pillanatokban, amelyek időnként még az élet árjában legmélyebbre süllyedt halandónak is megadatnak, ahogy erről a leghitelesebben Dosztojevszkijtől tudunk; és vannak, akiben ez a szomjúság valóban olyan irtózatossá, hogy életük nem más, mint ennek a szomjúságnak a csillapítására tett szakadatlan erőfeszítés. Mindez akkor jutott az eszembe, amikor elolvastam Hermann Hesse két regényét, a Sziddhártát és A pusztai farkast. Tömörebben és pontosabban ugyanis aligha lehetne jellemezni e két, egymástól első pillantásra sok tekintetben különböző írást, noha természetesen nem rájuk vonatkozik ez a Karneválból vett mondat, amely az ember egyik legfontosabb attribútumát nevezi néven, tudniillik, hogy irtózatossá szomjúság van bennünk a lényeges létezésre. Akár tudatában vagyunk, akár nem. Végül is mi másért követnénk gondolatban - újra meg újra - a sokféle bolygott Odüsszeuszt, miért járnánk végig Wilhelm Meister vándorútját, szállnánk alá a bűnhődés poklának sötét bugyraiba Raszkolnyikovval, mi végre vennénk magunkra Anna Karenina és Levin látszólag olyannyira különböző, valójában nagyon is egy tőről fakadó szenvedéseit, miért vergődni-fuldokolni a Bovarynéra, Oblomovra vagy a Csehov-hősökre, -hősnőkre mért élet kisserűségében, mi okból azonosulnánk - hacsak néhány órára is - a féreggé lett Gregor Samsával, ha sorsukban nem a saját „lényeges létezés” utáni vágyunkkal rokon, sikeres vagy sikertelen, félresiklott, legrosszabb esetben ki sem bomlott vagy teljesen elnyomott, elhalt erőfeszítéseinket látnánk. Hesse olyan író, aki nagyon is tisztában van e legfontosabb attribútumunk jelentőségével, műveiben - kifinomult lényeglátással és nagy megszólító erővel - szinte kizárólag erről beszél. A Sziddhárta 1922-ben, A pusztai farkas 1927-ben keletkezett; az előbbi Kászonyi Ágota, az utóbbit pedig Horváth Géza szép és élvezetes fordításában olvashatjuk magyarul. E regények tehát nagyjából akkor íródtak, amikor Thomas Mann Varázshegyén sejtelmes vonzalom ébredt Hans Castorp szívében a kirgiz szemű Claudia Chauchat különösnek érzett lényére iránt; amikor Kafka A perében azt ajánlották a letartóztatott Joseph K.-nak, hogy ne azzal foglalkozzon, mi történik majd vele, hanem gondolkozzék inkább többet önmagán; vagy amikor Proust arról vallott Az eltűnt idő nyomában lapjain, miként idézte fel benne egy darab madeleine nevű sütemény a végleg elmúltnak, rég elfeledettnek hitt Combray-i gyerekkort; és mintegy tíz évvel azután, hogy Rilke huszonnyolc éves hőse, Malte Laurids Brigge „látni tanult”, mert úgy érezte, hogy a haladás, találmányok, kultúra, vallás és életbölcsesek ellenére az élet felszínén ragadtunk. Hesse sok szállal kapcsolódik a századelő e gyakran méreteiben is lenyűgöző szellemi-művészi teljesítményeihez. Őt is az a kérdés foglalkoztatja, hogy saját, egyre felszínesebbé, kaotikusabbá és riasztóbbá váló kora milyen kihívást jelent, illetve milyen lehetőséget nyújt annak, aki életét lényeges létezéssé szeretné formálni.

Önmagában is remekmű mindkét regény, de különösen érdekes egymás után, egymással összevetve olvasni őket, ahogy ezt nemrégiben történt megjelenésük lehetővé is teszi. Ne riasszon vissza bennünket ettől az összevetéstől az, hogy a Sziddhárta szereplőit, cselekményét, korát és

* Részlet egy hosszabb tanulmányból

helyszínét tekintve szinte semmilyen hasonlóságot, érintkezési pontot nem mutat a másik regénnyel, hiszen Buddha időtlen világába vezet bennünket, míg A pusztai farkas Hesse saját korában, az I. világháborút követő időkben játszódik. Valójában mindkét mű példázaterejű vallomás és látomás az embernek saját korához, illetve önmagához való viszonyáról.

„Lelked az egész világ”

Hesse hindu regéjének főhőse Sziddhárta, akinek neve a később Buddhává lett Gautama Sziddhárta hercegre utal. Az író azonban nem a történeti Buddha alakjának és életútjának megjelenítése ihlette regényének megírására, hanem a nevéhez fűződő megvilágosodás gondolata; pontosabban az az út, amely a megvilágosodáshoz vezet. Hesse felfogásában ennek az útnak a végigjárása nem a buddhizmus híveinek kiváltsága, és nem is valamilyen speciális életvitel eredménye, jutalma, hanem az emberi létezés egyetemes törvénye, vagyis: maga az élet. Épp ezért regénye, melynek szereplőiben, cselekményében és színhelyeiben mintegy a hindu bölcsesség ölt testet, csak annyira hindu, amennyire az Odüsszeia görög vagy a Háború és béke orosz: nem a couleur locale dominál benne, hanem az egyetemes emberi.

Különös szépségű mű a Sziddhárta. A kor, amelyben íródott, semmilyen látható nyomot nem hagyott rajta; keletkezésének körülményeire csak a Romain Rollandnak szóló ajánlás derít fényt. Ebből tudjuk meg, hogy Hessét e művének megírására a szellemi életnek az a hirtelen bekövetkezett légszomja indította, amelyet az első világháború kitörése okozott minden humanista gondolkodó számára, s amely megerősítette bennük a nemzetek fölötti szükségszerűségekbe vetett hitet. É fontos eligazító gondolatokat tartalmazó sorok némileg más megvilágításba helyezik ezt a költői szépségű regébe öltöztetett filozofikus művet. Mintha a lét egyetemességét hirdető mondanivaló, a veretes szöveg, a kristálytisza szerkezet mind-mind a jelen minden egész eltöröttként megélt világával dacolna.

Hessét az élet enciklopédikus gazdagsága önmagában kevésbé érdekli. Az ő ábrázolásában az élet szövevényessége az összefüggések éles kontúrokkal megrajzolt finom hálójává rendeződik. Flaubert, Proust, Thomas Mann, Krúdy vagy a prózaíró Kosztolányi mellett ő is mestere a szinte zenei gondolkodást idéző szerkesztésnek; műveiben nagy szerep jut az ismétlődéseknek és a finom utalásoknak, amelyek az emberi bőrön átsejlő erek vagy az aszfaltot felpúposító gyökerek módjára teremtenek revelatív kapcsolatot hősei élmény- és gondolatvilágának sokszor látszólag nagyon különböző mozzanatai között; így hozva hírt arról, ami a lélek mélyén zajlik. Mindez fokozottan érvényes a hindu regére, amely a lét egyetemességének jegyében születvén, szereplőinek életútjával az emberi létezésnek azt az alapvető összefüggésrendszerét, „érhálózatát” rajzolja ki, amely szerint sorsunk alakulásában legmélyebb vágyunk ölt testet, egymás életében pedig e sors beteljesedésének eszközei vagyunk, mégpedig úgy, hogy ki-ki mestere is, tanítványa is a másinak. Az egyéni életutak szálai így fonódnak össze azzá a szövetté, amely maga a lét.

Buddhán kívül a regénynek csak egy olyan szereplője van, akinek a neve mellett klasszikus értelemben vett epitheton ornans áll: Govinda. Sziddhárta jelzője, az ifjú sólyom csak részben tekinthető annak, mivel nem tapad végérvényesen hozzá; a regény első mondatában fordul csak elő, amikor megtudjuk róla, hogy szép bráhmánfi, ifjú sólyom. A hol árnyékként, hol pedig aggódalmasként jellemzett Govinda viszont egész életében hurcolja magával díszére éppen nem való díszítő jelzőjét. Ifjúkorukban mindketten megtanulják mindazt, ami a szent könyvekből megtanulható, de Sziddhártát mindebből egyetlen verssor ragadja meg igazán, az, amelyik így hangzik: Lelked az egész világ. Govindának pedig, aki barátját magánál sokkal többre hivatottnak tartja, az a legtitkosabb vágya, hogy Sziddhárta révén - útítársként, szolgáljaként, lánzsavivőjeként, árnyékaképpen - egyszer ő is bekerüljön a fényességes szentek közé. Útjaik viszonylag hamar szétválnak, mert Govinda fiatalon a Fenséges Gótaura szerzetesei közé áll, a tanhoz menekedék, Sziddhártát viszont éppen arra döbbsenti rá Buddha, hogy a maga útját kell járnia. Öregkori, utolsó találkozásukkor válik világossá, hogy sorsuk annak az egykor lelkük legmélyéről feltörő kívánságnak a beteljesedése lett, amely - tudva-tudatlanul - Vergiliusként kalauzolta őket életük - más-más módon - rögs útján: Sziddhártát azok a tapasztalatai vezették el a

megvilágosodáshoz, amelyeket szokatlanul változatos, nagy magasságokat és mélységeket megjáró élete során szerzett, Govindának pedig - mintegy kegyelemként - megadatott, hogy - ha nem is az általa elképzelt módon - de kívánsága szerint mégis barátja révén részesüljön benne.

A két barát epitheton ornansában Hessének az a felfogása ölt testet, hogy az élethez lényegében kétféle módon viszonyulhatunk: vagy rábizzuk magunkat valamiféle ösbizalommal, ahogy Sziddhárta, az ifjú sólyom tette, vagy óvjuk magunkat e zavaros víztől, ahogy az aggodalmas Govinda élt. Az élet trivialitásának természetesként való elfogadása - Thomas Mann vagy Csehov hőseihez némiképp hasonlóan - a legnagyobb próbatételek egyike Hesse hősei számára is. Nincs ez másképp Sziddhárta és Govinda esetében sem, akik már bráhmánfi voltukból következően is gyermekkoruktól a belső tökéletesedést tekintik egyedüli életcéljuknak. Ennek kulcsát pedig - a szokásnak megfelelően - olyan életforma elsajátításában vélik megtalálni, amelynek - sem a fennkölt szellemiségű apai házban, sem az önsanyargató, önmegtágadó erdei samanák közösségében - szinte semmi kapcsolata nincs a hétköznapi élettel. Hogy önmagában sem a szellem csiszolása, sem a szent rítusok pontos végrehajtása, sem egy közösség szigorú szabályainak betartása nem vezet az üdvösséghez, az Sziddhárta számára elég hamar világossá válik; gyötrő lelkiállapota: csillapíthatatlan életszomja, elégedetlensége önmagával, meghasonlása a világgal - Keserű volt a világ. Szenvedés volt az élet. - ékesszólóan tanúskodik erről. Ám hogy - aszó szoros és átvitt értelmében egyaránt - ráébredjen arra, miért nem találja meg lelke békéjét, ahhoz találkoznia kell Buddhával. Kell, tehát találkozik is, mert a Mester mindig megjelenik, amikor a tanítvány megérett a tanításra. Nem a tanokra, arra Govindának van szüksége, hanem arra a tanításra, amit lényével sugall annak, aki képes megérteni.

Lukács Evangéliumában Jézus, mielőtt meggyógyítaná a vakot, megkérdezi tőle: Mit akarsz, hogy cselekedjem veled? Az pedig monda: Uram, hogy az én szemem világa megjöjjön. És Jézus monda néki: Láss, a te hited téged megtartott. És azonnal megjöve annak szeme világa, és követé őt,... Amikor Sziddhárta megpillantja Buddhát a többi szerzetes között, azonnal tudja, hogy ő az. Pedig a Fenséges Gótaura szemre semmiben sem különbözik a többiektől, sárga csuhája, alamizsnás tálkája, sőt viselkedése is pontosan olyan, mint bármelyik szerzetesé. Sziddhárta mégis azonnal felismeri, mintha csak isteni ujj mutatta volna meg neki. Szó nem esik közöttük, még a tekintetük sem találkozik - Gótama gondolataiba mélyedve, mintegy befelé mosolyogva végzi szokásos teendőit -, lényével azonban, azzal, hogy keze minden ujjának minden íze tanítás, és igazságot beszél, lélegzik, illatozik, sugároz, mégis megszólítja Sziddhártát, csak őt a jelenlévők közül. Mert míg Buddha növekvő híre mágnesként vonzza magához a csodálók seregét, emberi nagyságának alfáját és ómegáját, azt, hogy nem volt alakjában semmi keresés, semmi utánzás, egyedül ő ismeri fel, ez Buddha személyesen neki szóló üzenete: Ne keress tovább tanokat, ne keress tovább tanítókat, ha olyan akarsz lenni, mint én, akkor ne hasonlíts rám; járd a magad útját, éld a saját életed, légy önmagad! Találkozásuk így lesz Jézus evangéliumbeli gyógyításához fogható jelentőségű. Ahogy a vak is - és minden, Jézus által meggyógyult ember - azt kapja a Megváltótól, amire neki magának a legjobban szüksége van, Buddha is - egyetlen beszélgetésük ki nem mondott lényege ez - kinek-kinek azt nyújtja, amire a legjobban vágyik: az emberek többségének a mindenki által követhető tan és a közösséghez tartozás menedékét, annak pedig, akiben a teljes élet, a belső tökéletesedés utáni vágy minden másnál erősebb - felnyitva szemét - az önmagára ébredés megrendítő, konzekvenciáiban semmi másra nem fogható élményét.

Nincs gondolkodó, aki ne a feleszmélést tartaná az emberi élet legfontosabb mozzanatának. Németh László szerint Az ember akkor ébred fel, amikor az élet rávezeti, hogy mit kezdjen az erejével. Hamvas Béla a metafizikai érzékenység kialakulását tekinti az ébredés legfontosabb jelének. Pilinszky János annak felismerését, hogy az ember katexochén magányra teremtett lény. Az ember magányos - írja -: bűnében éppúgy, mint erényében, érettségében. Hiába van ezer szállal beágyazva az univerzumba, hiába van otthona, gyereke és felesége. De ez a magány nem valamiféle »műhiba«. Az ember magánya fönntartott hely, amit egyedül Isten kegyelme tölthet be (...) Épp ezért magányunk lényünk legértékesebb része, és már pusztán tudomásulvétele is meghaladása is meghaladása önmagunknak (...) először magány, aztán várakozás és végül beteljesedés a neve. Kosztolányit - saját bevallása szerint - a személyes elmúlás megváltoztathatatlan

tényével való első szembesülése tette azzá, amivé emberként és művészként lett: Azóta vagyok ember - írja Naplójában -, amióta nagyapámat láttam holtan tízéves koroniban, akit talán legjobban szerettem akkor. Költő, művész, gondolkodó is csak azóta vagyok. Az a roppant különbség, mely élő és halott között van, a halál hallgatása megértette velem, hogy valamit tennem kell. És verseket kezdtem írni. Kafkának szinte nincs írása, amelyben ne kapna fontos szerepet az ébredés motívuma, ami nála mindig éppen a hétköznapi, egyedül valóságosnak kikiáltott élet álomszerűségére való ráébredést jelenti. Ő maga Hebbel - egy csodálatosan felívelő életpályát kirajzoló - naplóját olvasva ébred rá, hogy csak olyan könyveket szabad olvasnunk, amelyek mardosnak és furdálnak. Ha az olvasott könyv nem szól egy jót a fejünkre, hogy ébredjünk, minek azt akkor egyáltalán kézbe venni?

A fenti idézetek - melyek számát tetszés szerint lehetne gyarapítani - mindenekelőtt két dologra világítanak rá. Az egyik, hogy életünkben legalább egyszer át kell élnünk valamilyen, számunkra katartikus erejű felismerést ahhoz, hogy a bennünk rejlő lehetőségek kibomolhassanak, egyéni arculatot nyerhessenek, vagyis: hogy azzá válhassunk, amivé válnunk kell. A másik pedig, hogy ez az »ébredés« mindenkinél más és más módon és időben megy végbe. Bármilyen hathatósan az emberre, bár sohasem véletlen, hanem mélységesen jellemző, hogy kinek mi nyitja fel a szemét. Hesse annyira fontosnak tartja ezt, hogy ebben a végtelenül egyszerű és mélységesen titokzatos műben, amely úgy egyesíti magában a mesék lényeglátó egyszerűségét és a mélylélektan bonyolultságát, akár egy Mozart-opera, egész fejezetet szentel az ébredésnek. Az ő ábrázolásában ez olyan katartikus élmény, amelyről nem dönthető el, hogy mélypont-e vagy csúcspont: a kettő szétválaszthatatlanul összefonódik benne. Sziddhárta arra ébred rá a léleknek ezen a különleges határpontján, ahol a dolgok önmaguk ellentétébe fordulnak át, hogy önmagára csak úgy találhat, ha eltépi magát mindentől, ami nem ő: az apai ház, a barátság, az emberi közösség, általában a mások bölcsességét elfogadó élet korlátozó, ugyanakkor védő és megtartó erejétől, és elvállalja azt, amitől a lelke mélyén a legjobban ódzkodik: a megmerítkezést az élet zavaros vizében. Mert másképp nem lehet. Aki valóban el akar jutni önmaga belsejébe, valóban meg akarja ismerni saját, mindenki másétől különböző személyisége titkát, annak élnie kell.

És Sziddhárta élni kezd.

Lényegében úgy, ahogy bárki más. Samanaként megölte érzékeit, hogy így zárja el önmagát a külvilág hatásaitól, most kitarja magát mindannak, amit az élet érzékeinek kínál. Életútja ebben a vonatkozásban éppen fordítottja annak, amit a keresztény szentek szoktak bejárni: ő előbb hódol a szellemnek, utána a testnek. Hesse ezzel is azt hangsúlyozza, hogy a sorrend végül is nem olyan fontos. A pokoljárásnak számtalan formája létezik, s míg lényege; a salaktól való megszabadulás mindig változatlan, ennek konkrét megvalósulása - koronként, kultúránként és személyenként - más és más lehet.

Nézd meg s menj tovább - adja meg a poklon átkelés kulcsát Dante Isteni Színjátékában Vergilius. Azaz: tudj mindenről, de ne időzz sokat a rossznál, ne hagyd, hogy a bűn és bűnhődés különféle nemei túlságosan hatalmukba kerítsenek. - Ürits fenéig minden poharat, a szellemi tudásét és az aszkézisét éppúgy, mint az élvezetek és a szenvedélyek poharát, a csömör, undor, közöny és önmegvetés utált poharát, s végül a legkeserűbbet, a megsebzett szeretet méregpoharát, mert jó dolog, ha az ember mindent saját maga ízlel meg, amit tudnia kell - mondja Sziddhárta történetével Hesse. Ha így teszel, mindaz, amivel életed során kapcsolatba kerülsz, mestereddé fog válni, s te magad is, ha akarod, ha nem, mestere leszel mindazoknak, akikkel utad összehoz. A hindu rege az élet dolgainak ezt a mesterré avatódását ábrázolja varázslatosan szépen. Azt, hogy nemcsak tetteinkkel, de szavainkkal, tekintetünkkel sőt gondolatainkkal is szüntelenül formáljuk önmagunkat és egymást. Ebben a regényben minden elgondolt gondolat, minden kiejtett szó, minden pillantás, ami Sziddhártát éri, s minden látvány, amely az ő tekintetét láncolja - hacsak rövid időre is - magához, visszhangot ver benne és másokban, életre kel, és idővel megtermi látható gyümölcszeit. Megeléglően az apai házban folyó meddő hagyományápolást, nem biztos, hogy útja az erdei samanákhöz vezet, ha valaha nem lát az úton önsanyargató samánát, s látványuk nem éppen abban a pillanatban elevenedik föl, amikor az elhatározás, hogy otthonát elhagyja, megszületik benne. Kamala, a szép kurtizán, aki a szerelem művészetére tanítja, arra, hogy

gyönyört nem lehet venni anélkül, hogy az ember ne adna is, szépsége múltán nem válna Buddha követőjévé, és nem ajándékozna kertjét és vagyonát az ő szerzeteseinek, ha kedvesének Buddháról szóló samana-gondolatai nem készítették volna elő megtérését. És nem biztos, hogy az élet zavaros vizébe alámerülni készülő, szerelemre szomjazó, tapasztalatlan bráhmánfi ellen tud állni egy feslett nő útszéli szerelmének, ha az utolsó pillanatban meg nem szólal benne a „szavak szava”, az óm, amelynek helyes kiejtését gyerekkora óta annyit gyakorolta. Az óm, e legmélyebb értelmű mantra hindu felfogás szerint az akósával, a világmindenség legfinomabb anyagával, minden valaha volt tett és gondolat éteri képpé finomodott örök krónikájával hozza kapcsolatba a jógit, így segítve elő megvilágosodását. Sziddhárta azonban nem jógi, meditációs gyakorlatai életének csak egy állomását jelentik, ám Hesse ábrázolásában maga az élet sem más, mint megvilágosodások sorozata. Az elsőt - bizonyára nem véletlenül - egy fügefafa alatt éli át Sziddhárta. Fölemelkedése az akásába egyúttal alászállás saját életének elhomályosult krónikájába, ahol ezúttal - egyértelmű útmutatásként - a samanák emléke világosodik ki. Ezt az első, ébredésszerű megvilágosodást továbbiak követik egészen addig, amíg e kettő, a fölemelkedés az egyetemes létbe és az alászállás a személyes múltba - a tat tvam asi szellemében - szétválaszthatatlanul össze nem olvad.

Különös szépségű mű a Sziddhárta. Írója mesterien teremt egyensúlyt a finom árnyalatokban gazdag, de a lényeg szempontjából nem igazán fontos részleteket mellőző lélekábrázolás és az élet - különböző sorsok összefonódásából kirajzolódó - egyetemes törvényszerűsége között. Olyan, szavakból szőtt olvasmány ez, amelynek mondatai nemcsak világítóan pontosak, de - az erőltetett archaizálás leghalványabb mellékíze nélkül - klasszikusan mívésesek is. Ízelítőül álljon itt egyetlen példa arra, hogyan képes Hesse egy-egy „homéroszi hasonlatával” rávilágítani arra, hogy bonyolult és sokszor titokzatosnak, senki máséhoz nem hasonlíthatónak érzett lelki változásaink valójában a sokkal egyszerűbbnek és áttekinthetőbbnek tűnő természeti és fizikai folyamatok törvényszerűségével mennek végbe bennünk, azt sugallva ezzel is, hogy a világ alapvetően egylényegű, és az ember önmagát sem értheti meg addig, amíg ezt nem érti meg.

Mint ahogy még sokáig forog a fazekas korongja is, ha már megpörgette, s csak lassan fáradsz, lassan szűnik mozgása, Sziddhárta lelkében is még sokáig pörgött az aszkézis kereke, a gondolkodás kereke, a finom ítélet kereke, még mindig pörgésben volt, de már lassan és akadozva mozgott, közel volt hozzá, hogy megálljon. Lassan, ahogy a nedvesség nyomul az elhaló fatörzsbe, azt lassan feltölti és elrohasztja, úgy nyomult be Sziddhárta lelkébe a világi élet és a lustaság, lassan megtöltötte lelkét, elnehezítette, fáradttá tette, elszongította.

Flaubert mindig hangosan fölolvasta, amit írt, mert tudta, hogy a mondat akkor jó, ha megfelel a természetes lélegzés ritmusának. Mély bölcsesség rejlik ebben. A kimondott szónak az a fajta tisztelete, amely valóságteremtő hatalmának, közösségformáló erejének felismeréséből következik, s ami a szájhagyomány és a középkori hangos olvasás idején még magától értetődő volt. Nem tudom, Hesse hódolt-e a hangos olvasás szokásának, abban viszont biztos vagyok, hogy a Sziddhárta kiállná ezt a próbát, hiszen nemcsak egyes mondatai, de az egész mű kifejezetten csábít arra, hogy feladva szokásos - nemritkán felületességhez vezető - olvasási tempónkat, lassan és figyelmesen, mintegy régi korok kolostori nyugalmaival közeledjünk hozzá. Ez pedig nem is olyan könnyű. Sokkal nehezebb, mint gondolkodni, várni, böjtölni. Sziddhárta is ezt tanulta meg utoljára. Ebben volt mestere Vászudéva, aki a hindu regevilágban a messianisztikus vonásokat is mutató Krisnának - Visnu nyolcadik avatórájának - földi apja.

Hesse regényében Vászudéva révész. Az a dolga, hogy átvigye az embereket a folyón. Azoknak, akik számára a víz csak akadályt jelent egyes-bajos dolgaik intézésében, ennél többet nem adhat magából. Ezért Sziddhárta visszatéréséig Vászudéva tanítványára váró mester. Annak az útnak a végén várja egyetlen igazi tanítványát, amelyen a Fenséges Gótaura indította el az önmaga megismerésére vágyó bráhmánfit. Mester és tanítványa úgy talál egymásra, hogy mindkettejüket megszólítja a folyó. Attól fogva a víz számukra nem akadály, hanem az élet képe, a mindenség tükre. Figyelni tanítja őket. A természetre, a mindennapos gondokkal küzdő „gyermekemberekre”, egymásra. Ha Buddha maga volt az érinthetetlen béke, akkor Vászudéva az, akivé a másik ember számára lennünk kell: a csendes, kitárulkozó figyelem és a gyengéd érintés mestere. Kettejük - Sziddhárta életgyónásával induló - kapcsolatának ábrázolása még az érzékeny tollú, képekben

gondolkodó Hessének is legemlékezetesebb lapjai közé tartozik: az emberi kommunikáció csodájának bibliai mélységű megjelenítése ez leheletfinom japán tusrajzokban elbeszélve. A történet Sziddhártáról szól, ám e felvillanó képek igazi főszereplője a mindig háttérben maradó Vászudéva. Emlékezetünkbe kitörölhetetlenül belevésődik, ahogy csónakját az erős sodrásban is biztos kézzel irányítja, ahogy kosarat fon, rizst főz, banánt szüretel, kenyérral és vízzel kínálja az éhezőt, fekhellyel a megfáradtat, szólásra bíró hallgatással a gyónni vágyót; ahogy sebet mos, halotti máglyát rak, ahogy az elszökött fiát sirató Sziddhártát dermedt állapotából kezének egyetlen tartózkodó érintésével magához téríti. Teszi, mikor mire van szükség. És mindent egyformán jól. Bertolucci Buddha-filmjében tibeti szerzetesek színes homokszemekből hatalmas mandalát - mindenség-mintát - készítenek, s amikor sok-sok órai megfeszített figyelem és minuciózus munka gyümölcseként a szigorú szabályok szerint kirakott por-mozaik elkészül, létrehozói egyetlen mozdulattal elsöprik. A mandala - a szemlélődés és elmélyülés eszköze - készítői számára így válik kézzelfogható valósággá. Mert mit tesznek a szerzetesek? A mindenség mintáját tartva szem előtt a mindenség mintájára tevékenykednek. Tevékenységük ugyanakkor útmutató másoknak arra nézvést: hogyan kell élni. Az elkészült mandalát megsemmisítő mozdulat, amely megakadályozza, hogy az alkotói folyamat művé dermedhessen, különösen nagy pofon számunkra, európai kultúrán felnőtt emberek számára. Mert nem kevesebbet állít, mint hogy a műnél fontosabb a művet létrehozó ember odaadó figyelme, a pillanat megörökítésénél fontosabb annak tökéletes megélése. A mandala - a szemlélődés és elmélyülés eszköze - számunkra így válik kézzelfogható példázattá arról, hogy miközben azt hisszük, a művön dolgozunk, valójában a mű dolgozik rajtunk. Vászudéva tudja ezt. Pontosabban ez az, amit tud. Minden pillanatban úgy adni oda magát a pillanatnak, hogy ne elveszen benne, hanem azon keresztül a mindenség alkotó részévé váljon. Így lesz életének minden egyes mozzanata egy-egy színes homokszem a mindenség mintázatában. Tárgyasult - tőle függetlenül is létező - mű helyett életével kimunkált és mások életébe átplántált önmaga a mű. Nem az örökkévalóságnak készül, hanem a szemnek, amely képes meglátni a rajta átsugárzó örökkévalóságot. Sziddhárta szemének, akinek neve „Célba érkezett” jelent. Az önmaga keresésére indult bráhmánfi akkor érkezik célba, amikor láthatatlan kalauza, a lelkét legmélyebben érintő vessző - Lelked az egész világ - átélt valósággá válik a számára. Önmagát tehát akkor találja meg, amikor minden létezővel - utoljára azzal a két emberrel, akinek a legnagyobb fájdalmat okozta és akitől a legnagyobb fájdalmat elszenvedte: apjával és fiával - azonosulni tud. Ekkor viszont már nem önmaga: Sziddhártából Buddha lett. A célba érkezett megvilágosodott.

Különös mű a Sziddhárta. Életrajz: az életnek olyan rajza, amely nem születéssel kezdődik, és nem halállal végződik, mégis teljes, egész.

Azzal kezdődik, hogy a bráhmánház árnyékában növekedő szép bráhmánfi hófehér bőre miként válik a szent mosakodások közben napfénytől barnává, s hogy fekete szeme a bölcséket hallgatva miként tágul és sötétedik - értsd: telítődik. Azzal folytatódik, miként változik át folyamatosan ez az égből rásütő napfény belőle sugárzó szellemi fénné azáltal, hogy élete során minden emberi érzést - örömet, szenvedést egyaránt - felvesz a lelkébe. És azzal ér véget, hogy - mint egykor a Fenséges Gótaurat - most a bölcsességéről elhíresült Sziddhárta révészt - Vászudéva szellemi gyermekét - keresik fel sokan messze földről is; utoljára gyermekkori barátja, a még mindig aggodalmas Govinda, hogy Buddhává lényegülése előtti utolsó földi szolgálatként - egy gyengéd érintéssel - végre látóvá tegye azt, akit a görcsös keresés tartott egy életen át lelki-szellemi vakságban.

Vászudéva alakját fényesség veszi körül, amikor eltávozik az életből, Sziddhárta Buddha-mosolya Govindát emlékezteti mindenre, amit életében valaha is szeretett.

Minden jól van hát. Itt legalább, ebben a világban, Sziddhárta, Vászudéva és Buddha világában.

Aki az ómtól indul, nem érhet máshová, mint az ómhoz. Lelke szüntelen tágításával. Aki befogadja a világot, azt befogadja a világ. Aki felismeri és elfogadja a Tat team asi megkerülhetetlen igazságát, az maga is igazsággá válik. Az igazság pedig nem más, mint fény.

Életünk szövetét tehát addig kell szőnünk, amíg e szövetből szövődnek, azaz - másoknak világító - fény lesz.

Majdnemkritikák

- Teve Könyvek -

Szilágyi Ákos: Totem és tabu. Bp., 1966. Kijárat Kiadó
Vilém Flusser: Az ágy. Bp., 1996. Kijárat Kiadó
Boris Groys: Az utópia természetrajza. Bp., 1997. Kijárat Kiadó

El-tájéoló megjegyzések

A Kijárat Kiadó Teve Könyvek sorozatának három könyvéről beszámolhatnék egy szoros kritikai olvasat, a szerkesztői exkluzivitás, vagy mondjuk az éppen adott kulturális kontextualizáció függvényének keretében is. Ezek jól kipróbált módozatai a kritikai- és reklámreflexiók mindennapjainkat átszövő formáinak. S akkor értesülhetnénk a tájékozódók, olvasók, böngésző-kíváncsiskodók, hogy a honi kritikai modernitás, késő-modern, posztmodern stb.: vajon miképpen is szól magyar nyelvre átültetve, s a meggyökereztetés gyümölcsei fanyarak-e, vagy netán édeskés hangulattal javítják kedély- és anyagcsere-állapotainkat. Ha ehhez a beállítódáshoz ragaszkodna jelen sorok szerzője, akkor jóval kevesebb fejtörést okozna számára a három könyv precíz és figyelemfelhívó reprodukciója (lehetőség szerint még kreatív hozzágondolásainak is helyet keríthetne). Mert a sorozat esszéi mind a kulturális modernitás különböző területeinek egybeötvözésében - legyen szó a freudi tudattalan elméletéről és a szovjetológia alkotó alkalmazásának egybekapcsolásáról, vagy az esztétikai világlátás újragondolásának regionális és globális feltérképezéséről -, mind a megformálás és nyitott szövegalakítás tekintetében eminensen példázzák egy lehetséges világmentelmezés megjelenítését.

Azonban most mégsem az előző szempontokhoz ragaszkodva jelzem „majdnemkritikai” soraimat, hanem éppen a beszélői szándékok sokféleségéhez kapcsolódó esélyek figyelembevételével, azaz mit mondhatnék jómagam a világisághoz közeli, a műviségtől távoli, s az épp-itt-más-kép(p) rezonanciájára figyelve.

Világisághoz közel

Azzal az alapállással szembesülhetünk századunk tudományos és filozófiai reflexióit figyelve, hogy a teória és praxis viszonya megfordult, s az utóbbi elsőbbsége mintegy vitathatatlan tényként jön számításba. Elég, ha csak a mindennapi élet vagy az életvilág fogalmainak és elméleteinek térhódítására gondolunk, arról már nem is beszélve, hogy a tudomány és alkalmazása, azaz technikai meghosszabbítása, kiteljesítése mennyire áthatja a különböző teóriák kimunkálását már az előfeltevések megfogalmazásának kezdetén. Nincs ez másként a freudi tudattalan elméletének különböző „fordításai”, alkalmazásai során sem. A gyűjtőszennvedély mindennapiságának, magától értetődőségének megkérdőjelezése az ego, az individuum zárójelbe tételének újabb fejezeteire irányítja tekintetünket. Az elillanó én megmaradási kísérleteinek lenyomataként is értelmezhetjük a gyűjtődémon fenomenjeit. Így első olvasatban a gyűjtő az idő hatalmát kívánja felfüggeszteni, a mulandóság elleni kísértetjátékot játssza halálosan komolyan. A modern magánember boldogságaként (Benjamin) tételezett gyűjtőszennvedély bírálata így elsősorban annak a kultúrkritikai beállítódásnak a jelzéseként fogható fel Szilágyi Ákos elemzése nyomán, amelyet a modern kor lezárásaként, a transzcendencia okozta viszketegség elmúlásaként aposztrofál. Tehát jócskán benne vagyunk abban a bizonyos metafizika-utáni korban. Ennek alapjellegzetessége az, hogy a viccgyűjtőként értelmezett balszámzó művészek: „...valójában nem legyőzik az időt, a mulandóságot, a halált, hanem megőrkítik azáltal, hogy megmentik a megmenthetetlenül egyedít, hogy megkötozik az időt, kimetszik a létezés szövetéből az esetlegest, az ismételtetetlenül egyszerit, s a véglegessé, az örökkévalóságot, a transzcendens érvényesség

jelenlétével ruházzák fel az élettelen és valóságon kívüli dolgot, a gyűjteménytárgyat." S ha mindehhez hozzágondoljuk azokat az elemzéseket, amelyekben Szilágyi kimutatja, hogy a vicceselés felszabadító hatása, az elzárt örömforrások megnyitása milyen szereplehetőségeket fogott magába az elmúlt évtizedek szovjet és hazai politikai, társadalmi és kulturális életében, akkor az is nyilvánvalóvá válik, milyen rejtett és manifeszt hatalmi mechanizmusok szőtték át a térség mindennapjait. A határok kijelölése és virtuálissá tétele, s ez talán az egyik legnagyobb erénye a kötet elemző esszéinek, nemcsak az ideológiai-politikai hatalmi mechanizmusok vagy a ténylegesen ellenőrzött magaskultúra jellegzetességeiben érhetők tetten, de a tömegkultúra formavariációiban is, mint azt plasztikusan érzékelteti Szilágyi Ákos. Azt már csak kérdésként fogalmazhatjuk meg, hogy valóban és végérvényesen elveszett-e a mindennapok szakralitásából kinövő transzcendencia, a szent különböző alakokban megjelenő szimbolikájának megteremtésére tett kísérlet, s mindent elurál, elfed a hétköznapi rutincselekvések monotóniája, amelynek egyik lehetséges változata a „bármit gyűjtés”, s az aesztézisz pusztán a tárgyak rendszerezésére irányulhat a feleslegességek lomtárába sorolva a személyek közötti kapcsolatok megteremtésének elősegítését.

Műviségtől távol

Ha Szilágyi Ákos világisághoz közeli ironikus beszédmódját a mindennapiság felől érkező metafizika kritika összegződéseként tartjuk számon, akkor Boris Groys beállítódását joggal jellemezhetjük egy semleges kulturális antropológiai természetrajz lecsapódásaként. Mivel ez utóbbi szerző összehasonlító elemzései nem kívánják megmutatni - még közvetett módon sem - az értéktételezések eredetét, pusztán a kulturális jelenségek természetrajzát hozzák közelbe. Lenin és Lincoln pszeudo életének valósága, a konstruktivizmus filozófiájának Gesamtkunstwerkje vagy a földalatti valóságos és képzeletbeli u-topszai korunk reális utópiáinak megjelenési módjait hozzák közelbe. Azzal, hogy a minden ellentétet egyesítő sztálinizmus ideológiáját bemutatja Groys, amely kizár minden logikai konzekvenciát rögzítő alapállást, érzékelteti az ellentétek egységébe vetett hit totalitásának legfontosabb elemét. S ez az élet legkülönbözőbb területein megmutatkozik, az ideológiai építmények képzelt és valóságos tárgyaiban éppúgy mint a földalatti világában, a múzeumok negatív univerzalizmusában, multikulturájában vagy virtualitásában. S amiért rendkívül fontosak lehetnek, s nemcsak térségünk olvasói számára Groys elemzései, azt elsősorban a tautológia-elméletének érzékeny megjelenítő képességében kereshetjük. Annak az átmenetnek a lehetőségét írja le, amely érzékeltetheti a totalitárius társadalmak központilag meghatározott statikus azonosságfogalmának helyébe lépő pluralista társadalmakra jellemző dinamikus tautológia-fogalom keresését. A mai tömegkultúrára jellemző tökéletes tautológia keresése a radikális kulturális sokféleség közepette, a másság és innováció bőségében azonban azzal szembesít bennünket: „...hogyan ez a tautológia tartalmilag a nullához, a semmihez közelít, mivel a növekvő kulturális sokféleség mind kevesebb átfedést engedélyez. A tömegkultúra tehát nihilista irányultságú, mert az általános tautológia akarása közben minden konkrét tartalmat és jelentést megsemmisít... A tartalmi üresség felé tendáló jelek tudják a kulturális immunrendszereket és civilizációs határokat a legkönnyebben áttörni, s határtalan sokszorozódásra képesek. Ezekből lesznek kulturális vírusok, melyek minden lelket egyaránt megfertőznek.” Eddig a groysi fenomenológiai leírás, amely bemutatja korszellemünk kulturális jellegzetességeit, s ránk bizza a „tartalmi ürességek” megszüntetését. Az ideológia modern értelmében megfogalmazható szerepét, helyét a tautológia veszi át, csak a közvetítés mikéntje tehető kérdésessé. Azonban mi magunk talán eljátszhatunk olyan régivágású „pótcselekvésekkel”, mint az ideák érzékivé tétele, morális reflexióink megalapozása stb. Ez talán használhat a mindent átfogó tautológia „fertőzése” ellen.

Épp-itt-másképp)

Annyiban Vilém Flusser beállítódása is köthető az előzőekhez, hogy ő is a jelenségek értékmentes megragadását állítja vizsgálódásai középpontjába: „Úgy tekinteni a dolgokra, mintha először látnánk őket...” A „felejtés fenomenológiájának” kimunkálása azonban csak részben

sikerül, mert mint azt a sakkjátékról szóló elemzés is igazolja, az „emlékezés hermeneutikája” éppúgy zsigereinkben van, miként annak a törekvésnek az elévülhetetlen morális értéke, hogy megszabaduljunk előítéleteinktől. S mindez nem kötődik Flusser-nél a nyugati kultúra elsíratásához, csupán egyfajta „történelem vége” koncepcióhoz, amely immáron nem a tradicionális humanizmus jegyében fogantatik: „Szeretem az emberiséget, de az emberek az idegeimre mennek.” S azzal, hogy Flusser egy újfajta antropológia fogalmat vezet be (az ember információ tárolására és továbbadására képes lény), olyan lehetőséget villant fel, amely fontos megértési folyamatokhoz vezethet korunk információs társadalmának feltérképezésében. Azaz nem a dolgoknak, hanem a viszonyoknak, a másoknak van értéke. Ugyan ez az érték egyedi és megalapozhatatlan, ám mégis csak ezáltal ismerhetem fel lakozásom, világom közepét (Az ágy). A Levinas-hoz hasonlatos fenomenológiai egzisztencialitás különösen plasztikus formában jelentkezik: „A születésemet nem tudom megélni. Az már elmúlt. A halálomat sem tudom megélni. Az majd »jön«. De a múlt az, ami megtervez, s e terv értelme a jövőben van. Születésemet valahol legbelül tervnek érzem, halálomat pedig célnak.” Az individualitás zárójelbe tétele, a személy csomópontként és hálózatokhoz való kötődésként való értelmezése, az életút folyamatosságának tagadása, valamint a „történelem végének”, az új történetnek kezdete azonban magában rejtje a megfogalmazhatatlan történelemfilozófiai kérdéseket célról, értelemről, s ami azon túl van...

Witold Gombrowicz

Napló

(részlet)

Fordította: Pályi András

Szombat

Rendkívül okos
Mélyen morális
Abszolút reális
Nagyon őszinte

Rettentő ostoba
Sértően immorális
Őrünten irreális
Nagyon hamis

E kettős vágányon futnak benyomásaim Mascolo olvasása közben (Dyonys Mascolo: *Le Communisme, relation et communication ou la dialectique des valeurs et des besoins*). Minden harcias monotonijával hatásos és veszélyes könyv. A szerző különleges hangsúlyt fektet arra, hogy kidomborítsa a marxizmus szükségelméletét, mint a dialektikus materializmus alapját. Eközben élesen keresztezi a mai értelmiségi mentalitást, a kommunistának éppen nem nevezhető gondolkodás egész tartományait, s nem téveszt célt tördöféseivel, hisz saját magában leli meg az ellenséget: ő, a tipikus párizsi, madridi vagy római értelmiségi, aki törzsvendég azokban a kávéházakban, aki azokért a versekért lelkesedik, aki azt a zenét hallgatja, azoknak az ízeknek az ingyence és azt az eszmét tenyészti...

De éppen ezért hallatlan éberséggel íródott ez a könyv, a szerző egyetlen pillanatra sem engedi el

magát és eleve számol minden szemrehányással. Sőt többfelől is bebiztosítja magát. Primo: ez a könyv nem a kommunista, hanem a kommunizmus iránt megértést tanúsító független értelmiségi hangján szól; ám ugyanakkor (mivel az efféle függetlenség nem nagyon egyeztethető össze a Dialmattal) nem állítható, hogy egy klasszikus értelemben vett értelmiségi írta e művet, inkább olyasvalaki, aki „elégé értelmiségi ahhoz, hogy ne legyen kommunista, és elégé kommunista ahhoz, hogy ne legyen értelmiségi”. Mascolo tehát itt helyezi el magát: a kommunizmus és a klasszikus értelmiségi attitűd között. Secundo: azt, aki itt tartózkodik, kötelezi a legmagasabb szintű gondolkodás, azaz nemcsak kritikát gyakorolhat Szovjet-Oroszország felett, de azt a tényt sem titkolhatja el, hogy a kommunizmus a legnehezebb és legvéresebb vállalkozás. Ám eközben azt állítja: a kommunizmus elkerülhetetlen, senki fel nem tartóztathatja; morálisan és materiálisan szükségszerű; történelmi és lelkiismereti parancs. Tertio: hatalmas és egyetlen percre sem lankadó energiát öl annak kimutatásába, hogy a kommunizmus a mai kor alfája és ómegája, amely minden értéket felülvizsgál, mégpedig eddig nem tapasztalt mértékben, mindent alapvetően forradalmasít, az egyetlen lehetséges forradalom, amely minden más forradalmat magába foglal, s amely oly mértékig átfog bennünket, hogy bármiféle „kívül” merő képtelenség; ettől aztán az egész könyv olyan lesz, akár egy óriás bálna, amely magára akarja húzni a világot. S Mascolo semmitől nem óv annyira, mint a kommunizmussal rokonszenvező értelmiség körében szerte elterjedt téves nézettől, amely a gondolati jelleget hangsúlyozza a kommunizmusban, s a kommunizmust új gondolatként kívánja propagálni. Nem, a kommunizmus nem gondolat és nem igazság, csupán megnyitja az utat a gondolathoz és az igazsághoz. A kommunizmus nem tesz egyebet, mint megszabadítja az embert anyagi függőségétől, amely eddig nem engedte, hogy helyesen, saját igazi természetével összhangban gondolkodjék és érezzen: Quatro: a szellem és az anyag mellérendelésének destruktív tétele oly elragadó evidenciaként jelenik itt meg, akár a Mózesnek önmagát kinyilatkoztató Isten. És ez diktálja a törvényt.

Ebben az egészben nincs semmi revelatív, csak hogy e kinyilatkoztatási mechanizmus, amely már annyiszor fejbe vert, most sem tud közömbösen hagyni, utóvégre ezt a kinyilatkoztatást többé-kevésbé az enyémhez hasonlítható tudat és kultúra prizmáján át látom tükröződni, s a szerző, aki e könyv lapjain szót kér, bizonyos értelemben közel áll hozzám, hisz ugyanazokon a mestereken nevelkedett, mint én, ám velem közös úton haladva, egészen máshová jut, ahonnan teljesen más panoráma tárul a szeme elé. Miért? Mi ennek az oka? Ki tévesztett utat a kettőnk közül? S itt el kell ismerjem, hogy a magamfajtnak sokkal nehezebb nemet mondania a kommunizmusra, hisz egész szellemi beállítottságunk oly mértékig összefonódott vele, hogy már-már saját gondolatunknak tartjuk, mindaddig, amíg maga a gondolat nem deformálódik, s nem válik számomra idegenné és ellenségessé. Aki a szentháromságban hisz, annak nem esik nehezére a kommunizmus esküdt ellenségévé lennie. Annak se, aki letűnt ideálok levegőjét szívja. És könnyű annak, aki saját köreit reprezentálja, legyen az gróf, földesúr, úrlovas, kereskedő vagy gyáros, mérnök vagy orvos, az Úriasszonyok Társaságának b. tagja, bankár vagy polgár, Sienkiewicz vagy nevesincs antiszemita. De én? Én, aki meg akarom szabadítani fétiseitől az emberiséget, én, aki a saját „miliójében” afféle „áruló” és „provokátor” vagyok, én, aki a mai kultúrát merő misztifikációnak tartja... aki a saját arcáról is, a másokéről is letépi a maszkot, akiben ugyanúgy ott él a vágy a hamisítatlan valóság után, aki ugyanolyan intenzív elfogultsággal figyel és üdvözli az új világ fájdalmas születését, amely közel két évszázada töri az utat magának, s lépésről lépésre hódít... mi bajom lehet nekem a kommunizmussal? Azt hiszem, én valóban megtettem e folyamat első lépéseit, a magam számlájára, a magam módján, sokkal inkább és sokkal hitelesebben, mint nem egy kommunista. Megdöntöttem magamban az Istent. Megtanultam könyörtelenül gondolkodni. Sőt megtanultam, hogy a szépséget a régi szépség lerombolásában fedezem fel, a szerelmet a régi szerelmekkel való szakításban. Egyéb kötelékeim, amelyek még feszélyezhettek volna, a vagyoni, társasági, szociális természetűek, már rég lehullottak. Ma nincs az a név, az a tekintély, az az érzés, ami gátolna, szabad vagyok, szabad és et cetera szabad! Akkor miért utasítom el a kommunizmust?

Vasárnap

Eichler elutazott falura, s néhány napra átköltöztem az ő lakásába. Feljegyeztem már e naplóban, hogy nem kívánom szeretni a művészetet, azaz nem tartozom azok közé, akik törnek magukat a művészet után, elvárom tőle, hogy ő törje magát én utánam... Nos itt vannak Eichler képei e szűk szoba falán, s valamit nagyon szeretnének közölni velem, amit nem vagyok képes megfejteni. Van ebben az emberben és a festészetében, amely felettébb hasonlatos hozzá, és felettébb, mondhatni makacsul a sajátja, s amely tiszta, a maga rendkívül szűk léptékű stílusában a maximális kifejezésig elvitt festészet, van valami „biológiai” titok, amit nem tudok kibogozni. Azzal gyanúsítottam, hogy hisztérikus természet, de amikor jobban megismertem, erős és kiegyensúlyozott embert láttam benne. Így vagy úgy, ezek a színek, ezek a vonalak, ez a makacsság (ami művészetének jellemzője), ez az ismétlés, egy és ugyanaz ezernyi formakombinációban - egyfajta „selymes árulás” képzetét keltik bennem, s jobb híján belekapaszkodom ebbe a kifejezésbe. Árulás? Miféle árulás? Felfogható ez? Mindegyikünk más-más egérutat talál magának az életben, s milliányi ajtó nyílik az árulás mérhetetlen mezejére. De (tűnődöm, szemtől szemben e kétszínű képekkel) az elmélet valamiképp mindig gyengébb, mint a lét maga; s Eichler egyszerre olyan lesz a szememben, mint a Mascolo ujjai közt elszivárgó víz, mint a fűben elsurranó gyík, mint egy hangya, egy bogár a szél fűtta ragyogó falomban

Hétfő

Tehetnék bizonyos, intellektuális természetű szemrehányásokat a kommunizmusnak.

Ez a filozófia több okból sem tud meggyőzően hatni rám; de legfőképp azért nem, mert az én felfogásomban a kommunizmus nem filozófiai vagy etikai probléma, inkább technikai. Nem azt mondjátok-e, hogy a lélek normális működéséhez a test szükségleteit ki kell elégíteni? Nem állítjátok-e, hogy minden egyes embernek biztosítani kell a jólét minimumát? De hol a garancia, hogy a ti rendszeretek valóban biztosítani tudja a jólétet? Talán épp Szovjet-Oroszországban kellene ezt meglátnom, amely a mai napig sem tud megélni rabszolgamunka nélkül? Vagy a ti okoskodásotokban, amelyben mindenről szó van, kivéve a rendszer technikai hatásfokát? Ha a kommunizmus materializmus, s az anyagi feltételek megváltoztatásával akar befolyást gyakorolni a szellemre, miért meséltek annyit a szellemről, s olyan keveset arról, hogyan is fogtok erőt venni az anyagon? A vita, amelyet a termelési és szervezési embereknek kellene lefolytatniok, általános síkra siklott át, mintha holmi közönséges filozófiáról lenne szó. Amíg nem sikerül megvilágítani a kommunizmus technikai megvalósíthatóságát, addig minden egyéb elmélkedés csak ábránd.

De ha a számításaitokból feketén-fehéren az következnek is, hogy a ti rendszeretek megduplázza vagy akár megtriplázza az egy főre eső javak mennyiségét, s megszabadítja az embert a nélkülözéstől, én személy szerint akkor sem lennék képes utána számolni e számításnak, minthogy a technikai kérdésekhez technikai világismeretre van szükség, amivel én - nem lévén szakember - nem rendelkezem. Legfeljebb úgy dönthetnék, hogy hiszek nektek, de ezen az alapon ugyanúgy hihetnék más szakembereknek is, akik homlokegyenest ellenkező eredményt ígérő számításokat végeztek. És e meglehetősen omlékony alapokra építve csatlakozzam a forradalomhoz, amely a természet leigázásának egész eddigi rendszerét romba dönti? Ráadásul simán lenyelve mindazt az erőszakot, ami együtt jár ezzel a vállalkozással?

Csütörtök

Lenne még - intellektuális alapon - több más érvem is a kommunizmus ellen.

De saját külön bejáratú politikai nézőpontom felől tekintve, nem az illenék-e jobban hozzám, ha nem írnék erről, sőt ha nem is törném rajta a fejem?

A művész, aki hagyja magát elcsábítani a tudati spekulációk e területére, elveszett. Mi, művészek az utóbbi időben túl jámboran túrjuk, hogy a filozófusok és más tudós férfiak az orrunknál fogva vezessenek. Nem sikerült eléggé elkülöníteni magunkat. A tudományos igazság iránti túlzott tiszteletünk elfedte előlünk a saját igazságunkat, túl heves igyekezetünk, hogy megértsük a valóságot, elfeledtette velünk, hogy nem a valóság megértése, hanem kimondása a dolgunk, hogy

mi - a művészet - vagyunk a valóság. A művészet maga a tény, nem pedig a tények kommentálása. A magyarázat, a megvilágítás, a rendszerezés, az érvelés nem ránk tartozik. Mi vagyunk a szó, amely állít: ez fáj, ez magával ragad, ezt szeretem, ezt gyűlölöm, ezt követelem, ezt nem akarom... A tudomány mindig elvont, a mi hangunk viszont a hús-vér ember hangja, egyéni hang. Számunkra nem az eszme, hanem a személy a fontos. Nem a fogalmak, hanem a személyek világában öltöttünk testet. Személy vagyunk és az is kell maradjunk, az a szerepünk, hogy az egyre absztraktabbá váló világban is elhangozzék az eleven emberi szó. Úgy gondolom hát, hogy századunkban az irodalom túlságosan is alárendelte magát a professzoroknak, s hogy nekünk, művészeknek elszakítandó e kötelekeket előbb-utóbb valami botrányt kell provokálnunk, arra kényszerülünk, hogy arrogáns és pimasz hangot használjunk a tudománnyal szemben, hogy eszünkbe ne jusson egészségtelen flörtökbe bonyolódunk az értelem tudományos kategóriáival. A lehető legélesebben szembe kell állítanunk a saját egyéni értelmünket, személyes életünket és érzelmeinket a laboratóriumi igazsággal, bármilyen formában is jelentkezik.

Talán jobb is lenne, ha nem akarnám megérteni a marxizmust, s nem engedném, hogy e jelenség jobban áthasson, csupán amennyire úgyis ott van a levegőben, amit belélegzek.

Az ám! Csakhogy ez az intellektuális megfutamodás azt a látszatot keltené, hogy konkrétan, személy szerint én nem vagyok képes szembenézni a kommunizmussal. Jobb lesz hát, ha behatolok e birodalomba, bármilyen idegenül is érzem ott magam, de csakis a maga jogait hangoztató agresszorként. Meg kell mondjam: engem nemigen érdekelnek a pro és kontra érvek, ez az egész kontratánc, amelybe a vájt fülűek ugyanúgy belevesznek, mint a legutolsó laikus. De lévén elég jó szimatomban az emberi jelenséghez, figyelem az arcotokat, miközben szónokoltok, s látom, hogy az elmélet eltorzítja vonásaitokat. Nem én hívtam arra, hogy érveitek döntőbírája legyek, engem csak az érdekel, hogy az érvelés ne deformálja az arcotokat, hogy hatására ne váljatok riasztó, gyűlöletes, megemészthetetlen figurákká. Az én dolgom nem az eszmék ellenőrzése, hanem annak a hatásnak a nyomon kísérése, amelyet az eszme az emberre gyakorol. Aki művész, ilyesféle megállapításokat tesz: ez az ember okosan beszél, mégis ostoba. Vagy: emennek a legtisztább erkölcsiség folyik a szájából, mégis óvakodjatok tőle, mert nem futja neki saját erkölcsi tartásra, s így gazemberré lesz.

Ami gondolom, annyiban érdekes, hogy az eszme az embertől elszakítva a maga teljességében nem létezhet. Csak testet öltött eszmék vannak. Nincs az a szó, amely ne lenne test.

Hétfő

Mascolo és a hozzá hasonló drámája...

Milyen nagyszerű az a szellemi folyamat, amiből előlép? Nincs megrendítőbb látvány annál, ahogy az emberiség az elmúlt két évszázad során valamennyi horgonyt föltépi, ahogy a statikából átlép az abszolút dinamikába, ahogy a kész embert és a kész világot elhagyja a szüntelen alakulásban lévő emberért és világért, ahogy a hajó a kikötőből kiúszik a nyílt vizekre. Leromboltuk magunkban az eget, leromboltunk magunkban minden stabilitást, kiszámíthatatlan elementaritásnak nyilvánítottuk magunkat, s magányosságunk és egyedüliségünk a kozmoszban, emberi mivoltunk e káprázatos elszabadulása a térben, amit senki és semmi nem tolthet ki, csak mi, egyszerre döbbenetes és rémisztő. Vakmerő egy nyomulás, amihez nincs hasonló. Azok, akik részt kérnek e folyamatból, mint Mascolo is, mint én is, mint szinte az egész európai értelmiség, megérdemelnék, hogy megtapasztalják a legborzalmasabb félelmet és lelkiismeret-furdalást, csakhogy a dolog elkerülhetetlennek tűnik.

Ha a kommunizmusnak sikerült sokakat büvkörébe vonnia, annak az az oka, hogy az emberi intelligencia eddig benne materializálódott a legerőteljesebben; olyan ez, mintha a legfényesebb szellemek varázsszava végül a semmiből hívna elő társadalmi erőt, vagyis konkrét cselekvésre kész, bonyolult emberi energiát. Ezt a farkast ki kellett csalogatni az erdőből; most viszont az a tét, hogy ne hagyjuk magunkat felfalni.

Az értelmiség azért nemzette a kommunizmust, hogy az felfalja őt, s Mascolo ennek a drámának a megszemélyesítője. A kommunizmus eszméjében két, egymást kölcsönösen kizáró, ám

ugyanakkor hallatlan feszültséget teremtő elem ölt testet: az erő és a gyengeség. S talán itt a rejtély nyitja: mitől tűnik ez az eszme egyszerre erkölcsösnek és erkölcstelennek, értelmesnek és esztelennek, józannak és részegnek.

A nagy eszme, miután lerombolta, ahogy megmondattott, a régi metafizikus rendet, ott állt szemtől szemben a világgal. S úgy látszott, hihetetlenül könnyen hatalmába kerítheti ezt a világot, hiszen minden fékező erő eltűnt, ami megzabolázhatta volna, s így egyedül ő, az eszme lett a valóság döntőbírája. Mascolo tehát a világ urának érezhette magát (innen a gög és a hatalomérzet, ami süt ebből a könyvből). Másfelől amikor Mascolo e magaslati pozícióból szétpillantott és tekintetével átfogta az egész világot, akkor olyan szédítő nagyságnak érezte magát, amely nem elégedhetett meg a maga mozgalmával, így aztán Mascolo, a világ ura egyszerre azt tapasztalta, hogy elvész a világban, s az eszme is, amely idáig vezette, levegő után kezdett kapkodni (innen a pánik a könyvben). Amikor viszont Mascolo elfordította tekintetét a világról, hogy szembenézzen az eszmével, ugyanazon ellentmondás szorítójában találta magát. Mert egyrészt ez az eszme a kizárólagos és legfőbb ítélőbíró, az emberiség vezérlő csillaga, az anyag szervező ereje. Másrészt azonban a léttől függő, az anyagnak alávetett sötét valami, amit alig lehet „eszmének” nevezni. Ugyanazzal a pillantással megtapasztalta tehát az erő mámorának tetőfokát és a szorongató erőtlenség-érzés mélypontját. Mit tehetett ekkor? Higgyen az eszme erejében, s támadjon rá vele a világra? Vagy ne higgyen túlzottan az értelemben, s hagyja, hogy a világ a maga módján alakuljon? Ez utóbbi esetben az értelem nem azt kérdi, milyen kell legyen a világ, hanemkorlátozva a maga hatókörét, csupán annyit: milyen lépéseket tegyen a világban? S így ugyanaz lesz, ami volt évszázadokon át, az individuális tájékozódás eszköze, az egyéni lét dimenziójában. E redukált dimenzióban azonban annál biztosabban érzi magát.

De Mascolo az előbbi utat választotta. Miért? Mindenekelőtt azért, mert - látszatra - az eszme számára, amely az anyag függvénye, nincs más lehetőség, mint átformálni az anyagot; a hegelianus előtt, aki marxista, egyszerűen nem nyílik más út, csak amely meg akarja változtatni a gondolkodás feltételeit, következésképp meg akarja változtatni a világot. Ez önmagában még nem bírná rá Mascolót, hogy ilyen örült módon nekiessen az egész világnak; az egyéni gondolat, amíg van benne némi arányérzék, aligha vetemedne ilyen vakmerő cselekedetre. S itt, ha meg akarjuk érteni Mascolót, tekintetbe kell vennünk, hogy amit ő gondol, az nem az ő gondolata, hanem az emberiség közös eszméje, egy ezeréves folyamat következménye, amely számtalan egyéni útkeresésből összegződött. Amikor azt akarom eldönteni, hogy felszálljak-e a villamosra, nem szükséges ehhez a közös tudáshoz folyamodnom; magam is tisztában vagyok vele, mit tegyek. Amikor azonban arra kérdésre akarok felelni, milyen legyen az emberiség, nem járhatok el másképp, csak felhasználva a könyvtárakban felhalmozódott szellemet. Az emberiséget érintő problémák nem oldhatók meg az egyén szellemi kapacitásával, csak az emberiségével. Az, ami az emberiség eszméje, hatalmasabb a miénknél, megrészegít és megőrjíti bennünket, s messze túllendít az egyéni megoldások körén.

Mascolóval a következő eset történt: hogy úrrá legyen a világon, a magáénál erősebb eszméhez folyamodott, de nem volt képes úrrá lenni ezen az eszmén, amely így a világ ellen fordította őt.

Hétfő

A hegyek. Cordoba. Ma reggel érkeztem ide, Vertientesbe, s a szállásom egy gyönyörű chalét, Lipkowskiék háza. Főlemelem tekintetem a lovokról, tyúkokról, kutyákról, tehenekről, s elmerülök a messzeségben, amelyet a hegyláncok és hegygerincek bonyolult geográfiája tölt ki. Panoráma.

Mendozába készülök utazni.

Kedd

Mascolo fentebb vázolt kalandja tetten érhető a nyelvében is, amely teljes mértékben elszakadt a valóságtól, fenékgig tele absztrakcióval, hasonlatos a többi intellektuális nyelvhez. A lovaglás

magasiskoláját látjuk itt, aminek lényege, hogy őrizd meg a szabadság látszatát akkor is, ha közben görcsös erőfeszítéseket teszel, nehogy kiess a nyeregből. Ám ez minden percben annyira elmélyül, hogy Mascolo el is merül benne, oly elmés lesz, hogy Mascolo belegabalyodik a saját hálójába, oly általános, hogy ezer más jelentése lehet, és annyira precíz, akár a szakadék felett hintázó órasmester keze munkája. Ahogy Mascolót olvasom, nem is az eszme váltja ki érdeklődésemet, amit már innen-onnan ismerek, inkább a gondolkodó kétségbeesett harca a gondolattal. Mennyi erőfeszítés? De csak szorozzátok be a szerző erőfeszítéseit olvasóinak erőfeszítéseivel, képzeljétek el, ahogy ezek a szillogizmus-hegyek másokat is megrohannak, a gyengébb elméket, akik tíz mondatból jó, ha ötöt elolvasnak, húsból jó, ha tizet megértenek, miközben Mascolo eszméi mindegyik főben más-más félreértést teremnek. Hát akkor hol járunk? Az erő, a fény, a pontosság tájain, vagy az elégtelenség mocskos birodalmában?

Erő
Világosság
Módszeresség
Győzelem

Gyengeség
Sötétség
Káosz
Veszteség

Milyen közeli rokonságban áll ez a két litánia, e két nővér? Még különösebb és még nyugtalanítóbb, hogy az erény túltengése bűnössé teszi az eszmét. Az ész túltengése kész ostobaság. Az erő túltengéséből gyengeség születik. Sötét, mert túlságosan vágyódik a világosságra.

Vegyük még szemügyre Mascolo helyzetét.

Mascolo belegabalyodott a dologba... de megmenekülhetett volna... ha megőrzi a szabadságát. A szabadságot, ami lehetővé teszi a visszatáncolást, amikor túlzottan belebonyolódunk valamibe. Ez a visszalépési lehetőség, ez a „tekintettel lenni”, ez a visszakerülés a túltengésből az emberibb, szabadabb dimenzióba: nekem az egyetlen igazi szabadság. De manapság már a szabadság is túl sok és merev. Kaptam egy levelet, amely annyira jólesett nekem, hogy egyből rájöttem, messzemenően beletalált törekvéseim lényegébe. „Az a szabadság, amivel Ön szolgál a naplójában, sokkal igazibb, mint Sartre professzoros, kimódolt szabadsága.” Ez a kérértlen szembesítés önmagammal egyszerre világossá tette előttem a különbséget az általam keresett szabadság és ama másik, intellektuális szabadság között, amely annyira „kimódolt”, hogy lényegileg új börtön lesz. Az én szabadságom viszont, ez a közönséges, hétköznapi, normális szabadság, amire szükségünk van az élethez, ami inkább ösztön, semmint értelmi meditáció kérdése, ami egyáltalán nem akar abszolút igazság lenni, csak éppen nem tűri a megkötést, olyasmi inkább, ami a saját szabadságunkkal szemben is biztosítja számunkra a szabadságot. A Sartre-ok és Mascolók mintha elfelejtenék, hogy az ember normális létfeltétele a közepes légnyomás és a közepes hőmérséklet. Ismerjük már a halálos fagyot, ismerjük már az élő tüzet, de elfelejtettük a nyári szellő titkát, amely felfrissít, amelyben az a jó, hogy lélegzetet tudunk venni.

Szabadság! Ahhoz, hogy tényleg szabadok legyünk, nemcsak akarni kell a szabadságot, de legalább ilyen fontos, hogy ne akarjuk túlzottan. Egyetlen vágy, egyetlen eszme sem képes szembeszegülni a szélsőségekkel, ha túl messze megy. Igen ám, csak hogy Mascolo abban a pillanatban elfojtotta magában a szabadságot, amikor a maga közvetlen, köznapi szabadságvágyát alárendelte az észérveknek. Ha bárki megkérdi az intellektus e rabjától, hogy ő maga szabad-e, azt feleli, hogy persze, természetesen, hisz az a szabad ember, aki felfogja függőségét a történelem dialektikus folyamataitól stb., stb. Ám akkor hogyan védi meg ez a kiókumulált szabadság az intellektussal szemben, hogyan biztosítja neki e szabadságidea más ideákkal szemben a szabadságot; miközben szó sincs róla, hogy ebben az egészben bármi lazaság lehetséges.

Mascolo tehát nem léphet vissza, muszáj tovább haladnia, úgy valahogy, mintha biciklizne: ha megáll, felborul. Ráadásul ő már motorizálva van: nem is biciklin ül, hanem motorkerékpáron, amely

kollektív eszmével és kollektív szenvedéssel van megrakva, amelyet a proletariátus dinamikája hajt. Sőt, a kultúra és a civilizáció egész mechanizmusa hajtja, ami a tapasztalatok állandó felhalmozódásán, feltornyosulásán alapul. Vagy azt hiszitek, képes lenne megállítani őt az a gyanú, hogy erejét meghaladó, túlzott sebességgel száguld kitűzött feladata felé? Erős tévedés: ez az ember elvesztette a maga centrumát. Ha a feladat meghaladja az erejét, az neki csak azt jelenti, hogy át kell szabnia magát, másképp nem lesz méltó a feladathoz, s így válik ő maga eszközzé saját maga számára, így lesz Mascolo Mascolo számára egy újabb legyőzendő akadály. Következésképp könyve sokkal inkább neki magának íródott, s nem annyira másoknak: Mascolo itt Mascolo átformálásával foglalkozik, s mindenekelőtt megfosztja a visszaúttól. Így vágat ki a kozmoszba, egyre sarkallva hajtva önmagát. S ahogy a kozmosz a maga rémisztően és határtalanul inkonkrét voltában mind hatalmasabb és megfoghatatlanabb lesz, úgy rándulnak össze mind görcsösebben az ujjai. Hisz ő is csak egy emberi lény, aki más emberi lényekhez hasonlóan véges világra vágyik. Az egész dialektika, amely az ember fejlődését, alakulását, függőségét hangsúlyozza, itt nem egyéb, mint az egyedüli lényeket: a végesség utáni heves vágyat leplező elmés hazugság. Megsemmisíti a formát, hogy új formával szolgáljon - végtére nincs lét forma nélkül -, ám ha ez a forma nincs kéznél, úgy abban a pillanatban, ahogy döntött, kénytelen a választott forma teljes megvalósulását szorgalmazni. Miért állítja A amit állít? Nem tudni. De ha egyszer A állítja, úgy B-nek is állítania kell.

Szerda

Szél és gomolygó felhők, amelyek délről verdesik a csúcokat. Egy magányos tyúk a fűben... szemezget...

Légy kézzelfogható ember. Légy individuum. Ne akard megváltoztatni a világot mint egészet; élj a világban, s csak annyira alakítsd át, amennyire természeted hatóköre megengedi. Saját igényeid szerint - vagyis az egyéni igények szerint - valósítsd meg magad.

Nem akarom ezzel azt mondani, hogy amaz kollektív, absztrakt eszme, vagyis, hogy az Emberiség mint olyan, nem lényeges. De helyre kell billenteni az egyensúlyt. Az a legkorszerűbb szellemi irányzat, amely ismét felfedezi az egyes embert.

Buenos Aires, 1954.

Paul Auster

Egy láthatatlan ember portréja*

Fordította: Pete Klára és Sudár Balázs

Évekkel később, miután a húgom már egy sor embert próbáló idegösszeroppanáson átesett, apám még mindig abban a hitben élt, hogy nincs vele semmi baj. Úgy tűnt, mintha biológiailag lenne képtelen arra, hogy felismerje húgom állapotát.

Egyik könyvében R. D. Laing leírást ad egy kataton lány apjáról, aki minden egyes kórházi látogatásának alkalmával megragadta lánya vállát, megrázta, amilyen erősen csak tudta, és megmondta neki, hogy „másszon már ki ebből”. Apám nem ragadta meg a húgomat, a viszonyulása azonban igen hasonló volt. Arra van szüksége, mondogatta, hogy szerezzen egy állást, végre összeszedje magát és elkezdjen a valóságban élni. A húgom természetesen éppen ezt tette. De pontosan ez volt az, amit nem tudott megtenni. Csak érzékeny, mondogatta apám, csak le kéne győznie a féltékenységét. A személyiség kis ficamává szelídítette a problémát, s így továbbra is képes

* Részlet A magány feltalálása című regényből

volt azt hinni, hogy nincs vele semmi baj. Nem annyira vakság volt ez, mint inkább a képzelet kudarca. Vajon melyik az a pillanat, amikor egy ház már nem ház többé? Amikor leveszik a tetőt? Amikor az ablakokat kimozdítják a helyükről? Amikor lerombolják a falakat? Melyik pillanatban lesz belőle egy kupac törmelék? Csak más, mint a többiek, mondogatta, nincs vele semmi baj. S egy nap végül a házad falai összeomlanak. Ha az ajtó még áll, csak át kell menned rajta, és máris újra bent vagy. Igen kellemes kint, a csillagok alatt aludni. Ne törődj az esővel. Nem tarthat nagyon soká.

Lassacskán, ahogy a helyzet tovább romlott, kezdte elfogadni. De még ekkor is, az út minden egyes szakaszánál, soha nem a bevett módon, hanem excentrikus, majdnem önmegsemmisítő formákban tette. Meggyőződésévé vált például, hogy a húgomon egyedül egy megavitamin terápia crash-programja segíthet. Ez volt akkoriban a mentális betegségek gyógyszeres megközelítése. Bár soha nem bizonyították e gyógymód hatékonyságát, a kezelésnek meglehetősen sok követője akadt. Könnyű belátni, miért vonzotta apámat.

Ahelyett, hogy egy mindent felemészítő érzelmi ténnyel kellett volna harcba szállnia, a betegséget kis fizikai rendellenességnek tekinthette, olyasminek, amit, mint az influenzát, ki lehet kúrálni. A betegség külső erővé vált, mint valami bogár, melyet egy ugyanakkora nagyságú, ellentétes külső erő kiirthat. Apám szemében a húgom mintha furcsamód érintetlen maradt volna mindentől. Csak a helyszín volt, ahol a csata zajlott, s az, ami történt, valójában nem őt befolyásolta.

Több hónapot töltött azzal, hogy megpróbálta rábeszélni, kezdje el a megavitamin programot - egészen odáig ment, hogy maga vette be a tablettákat - bebizonyítani, hogy nem mérgeznek. A húgom azonban, még miután ráállt, sem szedte őket egy-két hétnél tovább. A vitaminok drágák voltak, apám azonban nem morgolódott az elköltött pénz miatt. Másrészt viszont dühösen megtagadta, hogy bármilyen más kezelést fizessen. Nem hitte el, hogy esetleg egy idegen is törődhet azzal, mi történik a lányával. A pszichiáterek mind sarlatánok, akiket csak az érdekel, hogy a pácienseiket megfejjék és luxusautókon furikázzanak. Nem volt hajlandó kifizetni a számlákat, s így húgom a legsiralmasabb közellátásra szorult. Koldus volt, saját jövedelem nélkül, de apám szinte semmit nem küldött neki.

Máskülönben több mint késznek mutatkozott arra, hogy a dolgokat a saját kezébe vegye. Bár egyiküknek sem hozott semmi jót, azt akarta, hogy a húgom az ő házában éljen, hogy ő legyen az egyetlen személy, aki felelős a gondozásáért. A saját érzéseiben legalább bízhatott, tudhatta, hogy ő törődik vele. Végül azonban, amikor a húgom tényleg eljött (néhány hónapra, egyik kórházi tartózkodását követően), nem szakította meg megszokott életmódját, hogy megfelelően elláthassa - hanem idejének legnagyobb részét továbbra is távol töltötte, otthagya őt, hogy kísértetként kószáljon az óriási házban.

Nemtörődöm és makacs volt. Mégis, mindezek alatt, tudtam, hogy szenved. Néha a telefonban, amikor ő és én a húgomról beszéltünk, hallottam, hogy hangja alig észrevehetően elcsuklik, mintha zokogást próbálna elfojtani. Ellentétben mindazzal, amivel valaha szembekerült, a húgom betegsége végül is megmozdított benne valamit - de csak hogy a lehető legteljesebb tehetetlenség érzésével hagyja. Nincs nagyobb fájdalom egy szülő számára ennél a tehetetlenségénél. El kell fogadnia, még akkor is, ha nem tudja. S minél inkább elfogadja, annál nagyobb lesz a kétségbeesése.

Az ő kétségbeesése nagyon nagy lett.

Miközben ma a házban kószáltam, céltalanul, leverten, azt érezve, kezdem elveszíteni a kapcsolatot azzal, amit írok, véletlenül a következő szavakba botlottam Van Gogh egyik levelében: „Mint mindenki más, én is szükségét érzem a családnak és a barátságnak, a ragaszkodásnak és a baráti együttlétnek. Nem vagyok kőből, sem vasból, hogy utcai tűzcsap vagy villanyoszlop lehetnék.”

Talán ez az, ami igazán számít: eljutni az emberi érzés gyökeréig, a nyilvánvaló tények ellenére.

A lehető legjelentéktelenebb képek: helyrehozhatatlanul, az emlékezet iszapjában elszállásolva, nem is eltemetve, nem is egész felidézhetően. S mégis minden egyes darab önmagában egy-egy

gyorsan elröppenő feltámadás, pillanat, mely máskülönben elveszett volna. Az, ahogyan járt, furcsán egyensúlyozva, lábujjpárnáin szökdecseelve, mintha bármelyik pillanatban előre bukhatna, vakon, az ismeretlenbe. Vagy az, ahogyan az asztal fölé görnyedt evés közben, vállait megfeszítve, mindig csupán fogyasztva az ételt, soha nem ízelve. Vagy a szagok, melyek munkához használt kocsijaiból áradtak: benzingőz, szivárgó olaj, kipufogógáz; a hideg fémszerszámok csörömpölése; a kocsi mozgását, kísérő zörejek. Annak a napnak az emléke, amikor átmentem vele kocsival Newark külvárosán alig hatévesen, s ő úgy rátaposott a fékre, hogy a lökéstől a fejem a műszerfalnak vágódott: a fekete emberek hirtelen csoportosulása az autó körül, hogy lássák, nem esett-e bajom, különösen az az asszony, aki egy tölcser vanília fagyaltot nyújtott felém a nyitott ablakon át, az én udvarias „köszönöm, nem kérek”-em, túlságosan megdöbbenve ahhoz, hogy tudjam, mit szeretnék valójában. Vagy az a másik nap egy másik kocsiiban, néhány évvel később, amikor apám kiköpött az ablakon, csak hogy rájöjjön, nincs leeresztve, és az én határtalan, irracionális öröömöm - látva, hogy a nyál lecsúszik az üvegen. S még ott van az is, ahogy kisfiúként magával visz azelőtt soha nem látott környékeken lévő zsidó éttermekbe, öreg emberekkel zsúfolt sötét helyekre, ahol az asztalokat festett kék ásványvizes üveg koronázza; ahogy nő bennem az émelégés, az ételt érintetlenül hagyom, s meglegszem azzal, hogy nézem, amint a káposztalevest, a pirogokat és a tormás főtt húsokat falja. Én, aki amerikai fiúként nőttem fel, s kevesebbet tudtam őseimről, mint Hopalong Cassidy kalapjáról. Vagy amikor tizenkét vagy tizenhárom éves koromban mindenáron el szerettem volna menni valahová a barátaimmal, s felhívtam, hogy engedélyt kérjek, s ő azt mondta szorult helyzetében, nem tudva, hogyan fogalmazzon, „Hiszen csak egy nagy kalap zöldfülű vagy”, s ahogy még évekké később is, én és a barátaim (az egyikük már meghalt, heroin túladagolástól) felemlegettük ezeket a szavakat, mint valami néprajzi gyűjtést vagy nosztalgikus tréfát.

A kezének mérete. A bőrkeményedései.

Leenni a bőrt a forró kakaó tetejéről.

Citromos tea.

Fekete, szarukeretes szemüvegek szanaszét dobálva a házban: asztalok tetején, a fürdőszobai lefolyó szélén - mindig nyitott szárral, úgy feküdtek ott, mint valami furcsa, osztályozatlan állat alakja.

Figyelni őt, ahogy teniszszek.

Ahogy a térde néha megbicsaklott járás közben.

Az arca.

Hasonlósága Abraham Lincolnhoz, és ahogy az emberek mindig megjegyzéseket fűztek ehhez.

Rettenthetetlensége a kutyákkal szemben.

Az arca. És megint csak az arca.

Trópusi hal.

Gyakran úgy tűnt, elveszíti összpontosítási képességét, elfelejti, hol van, mintha saját folytonosságának érzékelését veszítette volna el ilyenkor. Ez hajlamossá tette a balesetekre: kalapáccsal összezúzott hüvelykujjak, számtalan apró baleset az autóval.

Sofőrként néha már félelmetesen feledékeny volt. Mindig arra gondoltam, egy autó fog végezni vele.

Másrészt az egészsége annyira jó volt, hogy kikezdehetetlennek tűnt, mentesült azok alól a fizikai bajok alól, amelyek minket, többiekét sújtanak. Mintha soha semmi nem tudta volna megérinteni.

Ahogy beszélt: mintha minden erejét megfeszítené, hogy kiemelkedjen magányából, mintha a hangja berozsdásodott volna attól, hogy leszokott a beszédről. Mindig sokat krárogott és hűmmögött, köszörülte a torkát, úgy tűnt, köpni fog a mondat közepén. Az ember egész határozottan érezte, hogy kényelmetlenül érzi magát.

Gyerekként ugyanígy mulattatott, ha láttam, hogyan írja le a nevét. Képtelen volt egyszerűen rátenni a tollat a papírra, és írni. Mintha tudattalanul késleltetné az igazság pillanatát, mindig csinált egy könnyű, bevezető kacskaringót, egy körkörös mozdulatot 3-4 centiméterre a papír

fölött, mint ahogyan egy légy döngicsél a levegőben, mielőtt leszáll, így tudott csak nekikezdeni a munkának. Kissé módosított verziója volt ez annak az aláírásnak, amit Art Carney Nortonja használt a Nászutasokban.

Még a szavakat is kissé furcsán ejtette, például „reá”-t mondott „rá” helyett, mintha a kezével leírt kacskaringóknak a hangjában is lenne megfelelője.

Volt valami muzikális könnyedség mindebben. Valahányszor beleszólt a telefonba, dallamos „halooooo”-val üdvözölt. A hatás nem annyira vicces, inkább megnyerő volt. Egy kicsit bolondnak mutatta, mintha fáziseltérésben lenne a világ többi részéhez képest - de nem nagyon. Csak egy-két fokkal.

Kitörölhetetlen pillanatok.

Azokban az örült, felfokozott hangulatokban, amelyek néha megszállták, mindig valami bizarr véleménnyel hozakodott elő; nem gondolta igazán komolyan őket, de boldog volt, hogy az ördög ügyvédjét játszhatja, csak hogy a dolgokat életben tartsa. Az emberek ugratása felvillanyozta, és miután egy különösen bugyuta megjegyzést mondott valakinek, gyakran megragadta az illető lábát - mindig valami érzékeny helyen. Szó szerint szerette a csiklandós tréfákat.

Újra a ház.

Bármilyen nemtörődömnek is látszott kívülről, ő hitt a saját rendszerében. Mint egy örült feltaláló, aki örökmozgó masinájának titkát őrzi, nem tűrte, hogy bárki is babráljon rajta. Egyszer, mikor a feleségem és én éppen lakás nélkül voltunk, a házában töltöttünk három vagy négy hetet. Mivel nyomasztónak találtuk a házban uralkodó sötétséget, felhúztuk az összes redőnyt, hogy beengedjük a napfényt. Mikor apám a munkából hazatérve meglátta, mit tettünk, fékezhetetlen dühroham tört ki rajta, amely aránytalanul nagyobb volt bármiféle sérelemnél, amely érhetne.

Efféle düh ritkán vett erőt rajta - csak ha sarokba szorítva érezte magát, összeütközött valamivel, vagy összepréselte mások jelenléte. Néha pénzügyek is kiváltották. Vagy egy apró részlet: a ház árnyai, egy eltört tányér, valami kis semmiség.

Mindazonáltal ez a harag benne volt - ebben szilárdan hiszek. Mint egy gondos felügyelet alatt álló ház, amely belül mégis szétesik, az ember maga nyugodt volt, majdnem természetfölöttien zavartalan, mégis áldozatul esett valami belső, forrongó, fékezhetetlen erejű dühnek. Égész életében igyekezett elkerülni a szembenézést ezzel a hatalommal, olyan automatikus szokásokat fejlesztve ki, amelyek képessé tették, hogy épp csak súrolja ezt az oldalt. A rögzített rutincselekvésekbe vetett bizalom felszabadította a kényszer alól, hogy magába nézzen, ha döntéseket kell hoznia; a klisék mindig gyorsan jöttek az ajkára („Gyönyörű baba. Gratulálok.”), szavak helyett kísétált és várt. Mindez oda vezetett, hogy mint személyiség, ellaposodott. Ugyanakkor azonban ez volt az is, ami megmentette, ami élni hagyta. Épp csak annyira, hogy képes volt élni.

Lassan kezdek rájönni a magam elé tűzött feladat abszurdítására. Az az érzésem, hogy menni akarok valamerre, mintha tudnám, mit akarok mondani, minél messzebb jutok azonban, annál biztosabb vagyok benne, hogy a céлом felé vezető ösvény nem létezik. Minden lépéssel fel kell fedeznem az utat, ami azt jelenti, hogy soha nem lehetek biztos abban, hol vagyok. A körben járás érzése, az örökös visszacsapázásé, az egyszerre több irányban való eltérése. És még ha sikerül is elérnem némi haladást, egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy odavisz majd, amerre azt gondolom, hogy megyek. Hogy sivatagban bolyongsz, még nem jelenti azt, hogy létezik egy ígéret földje.

Mikor először elkezdtem, azt gondoltam, jön majd magától, transz-szerű áradásban. Olyan nagy szükségem volt az írásra, hogy azt gondoltam, a történet magától fog megíródni. De a szavak sokáig csak nagyon lassan jöttek. Még a legjobb napokban sem tudtam egy-két oldalnál többet írni. Úgy tűnik, sújt valami, a tudatom nem képes arra koncentrálni, amit éppen csinálok. Újra és újra figyelem az előttem lévő dologtól távolodó gondolataim nyomát. Amint kigondolok egy dolgot, az azonnal felidéz egy másikat, aztán megint egy másikat, míg a felgyülemlett részletek olyan sűrűk nem lesznek, hogy úgy érzem, megfulladok. Soha azelőtt nem voltam ennyire tudatában a

gondolkodás és az írás között húzódó szakadéknak. Az utóbbi néhány napban valójában kezdem azt érezni, hogy a történet, melyet megpróbálok elmondani, valahogy összeférhetetlen a nyelvvel, hogy amennyire ellenáll a nyelvnek, pontosan annyira jutottam közel ahhoz, hogy valami fontosat mondjak; továbbá azt, hogy ha elérkezik számomra a pillanat, hogy elmondjam az egyetlen igazán fontos dolgot (feltéve, hogy létezik), nem leszek képes majd kimondani.

Volt egy seb, és csak most jöttem rá, hogy nagyon mély. Ahelyett, hogy meggyógyított volna, ahogy elgondoltam, az írás valójában nyitva tartotta a sebet. Néha még azt is érzem, hogy a fájdalom a jobb kezembe összpontosul, mintha minden alkalommal, amikor felemelem a tollat, majd újra rányomom a papírra, a kezem szakadna szét. Ahelyett, hogy eltemették volna apámat nekem, ezek a szavak életben tartják, talán jobban, mint valaha. Nemcsak olyannak látom, amilyen volt, de olyannak is, amilyen most és amilyen majd lesz, és minden nap itt van, megszállja a gondolataimat, figyelmeztetés nélkül lopózik belém: a föld alatt, koporsójában fekvő teste még ép, a haja és a körmei továbbra is nőnek. Egy érzés: ahhoz, hogy bármit megértsek, be kell hatolnom a sötétség ezen képébe, be kell lépnem a föld abszolút sötétségébe.

Kenosha, Wisconsin, 1911 vagy 1912. Még a dátumban sem volt biztos. Egy nagy emigráns család zűrzavarában a születési adatok nem lehettek túlságosan fontosak. Ami fontos, hogy ő volt az utolsó az öt életben maradt gyermek közül - egy lány, négy fiú, nyolc év leforgása alatt megszülettek mindannyian -, és hogy az anyja, egy vékony, kegyetlen asszony, aki alig beszélt angolul, tartotta egybe a családot. Ő volt a matriarcha, az abszolút diktátor, az első mozgató, aki az univerzum közepén áll.

Apja 1919-ben halt meg, ami azt jelenti, hogy - legkorábbi gyermekéveitől eltekintve - nem volt apja. Saját gyerekkorom alatt három különböző történetet mesélt apja haláláról. Az első verzió szerint vadászbalesetben halt meg. A másodikban leesett a létráról. A harmadik szerint a világháborúban esett el. Tudtam, hogy ezeknek az ellentmondásoknak semmi értelme, feltételeztem azonban, hogy eszerint még apám sem ismeri a tényeket. Mivel túl fiatal volt, amikor történt - csupán hétéves -, úgy gondoltam, soha nem mondták el neki pontosan a történetet. Hanem aztán rájöttem, ennek sincs sok értelme. Valamelyik bátyja biztos elmondta volna.

Az unokatestvéreim azonban azt mondták, ők is különböző magyarázatokat kaptak az apjuktól.

Soha senki nem beszélt a nagyapámról. Néhány éve láttam először egy képet róla. Olyan volt, mintha a család elhatározta volna, úgy tesznek, mintha soha nem létezett volna.

A fényképek között, melyeket egy hónapja apám házában találtam, volt egy családi kép azokról a bizonyos korai kenoshai napokról. Az összes gyerek rajta van. Apám - nem több, mint egyéves - anyja ölében ül, a többi négy gyerek körülötte áll a magas, nyíratlan fűben. Mögöttük három fa látható és egy nagy faház a fák mögött. Egész kis világ bontakozik ki a képről: külön idő, külön hely, a múlt elpusztíthatatlan érzése. Amikor először láttam a fényképet, észrevettem, hogy középen eltépték, aztán ügyetlenül összeragasztották, az egyik fát a háttérben hagyva háttorzongatóan lebegni a levegőben. Feltételeztem, hogy a fénykép véletlenül szakadt el, nem gondoltam semmi többre. Amikor azonban másodszor is megnéztem, már alaposabban tanulmányoztam ezt a szakadást, és olyasmit fedeztem fel, amihez vaknak kellett lennem, hogy előzőleg nem vettem észre. Láttam egy ember ujjhegyeit, ahogy egyik nagybátyám torzójába kapaszkodnak; láttam - egész határozottan -, hogy egy másik nagybátyám nem a bátyja vállán pihenteti a kezét, ahogy először gondoltam, hanem egy széken, amely nincs ott. Aztán rájöttem, mi a furcsa ezen a képen: a nagyapám ki lett vágva róla. A kép eltorzult, mivel egy részét eltávolították. A nagyapám a felesége mellett ült egy széken, egyik fiát a térde között tartva - és most nincs ott. Csak az ujjhegyei maradtak meg - mintha egy lyukból próbálna visszakapaszkodni a képbe az idő mélyéről, mintha egy másik dimenzióba száműzték volna.

Megborzongtam ettől az egésztől.

Rupert Brooke

Fordított Szonett

Kéz reszket kéz felé; a szív s a szem
Káprázata. Túllépnek mindenem.

Ó, mámoros-boldog mézeshetek!
Gyors visszatérés, majd néhány kaland,
Június végén letelepszene
Balham-ben. Órzi pénzüket a bank
(Can. Pacs. B. Debentures.) A férj bejárt
Naponta; igazán elégedetten
Éltek; a nő meg varrogatva várt
Otthon. Aztán meghaltak mind a ketten.
Három gyerek maradt utánuk (és
Georges, aki ivott): Jane, vagy Mrs. Bell,
William, főkönyvelő, és nem kevés
Henry haszna, ki tőzsdén üzletel.

John Wain

Bocsánatkérés a szerény dicséretért

Bocsásd meg dísztelen dicséretem.
Tartózkodást kíván a tisztelet,
Leszáll a csönd, ha megfogom kezéd.

Szavam gyér, lassú: nézd el ezt nekem.
Ékesszólásra rossz e pillanat,
Leszáll a csönd, akár a bódulat.

Amit kimondok, épp hogy ismerem.
S inkább szerelmem az, ki engem ismer.
Tökéletes vagy, és ez szabadít fel.

A célja-nincs vers áll csak díszesen.
Elvetted félelmem, s vele szavam.
Bocsáss meg, hogy csak állok szóotalan.

Mit adtál, szóval nem fizethetem.

Ismeretlen költő

Estampida

I.
Kedvem soha
Dalolni a
Gyönyörűszép
Nélkül, ki a
Szerelmes szívem vigasza.
Szívem szava
Övé, s maga
E kötelék
Olyan, hogy a
Szabadság álmok távola.

II.
A szerelem törvényt szab rám, de a
Szívemnek nem lehet nyugodnia.
Önnek kellene irgalmaznia,
Mert ki szemének hisz, halál fia.

III.
Arca, haja
Oly szép, hogy a
Szívemnek ketté kell hasadnia;
Szép kék szeme, nevetős ajaka
Csók záloga.

Szóke csoda,
Essen meg a
Szíve rajtam, hisz irgalmaznia
Kell: lelkemnek nincs éje, nappala.
Kérem, adjon hát irt kínjaira!

R. S. Thomas

Gyermekek dala

Saját világban élünk,
E világ túl kicsiny,
Hogy lehajolj s belépj
Akárcsak négykézláb is
Mint felnőtt-menedékbe.

Fürkészhetsz figyelemmel
És vizsgálódó szemmel,
S szavunk kihallgatod,
Miközben mosolyogsz,
Ám a lényegre nem lelsz,
Hol játszunk, táncolunk,
S hol szunnyad még az élet
A bimbó belsejében,
A törékeny tojások
Sima héj-burkában,
Mely mellett távoli
Mennyetek csak fakó kék.

Elisabeth Jennings

Angyali üdvözet

A rá váró kint semmi sem
Enyhíti. Bár most kitörő
Sőt földöntúli örömet
Érez. Az angyal könnyeden
Emelkedik, mintha nem ő
Rémítette volna meg.

Lelki békéje visszatér,
És az, amit most megtudott
Sokkal kevésbé bántja őt.
Már szívében új szenvedély
Melyhez hasonlót nem kapott
Még férfi tőle azelőtt

Sem isten. „Pedig isten bennem
Emberként nő. De milyen hálát
Mondjak? Kinek köszönjem én?
Most egy időre el kell mennem:
Elrejtőzöm, hol senki sem lát,
S velem e gyermek, mert enyém.”

A földöntúli örömet
Most fölvaltják a földi dolgok
(Bánja is az angyalokat!):
Hisz embergyermeket szeret,
Bár méhe isten-sarjat hordoz...
S nagy üdve csak teher marad.

Képes Júlia fordításai

Apám a szégyen peremén

Fordította* : Miskolczi Lászlóné Portörő Edit

Beszűrődött még a gyerekkori álmaimba is. A félelem. A félelem, hogy leesik a tiszteletreméltóság ingatag párkányáról, a párkányról, ahol mi mindannyian ott álltunk vele. „Mi mindannyian”: akik tőle függünk - anyám, anyám szülei és én. A ház, ahol éltünk, túl nagy volt nekünk: nagyapám vette még 1922-ben, amikor úgy érezte, elég jól megy neki ahhoz, hogy visszavonuljon. Tíz év sem telt el és a tőzsdekrach elvitt mindent, amit félretett. A nagy ház egy szegletében üldögélt, a kis „napos” szobában, ahonnan az előkertet lehetett látni, a sövénykerítést és az utcát, ahol tompa egyhangúsággal morajlott a forgalom. Nagyanyám, aki az izületei miatt már görnyedten és nehezen járt, ide-oda bicegett a konyhában meg kinn a kertben, ahol borsót termesztett és csirkét nevelt. Anyámnak is volt egy kis rejtett zuga, egy fűzfavessző oldalú íróasztal, fenn az emeleten, ahol nem szerette, ha zavarták, apám pedig rendszerint valahol a városban mászkált. Magas, nyakigláb férfi volt, nem tudott egy helyben maradni. Akkor vesztette el az állását, jó minőségű angol porcelánnal ügynökösködött a New York és Washington közötti részekben, amikor én születtem. Három évbe telt - neki három, aggodalommal teli év volt, az én gyerekkori emlékezetemben csak néhány szag és ragyogó látvány -, amíg ismét sikerült munkát találnia. Tanár lett egy középiskolában. Bennem mindig is így élt: öltönyben járt, az ingében volt egy csomag cigaretta, egy nyomós ceruza és egy töltőtoll; városi notabilitás, aki fölém tornyosul. Talán ez az érzés, hogy ennyire magas, váltotta ki a félelmemet, hogy egyszer csak megbotlik és lezuhan.

Egyszer azt álmodtam, valamelyik képregény hathatott rám, amit egy újságban olvastam a gazdasági válság idején, hogy egy hordóba zárják, az arca elszürkül és a helyi hatalmasságok acsarkodása közepette letaszítják a városháza lépcsőjén. A tömeg dobálni kezdte. Én magyarázkodni akartam, hogy ne bántsák, de a torkomon akadt a szó. Manapság, amikor a hosszan elnyúló bevásárlóközpontok és városok határvonalak csupán egy-egy telekspekuláns térképén, nehéz elképzelni, mekkora erők működtek a kisvárosokban - legalábbis így látta a gyermeki szem -, a tévedhetetlenség és a kényszerítő hatalom, amelyek csak úgy sütöttek a fontos emberek humortalan ábrázatáról. Nem feltétlenül volt mindegyiknek hivatala: a város túl kicsi volt hozzá. A rendőrfőnök egyenesen vidám, mulatságosan apró termetű férfi volt, akitől még a kis elsősök sem ijedtek meg, amint megállt és leállította a forgalmat az iskolánál, hogy átmelessenek a zebrán. De bizonyos helyi kereskedők, egy-két lelkész, a temetkezési vállalkozó, akinek zöld napellenzős háza az ivóval és a vegyesbolttal átellenben uralta a legforgalmasabb kereszteződést, a patikusról és annak az iskolának a mindenkit ellenőrző igazgatójáról nem is beszélve, ahol apám tanított: ők mind a lehetséges ítélkezés és tiltás megnyúlt árnyékát vetítették ránk.

Hogy ilyen hatalma lehessen valakinek, ahhoz itt kellett születnie, legalábbis a környéken. Márpedig apám nem itt született. Akcentusa, járása kicsit más volt. Ez itt Pennsylvania volt, ahonnan ő származott, New Jersey. Anyám itt született. Talán azért ment férjhez apámhoz, mert azt remélte, így elmenekülhet. De hat évtizeddel ezelőtt a föld még nem engedte el az embert olyan könnyen, mint ma: szorosan a markában tartotta. A sors, vagy a kudarc hazahozta a szüleimet nagyapám házába, ahol csak én, a felcseperedő gyerek éreztem otthon magam.

Büszke voltam tanár apámra. Ha gyűrött volt az öltönye vagy ferdén kötötte meg a nyakkendőjét, észre sem vettem, annyira keveset tudtam a világról. Haját hátrafésülve hordta és mint a kortársai, középen elválasztva. Sietve itta meg a narancslét a konyhában (sombbrerohoz hasonlatos bordázottüveg-facsarón csavarta ki a narancsokat, utána átszűrte a levüket), bekapta a piritózt (akkoriban a kenyérpíritó egyszerű bádogdoboz volt, leginkább egy lejtős házikóhoz

* A fordítás John Updike „My Father On The Verge Of Disgrace” című novellájából készült, amely megjelent a „The New Yorker” 1997. március 10-i számában.

hasonlított, amelybe egy nyílást vágtak, s amit egy gázégőre raktak, így pirították meg a kenyeret), és elrohant - a nagy sietségben a nyakkendője is lebegett, ahogy ment -, át az udvaron, végig a lugas mellett, ahol a légyfogók voltak felállítva, el, egészen a sárga épületig - gyárkéményszerű kéménnyel és nagy foci pályákkal -, ahol tanított. Bár a városban, elrejtve a sorházak között, volt néhány gyár, kalap- és harisnyagyár, az én szemhatáromon az iskola jelentette a legimpozánsabb látványt. Számomra ez volt a világegyetem középpontja. Apám miatt felismertek, én pedig sütkéreztem ebben az ismertségben. Kollégái rám mosolyogtak az utcán; úgy tűnt, más felnőttek is ismernek és valamiféle ironikus türelemmel vesznek körül. Nem volt ivós, a kényes gyomra nem is bírta volna, de olyan szeszélyes, társaságkedvelő szokásai voltak, mintha az lett volna. Igényelte az emberek társaságát, és úgy hitt a bölcsességükben és a nagylelkűségükben, mint senki más a családban: négy remete és egy társasági ember. Anyámhoz hasonlóan, bennem is korán kialakult az a képesség, hogy elszórakoztassam magam, akár csak egy darab papírral és a rajta levő képekkel. Amikor az iskola magába szippantott - az elemi iskola a fő utcán, a város másik végén volt -, az osztálytársaimmal kissé félénk voltam.

Apám „fiatal Amerikának” nevezett, mintha magabiztosabb lettem volna, mint amilyen valójában voltam. Egy saját készítésű bottal taszigáltam végig a városon úgy, hogy a bot kampós vége belekapaszkodott a piros kiskocsimba, s nekem nem is kellett mást csinálnom, csak benne ülni és kormányozni. Utánam már nem lett több gyereke a szüleimnek. A hálószobám egy keskeny hátsó szoba volt: egy könyvespolc és néhány bekeretezett gyerekvers Vernon Grant-illusztrációkkal. A hátsó kertre nézett, közvetlenül a szüleim hálószobája mellett. Hallottam esténként, hogy beszélgetnek, és még akkor is, amikor a szavakat nem tudtam tisztán kivenni, a boldogtalanság és az érthetetlen izzó feszültségek sziszegése átjött a falakon. „Az az átkozott fajzat?” - mondta apám valakiről, akinek nem értettem a nevét. - „El akar kapni?” Vajon ki lehet ez az ellenség? Anyám magasabb, dallamosabb hangján, megpróbálta csitítani apámat. Engem elringatott az álom, körülvettek a játékaim és a Kis Nagy Könyveim, halomban álltak az iskolai papírra készített rajzaim, a Vernon Grant-figurák a könyvespolcom fölötti részt uralták - vidám, hosszú orrú angyalok gyülekezete, akik cipőben laktak és legurultak a hegyről. Úgy éreztem, a papír megvéd. Néha veszekedés hallatszott a szüleim szobájából: lány hangú anyám elfojtott zokogása, apám vibráló morgása. Olyan volt, mint a vihar: fél óráig rázkódott és döngött tőle a ház, utána eltűnt a keleti égbolton.

A bajok egyik oka, ahogy visszaemlékszem, egy Otto Werner nevű férfi volt. Otto nem tudta kiejteni a „w”-t, „v”-nek ejtette. A pennsylvaniai németek között ő volt a legnémetebb: hitlerbajuszt viselt, szeme rosszindulatúan villant, merev tartással, szögletesen járt. Ő is tanár volt, de nem a városban. Hétféteken és nyaranta apám és ő másfél órát utaztak Philadelphiába, hogy megszerezzék a krediteket a diplomájukhoz. Egy ilyen diploma azt jelentette, hogy néhány nagyon hiányzó dollárral több lehetett apám fizetése.

Az első, Ottohoz fűződő botrányt az okozta, hogy a Pennsylvania Egyetem egyik épületének lépcsőjén állva azt kiabálta: „Heil Hitler?”. Amerika ekkor még nem lépett be a háborúba, az itteni Brewerben nyíltan ülésezett egy németbarát Bund, ennek ellenére veszélyes volt ilyesmit csinálni, és külön dolog is. Apám elismerte, hogy Otto „szabad szellem”. Neki azonban volt autója, nekünk nem. Illetve egyszer volt - egy zöld A Model rémlik fel legkorábbi emlékeim közül -, de valamikor a harmincas évek táján eltűnt. Egy olyan sűrű kisvárosban, ahol húsz perc alatt mindenhová el lehet jutni, amit behálózhatnak a troli-és vasúti sínek, ez a hiány nem volt fájdalmasan éles. Amikor a háború elért bennünket, még azok sem tudták használni az autójukat, akiknek volt.

Még a „Heil Hitler”-nél is nagyobb botrány volt a gimnazista lány esete. Apám vitt el neki néhány rövid üzenetet Ottótól. Mint később kiderült, a rövid üzenetek szerelmes levélkéek voltak. Apám tehát bűnsegédi bűnrészes lett egy kiskorú megrontásában. A lány szüleit és az iskolatanács tagjait értesítették a dologról. Ahogy hallottam, apámat nemcsak hogy elbocsáthatták, hanem akár börtönbe is csukhatták volna a botrányban játszott szerepéért. Este az ágyamból hallottam, hogy a szüleim beszélgetnek, szaggatottan, pattogó hangon, olyan volt, mint amikor a zsír serceg a serpenyőben. Éreztem, hogy izzik a levegő, hogy apám vonaglik kínjában és hogy a többi felnőtt is lélegzetvisszafojtva jár a házban. Voltak szerelmi légyottok és apám hurcolásza a levélkéket,

amelyekben megszervezték őket? Ez annyira rá vallott volna: állandóan kéretlenül szíveskedett? Egyszer zuhogó hóesésben indult el, hogy bocsánatot kérjen egy fiútól, akit tanított, azért, mert türelmetlen volt vagy gúnyolódott vele. „Gyűlölöm, ha valaki ilyen” - mondta. - Itt már mindenki ilyen. De aki kapja, annak pokolian fáj? Szegény kölyök! Azt hittem, azért büdösített be, hogy engem idegesítsen. De ha higgadtan belegondolok, be kell látnom, hogy egyszerűen csak buta.” Apám kémiát tanított, ami számtalan lehetőséget kínált arra, hogy valami kiömöljék, eltörjön, felrobbanjon és bűzölögjön.

A lánnyal kapcsolatos botrány valahogy elült. Talán kiderült, hogy azok az üzenetek, amiket apám hurcolászott, ártalmatlanok. Talán sikerült meggyőzni az igazgatót, meg az iskolatanácsot arról, hogy legalábbis ő ártatlan. Volt románc, az biztos, mert egy-két év múlva, miután leérettségizett, a lány feleségül ment Ottóhoz. délnyugatra költöztek, de néha eljöttek meglátogatni a szüleimet. Amikor anyám megözvegyült és már egyedül élt a farmon, úgy tíz mérföldnyire a várostól, a látogatás Ottóék szokásos, minden évi keleti zarándoklatának része lett. Bár húsz évvel fiatalabb volt anyámnál, Wernerné hamar elhízott, a haja is megöszült, úgyhogy a korkülönbség egyre kevésbé volt észrevehető. Vettek egy Winnebagot, mindig azzal jöttek: megálltak a csúrnél, Otto átsántikált az udvaron és vidáman üdvözölte anyámat; az a régi villanás még mindig ott volt a szemében. Anyám is felvidámult, úgy tűnt, elfelejtette mindazt a sok bajt, amit Otto hozott egykor a fejünkre. Nagy igyekezetemben, hogy felidézzem, mekkora ijedelmet okozott, hogy izzott miatta a levegő a régi házban, elfeledkeztem a legérdekesebből vele kapcsolatban, hogy tudniillik féllábú volt. Drapp színű mülába szögletessé tette a járását, úgy ment, olyan éles nekilódulással, mintha valamit lökdösne jobb csipőjével. Amikor ez eszembe jut, nem tűnik olyan veszélyesnek. Hogyan is lehetne megbüntetni egy féllábút azért, mert azt kiabálja, hogy „Heil Hitler!”, vagy mert szerelmes lesz egy másik iskolába járó kamaszlányba?

Akkoriban egy ötcentesből, meg egy negyeddollárosból sok mindenre futotta. Egy hamburger tíz cent volt; ennyibe került egy mozijegy is mindaddig, amíg a hadi adó miatt tizenegy nem lett. A háború utolsó évében, egy hónappal az európai győzelem napja előtt, és azelőtt, hogy Hitler eltűnt volna földalatti bunkeréből, lettem tizenhárom éves, és az öreg Naftzinger néni a pénztárban erre valahogy rájött. A felnőtt jegy huszonzét cent volt: ezután nem tudtam kétszer is elmenni egy héten a moziba. Nagyapám háztartása egyszerűen működött: apám kéthetente hazahozta a fizetését egy barna borítékban, a pénzt belezúdították egy kis piros-fehér receptes dobozba, ami ott állt a jégszekrény tetején. Akinek pénzre volt szüksége, kihalászta a dobozból. Én minden ebédnél kaptam hat centet egy összegben, egy ötcentest és még külön egy egycentest, amiből, visszafelé az iskolába, egy Tastykake-et vettem. A készleteket nagyapám vette Tyse Segnernél, néhány háznyira tőlünk. Tyse, aki a feleségével a hátsó szobákban és az emeleten lakott, a nagyapám generációjához tartozott. Elég mogorva, gondoltam, ahhoz képest, hogy ott az a sok cukor a polcon és bármikor vehet belőlük. A friss húst és a zöldségfélét rendszerint anyám vette Bud Hoffertnél, két tömbnyire tőlünk, a jéggyáron túl, feljebb a Second Streeten. Bud keret nélküli szemüveget hordott és mindig véres volt a köténye. A főzés a nagyanyám dolga volt, ő sohasem járt vásárolni, ahogy apám se. Ahogy mondogatta, ő csak a „rávalót” hozta haza. A kis receptes bádogdoboz sohasem ürült ki igazán. Sohasem kellett lemondanom az ebéd utáni Tastykake-emről. Egy kenyhaszékot toltam a jégszekrényhez, arra álltam rá, így halásztam ki az öt- meg az egycentest a dobozból az össze-vissza dobált, összehajtogatott papírdollárosok és a szétszórt negyeddollárosok alól. Amikor már kezdett látszani a bádogdoboz alja, valahogy mindig felbukkant benne néhány fém- és papírpénz, amivel kihúztuk a következő fizetésig; lassan derengeni kezdett, hogy ezt a pénzt apám az iskola sportköri bevételéből vette kölcsön.

Rábízták a pénzt: ez volt az ő tanításon kívüli feladata. A focimeccseken a kötelek közötti szabad területen üldögélt, ott árusította a jegyeket. A visszajárót egy lapos zöld dobozból vette elő, amelynek kis fülkéi homorúak voltak, így ujjal ki lehetett belőlük halászni az aprópénzt. A kosármérkőzéseken egy kis asztalnál ült a dobozzal az iskola hatalmas bejárati kapujában, szemben az üvegszekrényvel, ahol az ezüst serlegeket tartották és a mindent látó igazgató irodájával. A zöld dobozt esténként többször is hazahozta, hogy a pénz biztonságban legyen. A jegyek elbűvöltek: hatalmas gurigák voltak, olyan szélesek, mint a tányérok, csak vastagabbak.

Kék volt a felnőtt jegy, narancssárga a gyerekeké, és minden jegy meg volt számozva. Mindegyik valamiféle pénznek számított. Mindegyik vékony, szoros gurigába hajtott, négyszögletes kartonlap, a megfelelő időben, egy-egy sporteseményen pénzzé változott. Az időt, a pénzt és a kartonpapírt az emberek vágya, hogy valamit megnézzenek, varázslatosan egygé fonta. Apám a kedd és péntek esti kosárlabda meccsek nézőközönségéből, és a tömegből, ami szombat délutánonként a város utcáiról a focipályára özönlött, dollárt varázsolt. (A kötelek alatt könnyű volt besurranni, ám sok felnőtt nem vette a fáradságot és ünnepélyes arccal fizetett.) A több százig számozott jegyek semmit sem értek mindaddig, amíg apám le nem ült a kis asztal mellé. Mindig visszatette a sportkörü bevételekből kölcsön vett pénzt, amikor megkapta a fizetését. Anyámnak, akinek a riadalma átragadt rám is, legalábbis ezt mondta.

Beszélgetéseik emléke, a feszültség, odatapasztotta az arcomat a fából készült jégsekrény erezetéhez; ehhez a cinkkel szegett szekrényhez, amelynek méltósága uralta a konyhát, amint nap nap után fenségesen egymás után nyelte el azokat a hatalmas jégtömböket, amiket egy szalmával bélelt teherautón szállítottak ki, és hatalmas fogóval hurcolt be a házba egy jókedvű férfi, akin, hogy védje a hátát a nedves hidegtől, bőrkötény volt. Az arcomon éreztem a hideget a cinken és a fa erezetén át, amint a szüleim arca ide-oda cikázott felettem, és ahogy a hangjuk a fülemhez tapadt.

- Ez sikkasztás! - mondta anyám. A szót én csak a rádióból ismertem. - Kinek lesz az jó, ha leültetnek?

- Visszateszem a pénzt az utolsó fillérig? Az utolsó fillérig, amint megkapom a fizetésem?

- És mi van, ha Danny Haas egyik héten úgy dönt, hogy ne hétfőn, hanem már pénteken számolj el a bevétellel? Nem tudnál.

Tudtam, hogy Danny Haas felsős matematikát tanít és az iskolai atlétikát vezeti; alacsony ember volt, szivarozott és széles csíkos öltönyben járt. Ő volt a város egyik megfellebbezhetetlen tekintélye. Amikor apám és ő egymás mellé álltak, olyanok voltak, mint egy bohócpáros: a nagy meg a kicsi. Én azonban tisztán tudtam, kié a hatalom és a dicsőség, kinek vannak összeköttetései, ki az aki lesújt.

- Nem dönt úgy, Lucy - mondta apám. Amikor így szólította anyámat, ez annak a jele volt, be akarja fejezni a beszélgetést. - Danny olyan, mint a többi holland: a szokás rabja. Különben is, nem a Carnegie-Mellon vagyonról van szó, bagóról vitatkozunk.

Tényleg, miről is? Egy tízdolláros akkoriban egész vagyonnak tűnt; húszast sohasem láttam, még akkor sem, amikor a receptes doboz igazán tele volt.

- Senki sem fogja bagónak gondolni, amikor kiderül, hogy hiányzik.

Apám nagyon mérges lett.

- Mit tegyek, Lucy? Olyan nyomorultak vagyunk egyébként is, mint egy kivert kutya?

Ezt a kifejezést, a „kivert kutya”-t, még a másik életéből hozhatta, amikor még egy másik államban élt és kisfiú volt, mint én. Egyre csak mondta, szabad folyást engedve sérelmének, amit ritkán tett az én jelenlétemben.

- Itt ez a nagy ház. Fűteni kell. És nem járhatunk pucéran? A gyerek is nő. A barna öltönyöm már kopottas. Anyus megcsinálja, amit tud a kertben, de öt száját kell etetni?

„Anyus”-nak hívta nagyanyámat, s úgy éreztem, őt nem sorolja a terhek közé. Amit anyám csinált a fűzfafonatú íróasztalnál, nem hozott pénzt. Nagyapám büszkeségből túl nagy házat vett, én pedig... én pedig még csak ki sem dugtam az orromat, hogy lapátoljam a havat a szomszédok helyett, mert annyira érzékeny voltam a hidegre. Apám kezdte belelovallni magát.

- Add csak össze? Ötöt? Nihil ex nihilo, ahogy valamikor apám mondta.

Apám apja meghalt még a születésem előtt.

- A semmi semmi marad - fordította a latin mondatot. - Az életben nincs ingyen ebéd!

Anyám halkán megjegyezte, „Takarékoskodjunk!” (ezt a szót csak a rádióból ismertem), de még én is éreztem, hogy reménytelen. Hogyan is lennék meg a Tastykake-m nélkül, amikor az osztályban senki sem volt ennyire szegény? Apámnak továbbra is lopnia kellett az iskolától; egyszer ügyis letaszítják majd abban a hordóban a városháza lépcsőjén.

A háború alatt kicsit könnyebb lett az élet. Kevés volt a férfi. Apám olyan munkát kapott nyáron, amit a sérve mellett is el tudott végezni: munkafelügyelő lett a vasútnál. A sínek állandóan

zűmmögtek, karban kellett tartani őket. A történelemtankönyvekben ez a háborús időszak rövidnek látszik: kevesebb mint négy év, Pearl Harbour-tól Japán kapitulációjáig. Én azonban úgy éreztem, sose lesz vége, miközben lassan átarszolgattam az általános iskola felsőbb osztályain. Lehetetlennek tűnt egy háború nélküli világ, ahol nincsenek szalagcímek, élelmiszerjegyek és konzervhegyek, nincs Bing Crosby és Dorothy Lamour, amint éppen háborús kötvényeket árulnak egy nagygyűlésen. Alsós gimnazista lettem; abba a nagy, sárga téglás épületbe kerültem, ahol apám is tanított.

Még nem tanultam kémiát, de nem lehetett nem észrevenni apámat, annyira magas volt és olyan hosszú léptekkel járt a folyosókon. Aggodalmam, hogy tönkre tehetik, nem múlt el attól, hogy nap mint nap ugyanazok a fényesre vikszolt öltözöszekrényekkel szegélyezett falak vettek körül mindkettőnket, és hogy, úgymond, az ő felségterületén voltam. A körülötte lévő veszedelmeket valóságosabbnak láttam. Mi, iskolások könnyörtelen, trappoló dübörgéssel töltöttük meg a folyosókat. Apám közismerten nem tudott fegyelmelni: nem volt eléggé német, és nem sok örömet talált a csendben és a rendben. Égész órák mentek veszendőbe, tudtam meg, ahogy a szóbeszéd eljutott hozzám a felsőbb évfolyamosoktól, azzal, hogy hosszú monológokban megpróbálta átadni azokat a tanulságokat, amelyekkel neki szolgált az élet: „A semmi semmi marad”, „Az életben nincs ingyen ebéd?”. Ezeket az igazságokat jól illusztrálták a kémiai folyamatok, így talán apám nem is tért el annyira a tárgytól, mint amennyire a tanítványai képzelték. Sportot űztek abból, hogy apámat „beindítsák”, amivel azután aznapra megmenekültek minden órai munkától. Apám váratlanul feldobta a táblatörlőt a plafonra, egy kisfiú ügyességével elkapta, és így szólt: „Ami felmegy, annak le is kell jönni”. Amint a pillanatnyi csöndből a gyerekek felocsúdtak, így folytatta: „Most fenn vagytok a Bolondok hegyén, de majd lejöttök a másik oldalon”. Nem titkolta előttünk, mennyire érdeklik a rendetlenség termékeny lehetőségei; végül is, sok nagyszerű kémiai felfedezés véletlenül született. Nagyon szerette a kémiát.

„A víz egyetemes oldószer”, mondogatta gyakran, mintha ez valódi vigaszt jelentene, ugyanúgy, mint az, hogy „Ez is elmúlik egyszer”. Ki a megmondhatója annak, hogy amit meg akart értetni, nem hatolt-e át a felforduláson, az egymásnak küldözgetett üzenetek, az osztály bohócának elszuttogott beszólásai és a hátsó padokban zajló verekedések közepette?

Apám volt a tantestület bohóca - nagyon rosszul éreztem magam ettől. Az iskolagyűléseken tett megjegyzéseiért a gyerekek állandóan kinevették. Tavasszal, az iskolagyűlés évenkénti tanári előadásán, apám egyszer fellépett egy, számomra döbbenetes, Pyramus-Thisbe jelenetben a „Szentivánéji álomból”. Apám, a csiricsáré dirndlibe bújt Thisbe, kirúszozva, vörösseszőke, varkocsba font parókában, egy kis szobalétrán mászott fel, hogy elérje a rést a falban. A falat a köpcös fociedző, Tank Geiger alakította: focisapka volt rajta és egy lepedő, amire a falat festették.

Az otthoni fesztelenségben megfigyelhettem, hogy apám lába, más férfiakéhoz képest, gyakorlatilag szőrtelen. Ez különösen ott látszott jobban, ahol a zoknija már kikopott. És akkor ott, abban a pillanatban, ahogy mindenki számára láthatóan, csupasz, szőrtelen lábával mászott fölfelé a létrán, miközben a társaim körülöttem hahotáztak minden óvatoskodó lépésénél, úgy gondoltam, elérkezett az a pillanat, amikor megbillen és lezuhan. Geiger, karmagasságban hüvelyk- és mutatóujjával rést formált a falon; a fal túloldalán az alacsony Haas egy létrafokkal magasabbra mászott, mint apám, hogy a két arc elérhesse egymást: „Ó, hát adj egy csókot ezen a rossz falon?”, szavalta. Előttük Geiger utálkozva fintorgott, a terem pedig rázkódott a nevetéstől. Apám magas Thisbe-hangon válaszolt: „De nem éri ajkad, csak a meszet nyalom”, közben az arca és a Haasé lassan összeért a harmadik tanár ujjain keresztül. A hitetlenkedő jókedv visító kacagásában lángolt az arcom a szégyentől. Hát ez katasztrófális, gondoltam. Ez minden álmomnál rosszabb!

De másnap apám magasra szegzett fejjel, nagy, ruganyos léptekkel rótt a folyosókat megszokott, fényesre kopott öltönyében, haja is középen elválasztva, mint rendesen - az élet ment tovább. „Az égés”, így szólt egy másik kémiai jelmondat, „nem pusztít el semmit. Csak átrendezi a molekulákat”.

A háború végén abból a házból, ami túl nagy volt nekünk, átköltöztünk egy kis tanyára tíz mérfölddel messzebb. Anyám így gondolta a takarékoskodást. A régi kisvárosi bizonyosságokat,

amelyek között felnőttem, hirtelen magunk mögött hagytuk. Nem volt többé jégszekerény, kenyérpíró, bekeretezett Vernon Grant-gyerekvers az ágyam fölött, nem lehetett csak úgy átszaladni a kerten át az iskolába. Apámnak és nekem minden nap száműzetés volt: kocsiba szálltunk (szereznünk kellett egyet), amikor a fagy még le sem olvadt a szélvédőről, majd vissza, sok-sok estén, szürkület után. Csak a mi fényszórónk világította meg a hepehupás földutat hazafelé. Apám továbbra is árulta a jegyeket a kosármecceken. Ehhez még hozzájött, újabb tanításon kívüli feladatként, az úszóedzősködés az iskolai csapatnál, ami azt jelentette, nem lévén uszoda az iskolában, hogy a Keresztény Ifjak Egyesületénél edzettek Brewer lepusztult, fenyegető belvárosában. A tízéves autó, amit megvettünk, bőven részeltetett bennünket kalandokban: a gumi defektes lett, a tengely eltört, hólánccal küszködtünk egy hegylábnál szakadó hóesésben. Néha sikerült hazajutnunk, gyalogoltunk és kocsival elvitettük magunkat valahová, ahol fedél volt a fejünk fölött: egy tanárkollégához vagy egy „bolhafészek”-be, ahogy apám tréfásan nevezte a szállodákat. Azokban az években, amikor együtt ingáztunk, valahogy összekovácsolódtunk: együtt álltuk ki a veszedelmeket, együtt szenvedtünk a csapások peremén. Szörnyű volt, s valahogy mégis hiteles, ahogy ott ragadtunk egy lerobbant kocsiban, volt vagy négy dollárunk, mindez még persze a pénzkidó automaták előtti időkben. A szálloda már maga volt a boldogság: fityiszt mutattunk az alapigazságoknak, mi voltunk a példa a túlélésre - legalábbis miután apám sikeresen kikönyörögte a szállodástól, hadd hívhassa fel Danny Haast, hogy kezeskedjék értünk. Megalázó volt látni alázatoskodását, de tizennégy-tizenöt éves lévén, ki voltam szolgáltatva neki, ő pedig a világ kényének-kedvének. Végignézttem, ahogy visszautasítják és félreértik. Szája szegletében nyálas hab gyűlt össze nagy igyekezetében, hogy elmondjon valamit. Tehetetlen tanú voltam: félig elvakított a türelmetlenség, és az, ami ma már valami homályos szeretetnek tűnik, az iránta érzett sajnálat, ami úgy buggyant ki belőlem, mint valami kifakadt kelés az arcomon.

Lassanként ráéreztem, élvezni, hogy emberek között lehet, még a neki kellemetlen helyzetekben is. „Csak kíváncsi voltam, mit fog mondani”, magyarázta valami felesleges huzakodás után, mondjuk, egy rendőrrel, aki a tanácsi garázzsal volt megbízva, ahová a lerobbant kocsinkat vontatták, mivel a peronon, a rakodási területen parkoltunk. Nem akarta megérteni, mi a különbség apám jó szándéka és az autó lepusztultsága között. „A legeslegkisebb városokban kötöttem ki”, mesélte azokról az időről, amikor még porcelánnal kereskedett. „New Yorktól északra, Nyugat-Virginiában vagy bárhol, az ember leszállt a vonatról, fogta a bőröndöt, amiben a minták voltak, bement egy boltba, ahol porcelánt látott, és megpróbálta rábeszélni őket, vegyék azt, amit ő árul, ami persze drágább volt, mint az övék. Az ember sohasem tudhatta előre, mi fog történni. Ezek az isten háta mögötti helyeken egyesek a legváratlanabb rendelésekkel álltak elő - toronyóra kellett volna nekik láncostól. Ez persze még a nagy válság előtt volt. Huszonkilencben ütött be, de volt még egy kis haladék, mielőtt a legrosszabb bekövetkezett. És akkor születél te. A fiatal Amerika. Anyádat és engem egy kicsit fejbe vágott; nem tudtuk elképzelni, hogy egyszer mi is szülők leszünk. Nem tudom, miért, hiszen ez a dolgok rendje. Az emberiség legfőbb elfoglaltsága, hogy gyereket csinál. Amikor ott állok az iskolában és a periódusos rendszert akarom a fejükbe verni, néha arra gondolok: »Szegény ördögök? Ezek is csak gyereket akarnak csinálni«”.

Saját, bontakozóban lévő gyerekgyártó vágyam először abban nyilvánult meg, hogy cigarettázni kezdtem. A negyvenes évek végén egy középiskolában az ember nem boldogulhatott, ha nem dohányzott. A breweri vasútállomáson vettem egy doboz cigarettát, Old Goldsot, már csak a rajta lévő aranypénz képéből gondoltam, míg apám az úszócsapatot edzette. Bár az első „slukknál”, ahogy ő nevezte, majd megfulladtam, csak nem hagytam abba. Egész vándoréletem, apám életének holdja, rengeteg ellőtyögni való időt hagyott, amit különböző éttermek bokszaiban töltöttem. Egy téli reggelen, az autóban, útban az iskolába, megkérdeztem, rágyújthatok-e. Apám, orvosi tanácsra, akkorra már leszokott. De nem mondott nemet, és több mint harminc évvel azután, hogy én is abbahagytam, még mindig emlékszem azokra a maró, émelyítő „slukkokra”, amelyek összekeveredtek a fűtés első, jótékony kipőfögéseivel, miközben a kis recsegő rádióból egyveleg szólt. Hallgatólagos beleegyezését, a tanár engedékenységét, tudtuk mindketten, szégyellnivalónak tekintették volna mások. De számomra éppen ez az út vezetett az emberré váláshoz, és az emberi élet része, hogy a szégyen szakadékának peremén vagyunk.

Ma már megértem, hogy a költözés kiszabadított a kisváros fogságából és a tévedhetetlen farizeusok közül. Nekünk jutott a bevásárlás. Apám szívesen járt egy kis út menti fűszerüzletbe, amelyről azt pusmogták, hogy egy régi breweri gengszteré. Akárcsak apám, Arty Callahan is magas, búskomor és egy kicsit süket volt; felesége kövér, viccelődő; a fáma szerint neki sem volt teljesen feltalan a múltja. Apám szerette őket, és szerette ezt a tizenöt perces késlekedést, amit a vásárlás jelentett hazafelé. Úgy éreztem, Callahan és a felesége úgy bánnak apámmal, ahogy kell: nem mulattak rajta és nem is vették komolyan. Mindhárman szabad szellemek voltak és megértették egymást. Mialatt apám velük beszélgetett, előadta, kissé stilizált mozdulatokkal és fordulatokkal, hogyan érzékelt a napi veszedelmeket, én egy kis műanyag borítású asztalnál ültem egy újságtartó mellett, az Esquire-t lapozgattam és a Varga-lányokat keresgéltem benne. Lopva rápillantottam Arty Callahanre - profilja annyira semmitmondóan feszült rá arra a borzalmas műfogsorára -, és eltűnődtem, hány embert ölhetett meg. Egyetlen „gengszteres” tette az volt, hogy adott tíz dollárt, óriási összeget egy órai munkáért, amiért szombatonként algebrából segített a fiának, amikor már elég idős voltam ahhoz, hogy autót vezessek.

Eladtuk az autót és vettünk helyette egy valamivel fiatalabbat és megbízhatóbbat, bár még ez is háború előtti modell volt. Mire egyetemre kerültem, már nem féltem - és nem is álmodtam róla -, hogy apámat megmarcangolja a társadalom. Akkor már ötvenéves volt, s ez már tiszteletre méltó kor. Ahogy öt éven keresztül vele éltem az életét, láttam, csak flörtöl a szégyennel. Nem volt az veszedelmes odaadás. Csak a halál taszíthatta le, de még az sem túlságosan messzire, legalábbis az én emlékezetemben nem.

Bertrand Poirot-Delpech

Évforduló*

Fordította: Takács M. József

Nem mondanak ám el nekünk mindent. Egy, több évtizeden át kómában fekvő ötvenéves férfi nemrégiben magához tért. 1968-ban, egy rendőrtámadás során veszítette el az eszméletét, a férfira valahol a Sorbonne és az Odéon között találtak rá a mentősök. Eszmélésekor azt kiabálta: „CRS - SS!” (CRS: speciálisan kiképzett és felszerelt francia rohamrendőrség - a fordító jegyzete.) A pszichiáterek egy hajdani lázadót kértek meg arra, hogy segítsen a csodával határos módon életre kelt férfinak abban, hogy megbarátkozzon a jelenkorral, miután átaludt egy egész történelmi korszakot.

- Már nem kiabálunk ilyeneket, hogy „CRS - SS” - szögezte le rögtön a hajdani lázadó. - Ez egyébként is túlzás volt, ne is foglalkozzunk vele.

- Miért, a rendőrség már nem a burzsoá erőszak szolgálatában álló szervezet?

- Nincs már burzsoázia - mondja a hajdani lázadó. - Demokrácia van, s ezért az egész Föld irigyel minket.

- És a munkásosztály? - kérdezte az életre kelt.

A hajdani lázadónak meg kellett fontolnia a választ, mert mindenképpen el akarta kerülni annak a veszélyét, hogy a beteg állapotában hirtelen visszaesés következzen be.

- Nincs már munkásosztály - mondta végül. - Sem párt, amiben testet ölhetne, sem szakszervezet, hogy megvédje.

- Mi, balosok tehát győztünk? - kérdezi a feltámadott.

- Azt majd a jövő mondja meg - felelte óvatosan a hajdani lázadó. - A világproletariátus sem létezik immár, és a szocializmus hazája sem. A Szovjetunió széthullott, csakúgy mint a szatellit-

* A '68-as párizsi diákmozgalmak 30. évfordulójának tiszteletére.

államai.

- Hurrá! - kiáltott fel a lábadozó. - Ki van most ott hatalmon? A munkások és egyetemisták közössége?

- Minduntalan fellobbanó etnikai háborúkkal és nyugati típusú választásokkal keresik a kibontakozás útját.

- Választásokkal? Hát már elfelejtették: „Választás – becsapás?”?

- Minden nép ezt akarja.

- És Franciaországban?

A hajdani lázadó óvatosan válaszolt, nehogy hátráltassa a lábadozó gyógyulását.

- Az egyetemisták májusa után, amit a Történelem ítélőszéke hamarosan „emlékezetesen nagy részegség”-nek nyilvánított, a következők történtek: de Gaulle Badenben, aztán az emberek a Champs-Élysées-en és a választásokon is Rendet követeltek, jött a pompidou-i prosperitás, az elhalkuló Marseillaise, a terhesség-megszakítás engedélyezése, a baloldal hatalomra jutása, a Zene Ünnepe, aztán 1983-ban a visszatérés a felelősségteljes pragmatizmushoz, a nemzetközi nyomás, az Öböl-háború, a Keleti Blokk felbomlása, a jobboldal visszatérése a hatalomba, a tétován formálódó Európa, az AIDS, a kábítószer, a munkanélküliség, a deficit, a válság...

- Mit gondolnak erről forradalmár barátaink? - kérdezte az életre kelt.

- Ez a fajta már kihalt. Az egykori forradalmárok most mind a sajtó, a mozi, a reklám és az üzlet világában hasznosítják az emberek manipulálása terén szerzett tapasztalataikat.

A lábadozó idegesen gesztikulált. Csak nem fogja visszalökni őt a felejtés újabb hosszú álmába ez a sok kiábrándító hír?

- Ha mindez így van, akkor ki fogja megváltoztatni a világot?

A hajdani lázadó habozott:

- Hm... Talán az a néhány emberbarát.

- Ember.. micsoda?

- Cserkészek, akik még hisznek abban, hogy egy gyereket megmenteni az éhhaláltól, az már valami.

A feltámadott megpróbált felkelni az ágyból:

- Az emberek elfelejtették, hogy minden politika, és hogy mindez a kapitalizmus bűne?

A hajdani lázadó az alkalmat kihasználva felrázta a beteg párnáit, mire az ernyedten visszahanyatlott az ágyba.

- Nem felejtették el teljesen, de ez ma már nem divatos gondolat. Az igazságok ideje lejárt. Az egész bolygó átlényegül a Szent Piacca. Egyébként pedig az emberbarát) eszmék is veszítettek varázsukból.

Az életre kelt tekintetét az infúziós palackra szegezte, amelyben az idő múlását a megjelenő buborékok jelezték.

- Mi marad nekünk? Az emberiség sohasem tudott jövő nélkül élni? Milyen tervünk lehet még? Mit lehet még kitalálni?

A hajdani lázadó úgy vélte, jobb, ha az egyre ingerültebbé váló beteggel minél előbb eljut a kegyetlen leltár végére:

- Nincsenek már múltmagyarázatok, és nincsenek jövőelméletek sem. Mondjuk, ez nem is baj, mindazon rémségek után, amelyek az egyikből, illetve a másiktól következtek.

- És mi van helyettük? - kérdezte szinte könyörögve a beteg.

- Semmi, mint azelőtt: a privatizált bankok szakértői, akik megpróbálják késleltetni a rendszer világméretű összeomlását. Az Ember csak nyerhet majd ezen, visszanyeri felelősségérzetét, ismét megérzi a tragédia fenségét?

A feltámadott kitépte karjából az infúzió tűjét, és megszorította a hajdani lázadó kezét.

- Én azt hittem, hogy az emberi fejlődés lehetetlenségének tragédiája csak a burzsoá ideológia trükkje, hogy könnyebben megtarthassa a hatalmát!

A hajdani lázadó széttárta a karját:

- A bankárok lelkivilágának diszkrét eszközökkel történő nemesítése megkerülhetetlen törvénnyé vált. Egészen addig, amíg nem találunk helyette valami mást, lehetőleg olyat, aminek a megvalósításához meglesznek az eszközeink is.

- En keresni fogom - mondta az életre kelt -, és álomba zuhant. De igazán.

Guy Goffette

Takatam Blues

Francine Montplaisirnek

Fordította: Takács M. József

Fekete harisnya feszül a lábán. Fekete harisnyába bújtatott lábait feszesen összezárja. Velem szemben ül az üres fülkében, széles terpeszbe nyitott combjaim között nyúlnak előre illedelmesen összezárt lábai - illedelmesen ül, mint egy jól nevelt iskolás lány.

Mindkét kezét illedelmesen iskolakék szoknyájára szorítja, a gondosan combjaira simított szoknyán nyugtatja mindkét kezét, egymás mellett, a gondosan eligazított kék szoknyára feszíti hosszú, puha, enyhén szétnyíló ujjait.

A rohanó tájat nézi az ablakon át, a zöld mezőket, a sárga mezőket, a házakat és a fákat a mezőkön, a kerítéseket, a fekete-fehér teheneket, a barna lovakat, a kék eget és a felhőket, a rézsűket, a bokrokat, a zöld-sárga mezőket, a palatetőket és a cseréptetőket. Nézi a rohanó tájat az ablakon át, illedelmesen, egyenesen ülve, mindkét kezét intézeti-növendék-szoknyáján tartva, s illedelmes üdögélésének a vonat ringató takatamja ad ritmust. Az ablak felé fordított fejjel nézi az ég változatlan kékjében sorjázó felhők alatt rohanó tájat. Valósággal issza a tovasuhanó képeket - keze, lába nem moccan. Az ablakon át magába issza, egész testével issza az utazás gyönyörét - nem támaszkodik sem a hátával, sem a könyökével vagy a kezével, még a térdét sem hajlítja be. Beissza mindazt, amit lát és csak ül, illedelmesen ül, feszesen összeszorított térdekkel - széles terpeszbe nyitott combjaim között.

Gömbölyű térdén, a vonat ringató takatamjától remegő, egymáshoz szorított térdkalácsokon szinte pattanásig feszülnek fekete harisnyájának vékony szálai.

Az egyhangú tájat nézi az ablakon át. Látom puha nyakát, az inakat a nyakán, és fekete hajzuhataga alatt látom sápadt, egyre jobban elfehérülő tarkójának egy részét.

Gallér nélküli pulóvert visel, finom, szürke, testének vonalait hangsúlyozó gyapjúpulóvert. Mellei mindig megrezdülnek, amikor a vonat váltón halad át. Ezek a mellek bársonyosak, nehezek, erősek. A gyapjú sejteni engedi vendégmarasztaló kontúrjaikat. Rabul ejtő mellek ezek, minden egyes napon csapdát állító, elidőzésre csábító, édes halállal kecsegtető mellek. A gyapjún átderengő két sötét folt: meglesett leselkedő szemek. Engem figyelnek a szürke pulóveren keresztül. Nagy, erős mellek ezek, és a bimbókat duzzadó areola öleli körül. Mindig megrezdülnek, amikor a vonat váltón halad át. Egy iskolás lány asszonyos mellekkel.

Tekintetével követi az ablakon túl fodrozódó tájat, de szembogara meg sem moccan. Kék szembogarán lágyan és fesztelenül táncol a felhők visszfénye. Kitágult pupillái: nyílt városok. Védelmükről felesleges gondolkodni, hiszen nem kell tartaniuk semmi váratlan támadástól. Elég elfordítania a fejét - gondolja -, hogy távol tartson minden esetleges zavaró tényezőt: testét tehát ellenőrzése alatt tartja. Kinéz az ablakon, lábai továbbra is összezárva, szorosan összezárva éjsötét harisnyájában, tenyerét rászorítja kék szoknyájára, háta egyenes, melle nehéz, erős, nyugalmat ígérő.

Szeret útra kelni. Szeret vonaton utazni. Szereti a hosszú vonatozást.

Szereti a vonatokat, a vonatok takatamját, a rohanó tájat, a száguldásban szétfosló képeket, e szétfosló képek emlékét, a testén áthatoló időt, a talpfák énekének monoton dallamát, a rendetlen pályaudvarokat, a csikorgó váltókat és az alagutakat, melyeknek sötétjében csodálatos módon nem téved el a vonat.

Szeret magafeledten nézelődni. Egyaránt szereti a tiszta és a párás ablakokat. Nappal szereti letörölni a párát az ablakról. Az éjszakai vonatokat bepárasodott ablakaikért szereti.

Szereti a vonatok sötétjét, nyáron öt és huszonnégy óra, télen kilenc és tizenhét óra között. Szereti az éjszakai vonatok világosságát, amikor ablakaik párasak.

Szeret belehalni a képekbe. Szereti a halál képeit. A halált nem szereti. Szeret magára maradni a vonatokban, elaludni, megnyílni a nappal fénye előtt, mely észrevétlenül, lopkodva közelít. De nem szereti, ha testének lenyomata ott marad az ülésen.

Szeret fekete harisnyába bújtatott, egymáshoz szorított lábakkal utazni, illedelmesen ülve, gondosan eligazgatott szoknyájára fektetve kezét.

Szeret így lenni, előre nyújtani lábait egy alvást színlelő férfi szélesre tárt combjai közé. Szeret úgy tenni, mintha észre sem venné ezt a férfit. Mintha észre sem venné, hogy a férfi combjainak harapófogója mindig összezárul, amikor a vonat váltón halad át.

Szeret útra kelni. Elmenni.

Molnár Miklós

Liszt noteszlapjai elé

Ha temérdek ösztönzésnek engedő, termékeny és merész, viharos és pojácás, játékban, kalandban, vérben, aranyban, asszonyban, pokoljáró istenkeresésben, jövőbe lőtt nyilakban káprázatosan gazdag, egyetemes rangú és jelentésű, Európát szellemi hazaként belakó, áldozatos és adakozó életének végén Liszt Ferenc, ki egész életében őszintén és állhatatosan vallotta, hogy magyar - jóllehet nyelvünket nem tanulta meg, népünk dalait, a magyar paraszzenét nem ismerte, félreértette, talán le is becsülte (Azok a magyar népdalok és dallamok, amelyek falun találhatók és a fent említett hangszereken - furulya, kürt, tárogató, síp, duda - hallhatók, túlon túl egyszerűek és tökéletlenek, semhogy valami teljesen meglepőnek a benyomását keltsék: ezért nem tarthatnak számat arra, hogy világszerte tetszést arassanak, még kevésbé arra, hogy egyenrangúnak tekintsük őket elismerten nagybecsű más lírai zeneművekkel. Ezzel ellentétben a cigányok előadta hangszeres zene versenyre kelhet bármilyen más zeneművészettel - írja A cigányok és zenéjük Magyarországon c. könyvének 439. oldalán), a cigányzenét eredeti magyar zenének vélő fatális (ámbar elkerülhetetlen) félreértéseit azonban széles körben terjesztette, maga is hozzájárulva ekképp a velünk kapcsolatos nyugat-európai etnocentrikus kaptafák kialakulásához - jelesül, hogy Hunnia a cigányok, a puszták, farkasemberek és keleti Napkirályként pompázó Esterházyak országa; ha tehát „Monsieur Litz”, a romantikus 19. század üstökös virtuóza, aki hatások, ötletek, lelemények és sugallatok miriádját illesztette a maga félreismerhetetlenül liszti mozaikszötteésébe, abban a reményben hunyta le szemét 1886. július 31-én, hogy a kor szinte valamennyi nagyságával (főként franciául) folytatott óriási levelezését, valamint (részint élettársával: d'Agoult grófnéval, később pedig Sayn-Wittgenstein hercegnével közösen írott) ragyogó esszéit, zenei tárgyú tanulmányait honfitársai majdan magyarul is olvashatják (netán nemzeti karmájukból kibontakozva, kollektív vállalkozásként nyelvet cserélve, eredetiben fogják studiózni) -, akkor igencsak csalatkozniia kellene, mert egyrészt idiómánk ma is magyar még, szellemében-éthoszában bár roncsoltan s folyvást tovább roncsolódva, másrészt anyanyelvünkre a liszti szövegeknek csupán elenyészően kis hányada ültetődött át, változatos cenzori szempontokat követő szemelvényes kiadásokban (Liszt nagylélegzetű költői látomása például, az imént idézett A cigányok és zenéjük Magyarországon, utoljára 1861-ben jelent meg Landerer és Heckenast uraknál); alig érthető az a

honunkban - Liszt hazájában - tapasztalható konok, százévesnél is ódonabb hallgatás például, ami Liszt (egyik) kedvesének, gyermekei anyjának, Marie d'Agoult grófnének elsősorban kettejük kapcsolatáról szóló emlékiratait övezte mostanáig, s vele együtt a grófné emlékezései közé ékelt Liszt-noteszlapokat is, melyekből többek közt kitetszik Liszt kacérkodása a szabadkőművességgel (gondoljunk a túlpartra átjutókról mondott példázatára; e feljegyzések 1838-39-ben keletkeztek, Lisztet 1841-ben vezették be a frankfurti Loge der Einheit szabadkőműves páholyba), valamint a gyönyörű és okos, nyugtalan és nyugtalanító, parázslóan frigid, holland-német-francia származású párizsi arisztokránővel („hat lábnyi hó - húsz lábnyi tüzes láva fölött”) szövődött viszonyának szükségszerű kudarca (a fészekrakó gerle meg az egyre újabb karok kikötője felé vitorlázó zarándok radikális összeférhetetlensége) - mindenekelőtt pedig, ahogy Wagner írta, az a „magasztos rendkívüliség, amely mindent jellemez, ami Liszttel kapcsolatos”.

Liszt itt következő feljegyzéseit első ízben Daniel Ollivier - Marie d'Agoult és Liszt unokája - tette közzé a grófné emlékiratainak 1927-es kiadásában (Marie d'Agoult: Mémoires. Calmann-Lévy, Paris, 1927).

Liszt Ferenc

Noteszlapok

Napló két hangra

Lugano, 1838. augusztus

Ma azt mondta nekem: - Jobban kellene felhasználnia az idejét, munkára, tanulásra, gyakorlásra... - Gyakran korholt (a maga módján) restségem és gondatlanságom miatt. Szavai elkeserítenek. Dolgoznom kell, az időmet hasznosan töltenem! És mit kezdjek az időmmel; min kellene vagy lehetne dolgoznom? Bármennyit töprengök is erről, csak sötétségben tapogatózom: nem érzek elhivatottságot magamban, de magamon kívül sem találok. Az egyetlen pozitív dolog, amit tehetnék, az egyetlen feladat, amit teljesítenem kellene: jobban megoltalmaznom az ő életét az előre nem látott csapásoktól, megédesítenem mélabús boldogságát a visszfényel, melyet felfogok belőle.

Megvan bennem a magasztos rendeltetés összes önzése és kevélysége, de híján vagyok a nyugodt és rendületlen meggyőződésnek.

Rossini ártott és használt is a művészet fejlődésének, ahogy Bonaparte is használt és ártott a társadalom előrehaladásának. Talán túlságosan is nagyszabásúan bizonyította, hogy a művészet túlteheti magát a lelkiismereten és az igazságon, miként Bonaparte is igazolta, hogy az állam nem tud mit kezdeni az olyan nagy szavakkal, mint Szabadság és Alkotmány...

Utópiák! Jámbor együgyűek utópiái!

Augusztus 2.

Vihartól terhes a levegő, idegeim ajzottak, rettentően ajzottak. Zsákmányra volna szükségem. Mellemben érzem a sas karmait; száraz a nyelvem. Két ellentétes erő küzd bennem: az egyik felfelé taszigál, a roppant tér végtelenjébe, egyre magasabbra, túl napokon és mennyeken; a másik a legfeneketlenebb mélység felé húz, a nyugalom, a halál, a semmi legsötétebb birodalmába. Én meg székemhez láncolva veszteglek, erőmben és gyengeségemben egyként nyomorúságosan, és nem tudom, hová legyek.

Miért is pazaroltam szép adottságaimat néhány silány női bálványra, akik csak nevettek mindezen?

Jó néhány napja egyetlen sort sem vettem papírra; olykor keserűen szenvedek amiatt, hogy a

szavaknak nem vagyok annyira ura, mint a zongora billentyűinek. Be jó is lenne, ha nemesen, erőteljes és egyszerű formában elmondhatnám mindazt, amit életem egyik-másik órájában éreztem!

Ma este azt hiszem, első ízben esett szó (és egy harmadik, éppen ő... kezdte el a beszélgetést) arról a nőről¹, akinek nevét örökre el akartam feledni. Míg Marie-val róla beszéltek, én tovább zongoráztam, és a régi, az örök seb újra felszakadt bennem. Titokban rettentően szenvedtem.

Most már másról beszélnek. De benső tekintetemet nem tudom elfordítani a mély csalódottság és vigasztalanság képeiről, melyek sorsom felett lebegnek...

Istenem! Milyen könnyű lett volna Marie homlokát ártatlanságom koronájával ékesítenem... Ez lett volna az ő legértékesebb ékszere.

Élni, gondolkodni, beszélni, cselekedni, ahogy a véletlen hozza!

Olyan vagyok, mint Dante nőstényfarkasa:

...melynek vézna teste
terhesnek tűnt föl minden céda vággyal.²

A kávé és a tea igencsak ludas szomorúságomban és ingerlékenységemben. A dohány is jócskán besegít. E két dologra (a kávéra meg a dohányra) annyira rákaptam, hogy nem tudnék meglenni nélkülük. Általában jó hatással vannak rám. Néha viszont elegendem lesz mindkettőből (miként legjobb barátaimból is), időnként aztán újra felserkentenek, sőt furcsamód meg is gyötörnek.

Itt, ahol a szabadban, künn a mezőn étkezünk, ritka gyönyörűségemre van, ha az alábukó napnak feketekávéból ital-áldozatot mutathatok be, míg tömjén gyanánt kövér füstfelhőket eregetek a pipámból. El nem tudom mondani, hogy az édes pihenés e perceiben mennyire kitágul a lelkem, és titokzatos módon megnyílik emlékeim, megghiúsult reményeim fénysugarai és árnyai előtt. Aztán egyre erősebb ragyogás festi meg a fákat és a réteket, a hegyeket és a tó vizét: minden forma barátságos és makulátlan szépségbe öltözik. Hihetetlen lustaság vesz erőt rajtam, és nem merek felkelni székemről, mert félek, hogy nem lelem meg újra a helyet, ahonnét félig képzeletbeli, félig valós képeimet láthatom...

Boldog vagyok, ha ilyen pillanataimban szól hozzám - ha csak néhány jelentéktelen szót is. Szava a legragyogóbb csillag legszelídebb sugara.

Lugano

Fejem lehanyatlik, szívem megtörik, térdem meginog, összekulcsolom a kezem...

Nem kérek már semmit, Uram! Mindent megadtál, amit csak ember itt a földön megkaphat: mindent, mindent!

Hadd aludjam, egyedül, elfeledten!

Milánó

Miért esnénk kétségbe? Ámde miért reménykednénk? Miért a miért?

A bennünket irányító hatalmak olyan törvényeknek engedelmeskednek, amelyeket nem mi szabtuk meg.

A nyelvben mindig durva tévedések, alapvető eltévelyedések vannak. Épp az imént írtam le: „amelyeket nem mi szabtuk meg”. MI? Mi ez a mi? Ki az a mi, a ti, az én?... Ezt a katekizmus hatéves gyerkőcöknek tanítja, s tudjuk, hogy ők csodálatosan meg is értik.

Szorongó óráim gyötrelmei között, midőn szívemben minden inog, repedezik, erőszakosan letépődik gyökereiről, csak egyetlen gondolatom marad, egyetlen lelkifurdalás - hogy boldoggá kellett volna tennem őt! Tudtam volna pedig!

De tudom-e még???...

1 Liszt egykori tanítványáról és ifjúkori szerelméről, Caroline Saint-Cricq-ról van szó, aki d'Artigaux grófhhoz ment feleségül. A leány apja, Saint-Cricq gróf kitessékelte házából Lisztet, a „senkiházi” karmestert.

2 Dante: Isteni színjáték. Pokol I. ének 49-50.

(D'Agoult grófné kezeírásával:)

Tedd a kezed a szívedre, és úgy felelj:

„Ha a szeretet mindent túrni tud, még inkább pótolhat is mindent.” (Goethe)

Szép és nemes válasz, bár más dimenzióban.

Szeptember 6.

Nem vagyok és sohasem voltam befolyásolható. A külső színjáték, bármily szép is, közönyösen hagy, hacsak valamilyen rokonszenves eszmét erőteljesen meg nem világít. Ez az egész pompa, ceremónia és koronázási ünnepségek³ a legcsekélyebb hatás nélkül vonult el előttem. Kevésbé és csak futólag figyeltem rá. A fényűző gyerekségek, az elavult etikett, a polgárian epikus jövés-menés, a legalább annyira buzgó, mint tökéletesen fölösleges sürgés-forgás, az egész fontoskodás és cécó - mély szánalommal tölt el a nyomorult emberi faj iránt, „melyhez szégyenemre tartozom”, ahogy M. M. mondani szokta volt... Azt hihetnénk, a legnyugtalanabb népek sorsának végleges megjavításához más se kell, mint szétkürtöltetni a hírnökkel: „A királyt megkoronázták!” És a sokaság tapsol, a születés véletlene a legdicsebb ünneplésben részesül. Még csak amnesztiára sem volt szükség, hogy a tömeg éljenzését megszerezzék. Hát nem elég, hogy ő is Habsburg-ivadék? - Akadnak páran, akik szerint nem. De a szent olaj, s még inkább a népet felvidító lámpások olaja tán kikezdi érveiket. Ereszkedjünk hát térdre, és vigadjunk, ahogy megengedik nekünk; ahogy megparancsolják, hogy letérdeljünk és mulassunk!

(A saint-simonista stb. kísérletek kapcsán.) Arról van szó, hogy át kell jutnunk a túlsó partra. Az energikus ember, a hívő és az örült megpróbál átúszni. Néhányan megfulladnak, mások kifáradnak és visszafordulnak, megint mások célba érnek. Odakiáltják a sokaságnak, hogy kövesse őket, de hiába. A tömeg arra vár, hogy hidat építsenek neki, amelyen kényelmesen, veszély és fáradság nélkül kelhet át. Végtére is csakugyan átjut.

Zavar a saját szívem. Nem szeretem elemezni az érzéseimet. Ez fáj és mélységesen elcsüggeszt; egyébként van néhány egyszerű fogalom, amely mindenütt ugyanaz, és mindent megmagyaráz. Mi végre a sok szó? Nem magyarázott-e meg az apostol minden rosszat és szenvedést ezzel a két szóval: önhittség és kéjvágy?

November 14.

Tegnap könyörgött, hogy viseljem újra a régi gyűrűjét.

Életünk különböző szakaszai harmonikusan követik-e egymást? Nincsenek-e heves összeütközések és kétségbeesítő válságok, amelyek minden egységet megsemmisüléssel fenyegetnek?

Hát ennyi szilánkra, ennyi zokogásra, ennyi könnyre van szükségünk erkölcsi erőnk kifejléséhez?

Nem is értem, de olyan volt, mikor ezt a gyűrűt az ujjamra húztam, mintha hosszú betegségből gyógyulnék fel hirtelen. Újra szárnyára kapott a tökéletes bizakodás - első ifjúságom, vagyis első találkozásunk idejéből.

Néha reggelente szándékosan megfélelkezem a gyűrűről. Furcsa élvezet egyesülésünk e szomorú és szörnyű jelképét mindenféle véletlennek kiszolgáltatnom. Naponta hússzor is eszembe ötlök, hogy ujjamra húzom, de aztán mégsem veszem fel.

Vannak dolgok, melyeket hevesen és igen mélyen érzek, írni azonban mégsem akarok róluk

1839. február

3 Ezen a napon koronázták I. Ferdinánd osztrák császárt (1793-1875) Lombardia-Velence királyává.

Kéthónapos kihagyás. Utazás Bolognába, Firenzébe, Pisába és Rómába. - Rossini. - Ingres.

Ha érzek magamban elég erőt és életkedvet, megpróbálkozom majd egy szimfonikus művel Dante nyomán, három évvel később pedig egy másikkal a Faust alapján. Aztán három vázlat következik. A halál diadala (Orcagna), A halál komédiája (Holbein), és egy Dante-töredék. A Pensieroso is nagyon izgat.

(D'Agoult grófné kezeírásával:)

Újraolvastam Saint-Lupicinben, 1866. október 15-én - huszonnyolc évvel később!

Mire használta ezt a huszonnyolc évet? Hát én - mire fordítottam ennyi időt?

Ő most Liszt abbé, én pedig Daniel Stern⁴ vagyok! És köztünk mennyi, de mennyi kétségbeesés, halál, könny, zokogás és bánat!

4 Marie d'Agoult ezen a néven vált termékeny, a maga korában népszerű íróvá

Szilágyi András

A konstruktív „szellemtestek” magánmitológiája

- Oroján István vizuális világa -

„Játsszunk háromszöget -
Játsszunk négyzetet!
játsszunk szabadságot -
játsszunk életet!”

A múlt és jelen közé ékelődve valódi örömnép volt Gyula város kulturális életében Oroján István képzőművész Dürer-termi tárlata. Az ötvenedik születésnapját 1997-ben betöltő alkotó köszöntésével - szimbolikus létparadoxonként - Az idő utolérte önmagát (!) Kiemelten: a perifériapályán mozgó békési régió vizuális szellemterében - Oroján művészetében - megtalálhatunk olyan áthatásokat, amelyek metszik a centrum pályáit!

Megtisztelő bizonyosság volt erre, hogy a soknemzetiségű városban élő és alkotó képzőművész - több budapesti tárlata után - a közelmúltban Párizsban is bemutatkozott, jelentős szakmai sikert elérve. Különösen figyelemreméltó, hogy e határ menti vidéken az avantgárd képzőművészet „várvédőjeként” - művészettörténeti értelemben - elsőként, védte az európai modern kortárs művészet „hadállásait” a nyomasztó fölényű vizuális provincializmussal szemben.

Oroján István 1947-ben született Battonyán, vegyes, román-szerb származású családban. E kulturális identitás által meghatározott másság végigkíséri egész eddigi életútját. Gyermekkorától, előbb ösztönösen majd később tudatosan lázad minden külső bezártság és korlát, ellen, ami személyiségének kibontakozása előtt tornyosul. Az egzisztenciális létkénszer szorításában jelentkező plebejus szemléletű szülői szigor „jóakarátának” kényszerű kikerülésével - a gyulai gimnáziumi évek után - a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola román-rajz szakán folytatja tanulmányait. Ezen időszak (1965-69 között) kulturális mikroklimája, máig meghatározó vizuális szellemterbe helyezi művészetét. A mestere - a római akadémiát megjárt - Vinkler László lesz, akinek „szellemlátása”, embersége bizalmas benső körébe „emeli” a tehetséges tanítványt. Megismerkedik a szélesebb társadalmi nyilvánosságtól akkor elzárt európai és nemzetközi képzőművészeti folyamatokkal, az avantgárd esztétikai alapvetéseivel. Kísérleteket végeznek Vaszilij Kandinszkij absztrakt kompozíciós rendszerével, a formák és színek immanens „zenei hang” hatásaival, Piet Mondrian képi-matematikai vizuális jelstruktúráival, valamint Kazimír Malevics mindent átható szuprematizmusával. A Collegium Átriumban, az egyetemi ifjúság szellemi központjában, személyesen találkozhatott olyan hiteles hazai alkotókkal, mint: Korniss Dezső vagy a Vasarely művészetét bemutató Mezei Árpád művészet-filozófussal. Oroján anakronisztikusnak érezte a természetelvű realista festészetet. A benne elfojtott szabadságvágy kifejeződését a nonfiguratív képi transzponáltságában találja meg. Már első kiállításával (1968-ban) - harmadéves főiskolásként - a kiindulópontokat kereste, a hazai elődöket, hiszen korántsem a hivatalosan elfogadott magyar művészet szálait akarta továbbszőni, hanem azokat a szálakat próbálta felvenni, amelyeket korábban megszakítottak. A szabad akarát: Vizuális tett erejét kívánta megtalálni, ami egyidejű a korról, ami kifejezi a saját neoplasztikus képi mikro- és makrovilágát, ami közvetíti számára az egész teljességét.

A fentiekből következően a modern magyar képzőművészet, mint szerves folyamat hagyománya, nem létezett. Ezért - a művészettörténeti folyamatok diszkontinuitása miatt - a generációs határok nem kezelhetők mereven. A nemzedéki torlódások miatt - Oroján konstruktív szemlélete - az „Iparterv” csoport második nemzedékéhez tartozik. Ahhoz a generációhoz, akik a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején avantgárd szemlélettel indultak... Mindez annak ellenére így van,

hogy a budapesti belvárosi építészirodában - a csoport elnevezési helyén - Oroján, a meghatározó művészekkel: Bak Imrével, Fajó Jánossal, Nádler Istvánnal, Hencze Tamással..., akkor, közösen nem állítottak ki! Deklaráltan ők mégis magukhoz tartozónak vélik..., befogadják, hiszen a területi elkülönülés ellenére: a konstruktív képalkotás azonossága egy közös (hazai) vizuális szellemterbe „helyezi” őket. A virtuális szellemi kapcsolaton túl - a hivatalosan regnáló (szocialistának nevezett) apologetikus formaeszmény kizárólagossága ellen - „védekező hátrálásaik” is erősítették az összetartozást, nemritkán fél-legalitásba vagy ellenzékbe szorítva az alkotói munkát. OROJÁN művészet-szociológiai helyzettudatában az első - egy architekturális korszakon belül - a vizuális modernitás vállalása. Ebben saját helyének meghatározása - egy eljövendő kollektív művészetben - csak olyan körülmények között volt lehetséges, amelyben meghatározóvá teszi az érzékeiben is átélt intellektuális elemeket. A tapasztalás - az élet ízeinek zamata - az alkotás elemi feltételei közé tartozik. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a konstruktivizmus neoplaszticitásai földrajzilag több helyen keletkező (újraeledő) - időben kiterjedő - szellemi, társadalmi kihívásokra reflektálnak. Az egészre figyel: konstruál, hiszen az alkotás, a jó tett az ember erkölcsi imperatívusza. A műben, annak elvonatkoztatott szerkezeteiben a mikro- és makrovilág sokaságának rendteremtő szabadsága „kínálkozik fel”! Megállapításomban - Oroján - a Kassáki hagyományokból kiinduló, első: Architekturális korszaka (1968-76-ig) a Vinkler mesterrel kialakított szellemi párbeszéd és az elsajátított avantgárd építkezés eredménye. Elemző önmeghatározással szembesülhetünk: a síkkonstruktivista formanyelv úgynevezett hard edge ágának kifejezésében. A kompozíciók életre hívását a tiszta forma, a telített szín és a „szigorúan” modellezett arány-rendszer az egészben láttatás teszi lehetővé. Szellemi igényességéből következően csak kompakt ciklusúvekre bontott anyagot állít ki, ebből következően hétéves (1976-83 között) elvonulási időszak is előfordult. A belső folyamatok nem lineáris idősíkokban mozognak, különösen olyan alkotónál, mint Oroján, aki a személyes élmény jogán állandó figyelemmel kíséri a nemzetközi képzőművészeti tendenciákat. Az emblematiszta időpontok bűvöletében - harmincadik születésnapjára - harminc lapból álló grafikai sorozatot készít, amiben összegző, illetve új kiindulási pontokat keres. A rejtőzködő készülődés kétségei között kibontakozik (1976-88 között) egy új: analitikai folyamat íve. Ebben a második korszakban kiderül számára, ami egyik oldalon esetleges „hideg” objektivációs halmaznak tűnik, annak a másik oldalon (ugyanabban a térdimenzióban) nagyon is köze van az ember lényegi egzisztenciájához. Mondrian szellemi „nyomonkövetőjévé” válik. Igyekszik átvezetni bennünket az állandó homogén térből a folyamatosan „kiterjedő” tér-időbe. Ebben az értelemben a festés „analitikai” gondolkodás, amelynek nagy részét az ember előre, a fejben végzi el. Fajó János katalizáló személyisége megerősíti benne, a geometrikus absztrakció önmagában való értékén túl, a saját kulturális identitásából következő neoplasztikus formanyelv kialakításának szükségességét. Így nagyobb hangsúlyt kap a konstrukcióban szervesített archaikus népművészet ortodox motívumkincse. A román folklór, a zene, a tánc képi ritmusvariációi a pentatóniával ölelkező vizuális együttvalóság szintetizálása. A tiszta sík „formázott” felületeken kívül szüksége van arra is, hogy az általa létrehozott formarendszert - térplasztikák készítésével - a valóságos térbe helyezze. A fa anyagát felhasználva - természetelvű, szerves elvonatkoztatásaiban - olyan szobrokat készít, ami nem nélkülözi a játékos képi metaforákat, s az elemi formákban pedig, a rejtett monumentalitást! Érzékeli a külső valóság megbillent ál-rationális rendjének összeomlását, amit műveiben a kultúra mélyén szunnyadó „formák” értékviszonylataival ellenpontos. Ezen folyamat átvezet egy harmadik relativizálódó korszakba. Megfigyelhető, hogy 1988-tól síkgeometrizmusa egyre organikusabbá válik. A szimbolikus tartalmú Voroneti képek új hangsúlyt kapnak. A betüremkedő posztmodern szemlélet nem lazítja fel, nem bontja meg nála a rendteremtő tiszta képi formát, de a kompozíciókban megjelenő: „irracionális gesztus” kiszámíthatatlan „hullámtermészete” az emberi szellem esendő korlátait sejteti! A „hol vannak, akik már nincsenek” című grafikai ciklusában az elmúló (alámerülő) életnek állít emléket. A kompozíciók szellemterében az élet folytonosságának „jelhangja szól” már-már himnikus magaslatokban - kozmikus tér-egészbe kiterítve! Látványvilágában egyre tudatosabban a különváló, de egységes szellemi erőterek változásaira és szerves egységére épít, úgy, hogy a konzekvensen épített saját képi nyelv megtartásán belül keresi az új vonatkoztatási pontokat. Oroján a kereső korjellemzés absztrakt rezdüléseiben alkotott vizuális

gondolatokat, mindig új meg új viszonyítási pontokból, át- meg átszerkeszti... Az ortodoxia szerialitásából kiemelt metafizikus szellemi titkok „műmatériába-szorításával” létrejön a testetlen - az anyagtól elválasztott - transzcendens életérzés: magánmitológiája! A mítosz alapelve a körforgás, a visszatérő periodikusság. A majd három évtizedes pályáiv olyan képi magánmitológiát „fest”, amelyben a régió kulturális motiváló hatása sajátosan (egyénien) „színezte” az egyetemes képi rendszert. Végző soron az alkotó ember meditációjával teremthetünk kapcsolatot a „szellem kiüresedésével” szemben: a művész modern-kori ikonparafrázisainak „vizuális szellemtestjeinek”, imaszöveinek közvetítésével!

E számunk szerzői

Bálint Péter (Szarvas)
Balla D. Károly (Ungvár)
Bernát Nándor (Elek)
Bohár András (Budapest)
Gál Sándor (Kassa)
Harcos Bálint (Budapest)
Hollósvölgyi Iván (Szeged)
Horváth Lívia (Budapest)
Képes Júlia (Budapest)
Magyari Barna (Battonya)
Miskolczi Lászlóné Portörő Edit (Gyula)
Molnár Miklós (Sikonda)
Nagy Mihály Tibor (Békés)
Németh Gábor (Budapest)
Nyilas Attila (Budapest)
Pályi András (Budapest)
Pete Klára (Szeged)
Rott József (Vésztő)
Sudár Balázs (Szeged)
Szilágyi András (Békéscsaba)
Sztójcsev Sztetoszláv (Békéscsaba)
Takács M. József (Budapest)
Tandori Dezső (Budapest)